

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra Blízkeho východu

Diplomová práca

Bc. Jana Medved'ová

Otroctvo vo fatwách al-Bulqīnīho

Otroctví ve fatwách al-Bulqīnīho

Slavery in al-Bulqīnī's fatwas

Praha 2024

Študijný program: Blízkovýchodní studia

Vedúci práce: PhDr. Josef Ženka, Ph.D.

بسم الله الرحمن الرحيم

إن الحمد لله نحمده، نستعينه، ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا. من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له. وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

Pod'akovanie:

Na tomto mieste by som chcela vyjadriť vďaku svojmu vedúcemu diplomovej práce, doktorovi Josefovi Ženkovi, ktorý so mnou počas jej písania jednal so všetkou zhovievavosťou, porozumením a nesmiernou trpezlivosťou. Veľké pod'akovanie patrí samozrejme aj mojej rodine a blízkym priateľom, ktorí sú mi neskutočnou oporou v osobnom aj študijnom živote a neprestávajú vo mňa veriť a podporovať ma.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru, a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Brezne, dňa 14. 1. 2025

Bc. Jana Medved'ová

Kľúčové slová (slovensky):

otroctvo, fatwy, asymetrická závislosť, islamské právo

Kľúčové slová (česky):

otroctví, fatwy, asymetrická závislost, islámské právo

Kľúčové slová (anglicky):

slavery, fatwas, asymmetrical dependency, Islamic law

Abstrakt (slovensky):

Táto diplomová práca sa zaoberá fenoménom otroctva v zbierke fatiev mamlúckeho muftího Sirāḏ al-Dīn al-Bulqīnīho (z. 1403) prostredníctvom konceptu asymetrickej závislosti. Cieľom práce je prekonať tradičný binárny rámec „otroctvo verzus sloboda“ a aplikovať nový pohľad na právne a sociálne aspekty otroctva v kontexte islamského práva. Analýza sa sústreďuje na konkrétne fatwy týkajúce sa vlastníctva osôb, manželstiev, rozvodov a obchodovania s otrokmi. Právna rovina je skúmaná prostredníctvom al-Bulqīnīho odpovedí, zatiaľ čo sociálna rovina vychádza z otázok pokladaných *mustafīmi*. Diplomová práca skúma životné sféry otrokov a ich vlastníkov, poukazuje na dynamiku sociálnych vzťahov a premenlivosť postavenia otrokov, pričom otrocké právo predstavuje ako prejav asymetrickej závislosti podľa definície Winnebecka a kol. Tento prístup ponúka nový pohľad na štúdium otroctva v islamskej právnej tradícii.

Abstrakt (česky):

Tato diplomová práce zkoumá fenomén otroctví ve sbírce fatev mamlúckého právníka Sirāḏ al-Dīn al-Bulqīnīho (z. 1403) prostřednictvím konceptu asymetrické závislosti. Cílem práce je překonat tradiční binární rámec „otroctví versus svoboda“ a aplikovat nový pohled na právní a sociální aspekty otroctví v kontextu islámského práva. Analýza se zaměřuje na konkrétní fatwy týkající se vlastnictví osob, manželství, rozvodů a obchodování s otroky. Právní rovina je zkoumána prostřednictvím al-Bulqīnīho odpovědí, zatímco sociální rovina vychází z otázek pokládaných *mustafīmi*. Diplomová práce se věnuje životním sférám otroků a jejich majitelů, poukazuje na dynamiku sociálních vztahů a proměnlivost postavení otroků, přičemž otrocké právo představuje jako projev asymetrické závislosti podle definice Winnebecka a kol. Tento přístup nabízí nový pohled na studium otroctví v islámské právní tradici.

Abstract (in English):

This thesis explores the phenomenon of slavery in the collection of fatwas by the Mamluk jurist Sirāj al-Dīn al-Bulqīnī (d. 1403) through the lens of the concept of asymmetric dependency. The aim of the research is to go beyond the traditional binary framework of "slavery versus freedom" and to apply a novel perspective on the legal and social aspects of slavery within the context of Islamic law. The analysis focuses on specific fatwas concerning

the ownership of persons, marriages, divorces, and the trade of slaves. The legal dimension is examined through al-Bulqīnī's responses, while the social dimension is derived from the questions posed by *mustafīīs*. The thesis investigates the life spheres of slaves and their owners, highlighting the dynamics of social relationships and the fluidity of slave status, presenting slave law as an expression of asymmetric dependency, as defined by Winnebeck et al. This approach offers a fresh perspective on the study of slavery in the Islamic legal tradition.

Obsah

Úvod	7
Výskumná téma a jej relevancia	7
Voľba prameňa	11
Asymetrická závislosť a jej definícia	15
Doterajší výskum otroctva nielen vo fatwách	16
Jazyková poznámka a transkripcia arabského jazyka	20
Metodológia a rozdelenie kapitol	23
1. Otroctvo v moslimských spoločnostiach	29
1.1 Historický vývoj otroctva na Blízkom východe	29
1.2 Práva, povinnosti a postavenie otrokov v moslimských spoločnostiach	30
1.3 Zánik otroctva na Blízkom východe	32
2. Imám al-Bulqīnī a zbierka fatiev at-Tadžarrud wa al-ihtimām	34
2.1 Osobnosť al-Bulqīnīho a jeho odkaz	34
2.2 Zbierka fatiev at-Tadžarrud wa al-ihtimām	38
3. Charakteristika al-Bulqīnīho fatwy	45
3.1 Fatwa	45
3.2 al-Bulqīnīho fatwa	48
4. Asymetrická závislosť vo vzťahu pána ku svojmu otrokovi	54
4.1 Asymetrická závislosť v Kapitole o predajoch	54
4.2 Asymetrická závislosť v Kapitole o manželstvách, rozvodoch a ‘idde	59
Záver	63
Bibliografia	70
Pramene	70
Literatúra	70
Internetové zdroje	74
Zoznam obrázkov	76

Úvod

Výskumná téma a jej relevancia

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že diskusia o otroctve sa uzavrela jeho abolicíou. Avšak v islame stále rezonuje aj dnes vyvoláva búrlivé polemiky medzi rôznymi skupinami ľudí. Moslimovia samotní a známi moslimskí rečníci sa tejto problematike stále venujú, a to nielen v náboženských alebo historických kontextoch, ale aj v súčasných debatách na sociálnych sieťach, diskusných fórach alebo v podcastoch. V tomto modernom diskurze sa téma otroctva zobrazuje v kontexte jeho morálneho a etického hodnotenia,¹ pričom sa na ňu častokrát nazerá ako na “nutné zlo,” ktorým je nutné sa “vysporiadať.”² Významní súčasní moslimskí rečníci, ako napr. šejchovia Ismā‘īl Ibn Mūsā Menk, známy ako Mufti Menk, ‘Āšim al-Ḥakīm, Bilāl as-Sa‘ad alebo ‘Omar Suleiman, sa mimo iného touto problematikou zaoberajú a vo svojich vystúpeniach o nej vášnivo diskutujú.³

V debatách o otroctve vždy zdôrazňujú, že otroctvo v islame je vnímané ako dočasný stav, ktorý mal byť postupne odstránený. Uvádzajú, že aj Sám Prorok Muḥammad (pokoj a mier s ním) považoval otroctvo za legítimnú inštitúciu a akceptoval ho ako súčasť dobového spoločenského usporiadania.⁴ Argumentujú tým, že Boh by ho zaiste zakázal, pokiaľ by bolo inherentne zlé vo svojej podstate.⁵ Zástancovia tohto názoru tiež poukazujú na to, že v islame je povolené brať do otroctva len nemuslimov, a to ako vojnových zajatcov, čo podlieha prísnyim pravidlám.⁶

¹ Bernard K. Freamon, *Possessed by the Right Hand: The Problem of Slavery in Islamic Law and Muslim Cultures* (Leiden, Boston: BRILL, 2019), 138.;

Jonathan A.C. Brown, *Slavery and Islam* (London: Oneword Academic, 2019), 256–334.;

Jonathan Brown, “Jonathan Brown: Did Premodern Muslim Scholars Consider Slavery Evil?,” online prednáška, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=FJXyjrYpIJU> (navštívené 2.12. 2024), 15:18 – 21:00.

² Brown, *Slavery and Islam*, 256–334.;

Brown, “Did Premodern Muslim Scholars Consider Slavery Evil?,” 15:18 – 21:00.

³ Vid’. napr. webovú stránku s audio podcastami Muslim Central a výsledky pod heslom “slavery.” <https://muslimcentral.com/?s=slavery#gsc.tab=0&gsc.q=slavery&gsc.page=2> (navštívené 11.11.2024).

⁴ Martin A. Klein, *Historical Dictionary of Slavery and Abolition*, Second Edition (London and New York: Rowman and Littlefield, 2014), 19.

⁵ Brown, “Did Premodern Muslim Scholars Consider Slavery Evil?,” 2:00 – 15:17.

⁶ Ibid., 15:18 – 21:00.;

Brown, *Slavery and Islam*, 84–90, 150–176.;

Kurt Franz, “Slavery in Islam: Legal Norm and Social Practice,” in Reuven Amitai, Christoph Cluse (eds.), *Slavery and the Slave Trade in the Eastern Mediterranean (c. 1000–1500 CE)* (Turnhout: Brepols, 2017), 65, 81–82.

Významnú úlohu v týchto diskusiách zohráva aj dôraz na prepúšťanie otrokov, ktoré je v Koráne a hadísoch opakovane spomínané ako čin, ktorý Boh schvaľuje a odmeňuje zaň. Otroka bolo možné prepustiť nielen ako prejav almužny, ale aj ako prostriedok pokánia za menej závažné hriechy, napríklad za nedbanlivé porušenie pôstu.⁷ Tým sa vytváral priestor na postupné znižovanie počtu otrokov v spoločnosti.⁸ Zároveň sa popiera možnosť, že by sa inštitúcia otroctva mohla v budúcnosti obnoviť, čo sa prejavuje aj v tom, že moderné právnické knihy o islamskom práve už kapitolu o otroctve neobsahujú.⁹

Tento prístup k otroctvu naznačuje, že islamská právna tradícia považovala otroctvo za jav, ktorý mal byť obmedzovaný a smeroval k postupnému zániku, a preto dnes nemá významné miesto v súčasnej islamskej právnej praxi.

Čo sa týka verejného vnímania otroctva, väčšine ľudí sa pri pojme otroctvo automaticky vybaví obrazy Transatlantického otroctva alebo antického otroctva v Ríme, Grécku či Egypte. Práve týmto historickým formám otroctva venovala akademická obec dlhodobo najväčšiu pozornosť. Staršie výskumy sa často sústreďovali na ich opis a uzatvárali ich ako mimoriadne brutálne inštitúcie. No skúmanie otroctva hlbšie, najmä z hľadiska vzťahov závislosti, má svoj význam.¹⁰

Závislostné vzťahy sa v spoločnostiach neustále vyvíjajú, a preto porozumenie ich historickým prejavom môže prispieť k lepšiemu chápaniu dnešných foriem závislosti, ako je nútená práca vo fabrikách alebo moderné otroctvo domácich pracovníčok v krajinách Perzského zálivu.¹¹ Skúmanie týchto vzťahov v historickom kontexte umožňuje vytvoriť dialóg medzi rôznymi vedeckými disciplínami, čo vedie k širšiemu a hlbšiemu pochopeniu

⁷ Brown, *Slavery and Islam*, 84–90.;

Jonathan A. C. Brown, "Slavery and Emancipation in the Sharia: The Islamic Framework for Ethical Treatment of Slaves in the Minhāj fi shu'ab al-īmān of al-Ḥalīmī" (online: Yaqeen Institute for Islamic Research, 2024), <https://yaqeeninstitute.org/read/paper/slavery-and-emancipation-in-the-sharia-the-islamic-framework-for-ethical-treatment-of-slaves-in-the-minhaj-fi-shuab-al-iman-of-al-halimi?download=1> (navštívené 1.11. 2024).

⁸ Kurt Franz, "Slavery in Islam: Legal Norm and Social Practice," in *Slavery and the Slave Trade in the Eastern Mediterranean (c. 1000–1500 CE)*, ed. Reuven Amitai and Christoph Cluse (Turnhout: Brepols, 2017): 65, 81–82.;

Freamon, *Possessed by the Right Hand*, 138.

⁹ Franz, "Slavery in Islam," 65.

¹⁰ Marion Gymnich, Claudia Jarzebowski, "Why Dependency and Slavery Studies matter today," YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=ZjiNp8Cx6oU&list=PLPJ6-lxjYMhDFcUqWGGFB1Z5MXzhYWkMd&t=27s> (navštívené 20.11. 2024).;

Pia Wiegink, Jutta Wimmler, "Beyond Slavery and Freedom?: An Introduction," *Journal of Global Slavery* 9/ 1–2 (2024), 1–16.

¹¹ Jana Medved'ová, „Moderné otroctvo“: *Súčasná situácia zahraničných pracovníčok v domácnostiach v krajinách Zálivu*, bakalárska práca, (Praha: Univerzita Karlova, Katedra Blízkeho východu, 2021), 1–14.

problémov závislosti naprieč časom a spoločnosťami.¹²

Tento interdisciplinárny prístup nielenže sprístupňuje poznatky pre rôzne oblasti, ale zároveň otvára nové perspektívy pri skúmaní kultúrneho dedičstva a jeho historických dôsledkov. Skúmanie otroctva z hľadiska jeho sociálneho a kultúrneho odkazu môže objasniť mnohé spoločenské javy a priniesť nové formy ich pochopenia.¹³

Počas obhajoby mojej bakalárskej práce „*Moderné otroctvo*“: *Súčasná situácia zahraničných pracovníčok v domácnostiach v krajinách Zálivu* sa rozvinula diskusia ťažkosti definovania fenoménu otroctva¹⁴ o možnostiach skúmania otroctva na moslimskom Blízkom východe prostredníctvom konceptu asymetrickej závislosti. V spomínanej bakalárskej práci som sa primárne opierala o tradičné chápanie otroctva ako protikladu slobody a identifikovala som vzájomné vzťahové väzby medzi otrokom a jeho pánom.¹⁵

V predchádzajúcej práci som potvrdila svoju hypotézu, že otroctvo v islamskom svete malo, na rozdiel od iných otrokárskejších spoločností alebo spoločností s otrokmi,¹⁶ špecifický charakter. Tento charakter vyplýval z náboženských usmernení zakotvených v islamskom práve, ktoré presne stanovovali práva a povinnosti oboch strán – pána aj otroka – a tým jasne definovali rámec ich vzťahu.¹⁷ Týmto spôsobom islamské právo nielenže regulovalo samotný inštitút otroctva, ale zároveň určovalo presné hranice ich vzájomného vzťahu.¹⁸ Chýbal mi však vhodný pojem, ktorým by som tento špecifický vzťah mohla vymedziť.

¹² Gymnich, Jarzebowski, „Why Dependency and Slavery Studies matter today.” Wiegink, Wimmeler, „Beyond Slavery and Freedom?,” 1–16.;

¹³ Ibid.

¹⁴ Medved'ová, „Moderné otroctvo.“;

Julia Winnebeck, Ove Sutter, Adrian Hermann, Christoph Antweiler, Conermann Stephan, *On Asymmetrical Dependency*, Concept Paper 21 (Bonn: Bonn Center for Dependency and Slavery Studies, 2021) 3–5.;

David A. Edgell Pelteret, *Slavery in Early Mediaeval England: From the Reign of Alfred until the Twelfth Century* (Rochester: Boydell, 1995).;

Youval Rotman, *Byzantine Slavery and the Mediterranean World* (Cambridge: Harvard University Press, 2009).;

Michael Zeuske, *Handbuch Geschichte der Sklaverei: Eine Globalgeschichte von Anfängen bis zur Gegenwart* (Boston, MA: DeGruyter, 2013).

¹⁵ Medved'ová, „Moderné otroctvo.”

¹⁶ Markéta Křížová, *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013), 8–16.

¹⁷ Brown, *Slavery and Islam*, 130–271, 140–143, 360, 399–400, 455.

¹⁸ Medved'ová, „Moderné otroctvo,” 9–25, 86.

Pre detailnejšie informácie o otroctve a jeho špecifikách v blízovýchodných spoločnostiach vid' kapitolu bakalárskej práce 1. Tradičné otroctvo v blízovýchodných spoločnostiach, 21–31.

V rámci tejto diskusie mi môj terajší školiteľ, doktor Josef Ženka, položil otázku, či by nebolo prínosné preskúmať otroctvo aj z iných perspektív, najmä z pohľadu asymetrickej závislosti alebo iných foriem silných závislostí, podobne ako k tejto problematike pristupujú výskumníci z nemeckého Bonnu.¹⁹ Táto otázka ma zaujala a stala sa jedným z impulzov k rozpracovaniu témy otroctva v predkladanej diplomovej práci práve touto optikou.

Nová teoretická perspektíva asymetrickej závislosti mi umožnila študovať otroctvo v zbierke fatiev šáfiovského mamlúckeho muftího Sirādž ad-Dīn al-Bulqīnīho (z. 1403) ako jej prejavu. V al-Bulqīnīho zbierke *At-tadžarrud wa al-ihimām bi-džam ʿ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥaḡṣin ʿ Umar bin Raslān al-Bulqīnī*²⁰ sa asymetrická závislosť týka vzťahu pána a otroka. Konkrétne súvisí s rôznymi aspektmi vlastníctva osôb, ktoré sa v zbierke hojne objavujú, ako napr. predaj a nákup otrokov, manželstvo s otrokyňou, prepustenie otroka na slobodu a pod.

Táto práca si kladie za cieľ odpovedať na otázku, akým spôsobom al-Bulqīnīho fatwy reflektujú koncept asymetrickej závislosti, ako ho definovali Winnebeck a kol. z Center for Dependency and Slavery Studies (BCDSS) v Bonne, a to v právnej a sociálnej rovine. Sociálnu rovinu reprezentujú otázky, ktoré veriaci kladli šáfiovskému muftímu al-Bulqīnīmu, keďže si neboli istí, ako správne postupovať v konkrétnych situáciách týkajúcich sa ich otrokov a potrebovali právne usmernenie. Právnu rovinu zastupuje

¹⁹ V Bonn Center for Dependency and Slavery Studies (BCDSS) na Univerzite v Bonne v Nemecku sídli výskumný Cluster of Excellence „Beyond Slavery and Freedom“. Cieľom tejto skupiny výskumníkov je prekonať tradičné, často statické binárne chápanie otroctva a slobody. Namiesto toho navrhujú koncept „silnej asymetrickej závislosti“ ako alternatívny kľúčový rámec pre skúmanie rôznych foriem spoločenských vzťahov založených na nerovnováhe moci. Týmto konceptom skúmajú hlboké sociálne závislosti, akými sú otroctvo, nevoľníctvo, dlhové otroctvo a iné formy trvalej závislosti naprieč epochami, regiónmi a kultúrami. Viď. Bonn Center for Dependency and Slavery Studies, webové stránky centra: <https://www.dependency.uni-bonn.de/en>;

Wiegink, Wimmeler, "Beyond Slavery and Freedom?," 1–16.;

Wiegink, Wimmeler, "Beyond Slavery and Freedom?";

Thomas Duve, "Asymmetrical Dependency: A view from Global Legal History," online prednáška, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=2G4p2ffWd_Q (navštívené 20.11. 2024).

²⁰ ʿ Umar Ḥasan al-Qijām, ʿ Amdžad Rašīd (eds.), al-Imām ʿ Alam ad-Dīn Šālih bin ʿ Umar al-Bulqīnī, *At-tadžarrud wa al-ihimām bi-džam ʿ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥaḡṣin ʿ Umar bin Raslān al-Bulqīnī*, al-mudžallad al-ʿ awwal (Ammán: ʿ Arwiqa, 2015).;

ʿ Amdžad Rašīd, Muḥammad ʿ Umar al-Kāf (eds.), al-Imām ʿ Alam ad-Dīn Šālih bin ʿ Umar al-Bulqīnī, *At-tadžarrud wa al-ihimām bi-džam ʿ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥaḡṣin ʿ Umar bin Raslān al-Bulqīnī*, al-mudžallad al-ʿ t̤ānī (Ammán: ʿ Arwiqa, 2015).;

Hamza Muḥammad Wasīm al-Bakrī (ed.), al-Imām ʿ Alam ad-Dīn Šālih bin ʿ Umar al-Bulqīnī, *At-tadžarrud wa al-ihimām bi-džam ʿ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥaḡṣin ʿ Umar bin Raslān al-Bulqīnī*, al-mudžallad al-ʿ t̤ālī (Ammán: ʿ Arwiqa, 2015).

samotný al-Bulqīnī vo svojich odpovediach, v ktorých prezentuje právne stanoviská vychádzajúce zo záväzných náboženských predpisov islamského práva.

Práca sa zároveň zameria na konkrétne praktiky, životné sféry a sociálne vzťahy zachytené vo fatwách, pričom bude skúmať rozsah činností jednotlivých aktérov, ktorí sa na týchto vzťahoch podieľajú. Táto perspektíva poukazuje na to, že postavenie otroka nie je statické, ale naopak, predstavuje hybridnú a premenlivú kategóriu a mení sa v závislosti od kontextu konkrétnych sociálnych vzťahov a právnych okolností.²¹ Takýto prístup umožní analyzovať otrocké právo ako dynamický prejav asymetrickej závislosti, čím sa priblížime k lepšiemu pochopeniu právnych a sociálnych aspektov skúmaného obdobia.

Vol'ba prameňa

Výber žánru fatwa ako prameňa na štúdium otrockého práva v islame prostredníctvom konceptu asymetrickej závislosti, al-Bulqīnīho zbierky fatiev *At-tadžarrud wa al-ihtimām bi-džam 'fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥafšin 'Umar bin Raslān al-Bulqīnī'*²² a obdobia mamlúckej ríše, nebol náhodný, ale naopak zámerne zvolený. Táto kombinácia predstavuje vhodne zúženú vzorku, na ktorej možno danú problematiku efektívne študovať a podrobiť analýze. Výsledky tejto analýzy môžu následne poslúžiť ako základ pre širšie zovšeobecnenia a aplikáciu na ďalšie historické obdobia a regióny islamského sveta.

Fatwa predstavuje interpretáciu islamského práva konkrétneho madhabu, ktorú poskytuje muftí na základe žiadosti moslima. Právo vydávať fatwy má výlučne oprávnený muftí – znalec islamského práva, ktorý pri ich formulovaní vychádza zo základných prameňov islamského práva (Korán, sunna, analógia a konsenzus). Fatwy poskytujú náboženské a právne smernice pre rôzne oblasti života moslimov, vrátane otázok týkajúcich sa otroctva.²³ Týmto spôsobom umožňujú štúdium otroctva nielen v právnej, ale aj v sociálnej rovine, ako bolo uvedené vyššie.

²¹ Julia Winnebeck, Ove Sutter, Adrian Hermann, Christoph Antweiler, Conermann Stephan, "The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency," *Journal of Global Slavery, Volume 8/ 1* (2023), 1–59.; Winnebeck a kol., On Asymmetrical Dependency, 2–3, 6–7.

²² V práci je tiež používaný skrátený názov zbierky *At-tadžarrud wa al-ihtimām*.

²³ Knut S. Vikør, *Between God and the Sultan: A history of Islamic Law* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 6–8, 140–143, 351–357.; Muhammad Khalid Masud, Brinkley Messick, David S. Powers (eds.), *Muftis, Fatwas and Islamic Legal Interpretation* (Cambridge: Harvard University Press, 1996.), 15–20.

Keďže odpovede obsiahnuté vo fatwách vychádzajú priamo zo záväzných a nemenných zdrojov práva, fatwy vo svojej podstate nikdy nestrácajú platnosť ani význam, pokiaľ názory v nich neprestanú byť praktizované.²⁴ Tento charakter fatwy umožňuje historikom analyzovať právne princípy a ich aplikáciu v konkrétnych sociálnych kontextoch aj po stáročiach.

Fatwy obsahujú konkrétne prípady praktík a činností zasadených do sociálnych kontextov, čo metodologicky umožnilo aplikovať praxeologický prístup. Cieľom tohto prístupu je opísať a identifikovať základné dynamiky vzťahov založených na závislosti.²⁵ Štúdium závislosti prostredníctvom aktivít a rolí jednotlivých aktérov zapojených do týchto vzťahov poskytuje hlbší vhľad do mechanizmov, ktoré závislostné vzťahy udržiavajú. Zároveň odhaľuje jemné, každodenné spôsoby výkonu moci, čím umožňuje lepšie porozumieť fungovaniu asymetrickej závislosti v mocenských spoločenských štruktúrach.

Analýza týchto fatiev umožnila skúmať, akým spôsobom islamské authority nielen podporovali udržiavanie otrockého systému, ale tiež regulovali správanie pánov a otrokov s cieľom zabezpečiť „stabilitu“ tejto hierarchickej štruktúry a dodržiavanie pravidiel ukotvených v Koráne. Prostredníctvom právnych usmernení fatwy napomáhali upevňovať asymetrickú závislosť a vytvárali rámec, ktorý určoval hranice moci a povinností oboch strán. Tento prístup poskytuje možnosť porozumieť dynamike mocenských vzťahov a mechanizmom, ktoré prispievali k trvácnosti otrockého systému.

²⁴ Vikør, *Between God and the Sultan*, 163.

²⁵ Winnebeck a kol., *On Asymmetrical Dependency*, 4–8, 27–28.

Winnebeck a kol., “The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency,” 1-59.

Vo výskume otroctva je zásadné pracovať s prameňmi subjektívnej povahy, ktoré ponúkajú jedinečný pohľad na každodenné fungovanie otrockého systému a prispievajú k priblíženiu jeho žitej reality. Vzhľadom na to, že písomných prameňov tohto charakteru býva často nedostatok,²⁶ je nevyhnutné rozšíriť spektrum materiálov, ktoré možno využiť na štúdium tejto problematiky. V prípadoch, kde klasické písomné zdroje nie sú k dispozícii, je možné využiť aj netradičné pramene, ktoré sa zriedkavejšie objavujú v európskej akademickej literatúre.²⁷ Ide napríklad o cestopisné správy, darovacie a manželské zmluvy, piesne, básne, denníky zajatcov či čerpať z náboženských a kultúrnych presvedčení.²⁸ Takéto zdroje môžu byť cenným doplnkom tradičných historických dokumentov a poskytujú rozmanité perspektívy na skúmanie otrockých vzťahov.

Obdobie Mamlúckeho sultanátu je v porovnaní s inými obdobiami islamských dejín bohaté na pramene písomného charakteru, z ktorých sa veľké množstvo zachovalo dodnes.²⁹ Práve v tej dobe vznikla pôvodná verzia zbierky al-Bulqīnīho fatiev, ktoré usilovne pozbieral a usporiadal jeho syn ‘Alam ad-Dīn al-Bulqīnī s motiváciou zachovať ich pre ďalšie generácie. V posledných rokoch stúpa záujem o zachovanie týchto prameňov a sú vydávané v rámci rôznych edícií. Z rovnakej snahy vzniklo aj moderné editované vydanie zbierky al-Bulqīnīho fatiev *at-Tadžarrud wa al-ihtimām*, ktoré bolo kvôli svojej dostupnosti vybrané ako základný prameň pre túto prácu.

Kritériom pre serióznú akademickú prácu je samozrejme zvoliť nielen dostupný, ale aj rešpektovaný zdroj, ktorý obsahuje relevantné fatwy. Fatwy al-Bulqīnīho tieto kritériá bezpochyby spĺňajú, keďže Sirāḍ ad-Dīn al-Bulqīnī bol vo svojej dobe považovaný za mimoriadne váženého muftího. Relevancia fatwy totiž do veľkej miery závisí od autority a reputácie muftího, ktorý ju vydal.³⁰ O al-Bulqīnīm sa traduje, že nikto

²⁶ Gymnich, Jarzebowski, „Why Dependency and Slavery Studies matter today”;

Wiegink, Wimmeler, „Beyond Slavery and Freedom?,” 1–16.;

Jan Hinrich Hagedorn, *Domestic Slavery in Syria and Egypt 1200–1500*, doktorská práca, (St Andrews: The University of St Andrews, 2019), 10, 18–19.

²⁷ Jan Hagedorn postavil svoju doktorskú prácu na waqfijach a iných dokumentoch, ktoré možno dohľadať v islamskom písomníctve. Vid’: Hagedorn, *Domestic Slavery in Syria and Egypt*.

²⁸ Nabil Matar, „Mediterranean Captives in the Arabic Archives, 1517–1798,” online prednáška, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=9In2Ngjb97I>, 3:55 – 15:00, (navštívené 20.11. 2024).

²⁹ Vid’. „Mamluk Bibliography Online,” Dostupné na <http://mamluk.lib.uchicago.edu/index.html> (navštívené 11.1. 2025).

³⁰ Jonathan Porter Berkey, *The transmission of knowledge in medieval Cairo: a social history of Islamic education* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1992).;

Jaromír Havránek a kol., *Teorie práva* (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008), 474, 501.; Vikør, *Between God and the Sultan*, 163.;

sa neodvážil rozhodovať bez toho, aby mal k dispozícii jeho fatwu, čo svedčí o jeho právnej vážnosti.³¹

To zároveň dokazuje to, že bežní obyvatelia tej doby sa riadili platnými právnymi normami, pričom ich rozhodovanie a konanie vychádzalo z fatiev, ktoré im poskytovali návod, ako postupovať v konkrétnych situáciách. Spoločenský poriadok a právny systém mamlúckej ríše boli založené na *šarīʿi*, ktorá predstavovala základný rámec pre reguláciu spoločenských vzťahov, vrátane vzťahu medzi pánmi a otrokmi. Fatwy preto majú vysokú výpovednú hodnotu, keďže nám umožňujú pochopiť, ako mohlo otroctvo fungovať nielen z pohľadu teoretických právnych princípov, ale aj z hľadiska ich praktického uplatňovania v každodennom živote.

Jedným z jednotiacich charakteristických prvkov mamlúckej ríše bol islam, ktorý formoval základ všetkých právnych predpisov a nariadení v krajine. Mamlúcki sultáni sa usilovali o zrovnoprávnenie štyroch hlavných právnych škôl islamského práva – šáfiovskej, malikovskej, hanbalovskej a hanafitskej.³² Aby zabezpečili spravodlivé zastúpenie týchto škôl, ustanovili systém, v rámci ktorého boli menovaní vždy štyria sudcovia (*qāḍī al-quḍāʾ* = najvyšší sudca),³³ každý zástupcom jednej z týchto právnych škôl.³⁴ Napriek tomu, že právne-náboženská mamlúcka scéna bola pluralitná, šáfiovský madhab mal v tejto dobe dominantné postavenie, hoci nie výlučné.³⁵

Právne školy v islamskom práve si medzi sebou vo svojej podstate nikdy neodporujú v zásadných právnych otázkach. Ich rozdiely spočívajú skôr v prístupe a interpretácii základných právnych prameňov, t.j. Korán a sunna. Tento rozdiel v prístupe mohol viesť k odlišnostiam v právnom názorom, no nestávalo sa, že by si ich názory vyslovene protirečili.³⁶ Proti rozhodnutiu sudcu, ktorý zastupoval konkrétnu právnu školu, sa bolo možné odvolať len v prípade, že bolo zistené právne pochybenie. Ak bola jedna zo strán nespokojená s rozsudkom, nemohla len tak predložiť prípad inému sudcovi; na

³¹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿawwal, 78.

³² Vikør, *Between God and the Sultan*, 10–11, 89–104.

³³ Ibid., 168.;

Albert Hourani, *Dějiny arabského světa od 7. století po současnost* (Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010), 120.

³⁴ Matthew B. Ingallis, “The Historiography of Islamic Law During the Mamluk Sultanate” in Anver M. Emon, Ahmed Rumei (eds.), *The Oxford Handbook of Islamic Law* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 463–464.;

Yossef Rapoport, “Legal Diversity in the Age of Taqlīd: The Four Chief Qāḍīs under the Mamluks,” *Islamic Law and Society* 10/ 2 (2003), 210–28.

³⁵ S týmto monopolným postavením šáfiovských sudcov do určitej miery zatriaslo vydanie dekrétu sultána Bajbarsa v roku 1265. Dekrét udeľoval povinnosť menovať do oficiálnej funkcie hlavného sudcu zástupcu z každej z právnych škôl operujúcich počas mamlúckej ríše. Vid’: Hourani, *Dějiny arabského světa*, 120.

³⁶ Franz, “Slavery in Islam,” 81.

odvolanie bola potrebná právna chyba v rozhodnutí. Sudca, ak nebol zároveň muftím, spolupracoval s muftím, ktorého právny názor bol kľúčový pre vydanie rozsudku. Sudca zastupoval *šarī'u*, ktorá bola fundamentálnym právnym rámcom štátu a ovplyvňovala životy všetkých jeho obyvateľov, či už slobodných alebo otrokov.³⁷

Zvolenie žánru fatwy a výber zbierky *at-Tadžarrud wa al-ihitimām* od imáma al-Bulqīnīho, ktorý pôsobil počas obdobia mamlúckej ríše, charakteristickej snahou o zrovnoprávnenie štyroch hlavných právnych škôl islamu, odráža mikrohistorický prístup.³⁸ Tento výber mi umožnil sústrediť sa na otroctvo ako na menšiu, konkrétnu jednotku skúmania. Štúdium otroctva na celom moslimskom Blízkom východe, vo všetkých jeho podobách a počas rôznych časových období, by totiž predstavovalo pre výskumníka nesmierne rozsiahlu a prakticky neuskutočniteľnú úlohu. Takáto práca by vyžadovala roky výskumu, čo rozsah ani časový rámec diplomovej práce neumožňujú.

Zameranie sa na konkrétnu, úzko špecifikovanú tému má významnú výpovednú hodnotu, ktorá umožňuje formulovať určité generalizácie a aplikovať získané poznatky na širšie historické a spoločenské celky. Tento metodologický prístup vytvára priestor pre hĺbkové skúmanie otroctva, a to nielen z právneho, ale aj zo sociálneho hľadiska, pričom sa opiera o konkrétne právne a sociálne otázky, ktoré boli riešené v rámci dobového kontextu mamlúckej ríše.

Asymetrická závislosť a jej definícia

Práca sa opiera o definíciu asymetrickej závislosti, tak ako ju chápe Winnebeck a kol., t.j. asymetrická závislosť je dynamický a vzťahový proces, ktorý sa mení v čase a priestore. Tento proces je ovplyvnený spoločenskými, ekonomickými a kultúrnymi faktormi. Závislosť sa preto nevníma ako fixný stav, ale ako stav, ktorý je aktívne udržiavaný spoločenskými normami a inštitucionálnymi praxami.³⁹

BCDSS navrhuje dve hlavné charakteristiky asymetrickej závislosti:

1. Asymetrická závislosť je „založená na schopnosti jedného aktéra kontrolovať činnosť a prístup k zdrojom iného aktéra“.⁴⁰

³⁷ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 120.

³⁸ Winnebeck a kol., *On Asymmetrical Dependency*, 4–8, 27–28.

³⁹ Winnebeck a kol., „The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency,“ 1-59.

⁴⁰ Vid'. James S. Coleman, *Foundations of Social Theory* (Cambridge: Harvard University Press), 1990.

2. Asymetrická závislosť je obvykle „podporovaná inštitucionálnym zázemím“, ktoré zabezpečuje, že „závislý aktér zvyčajne nemôže zmeniť svoju situáciu buď odchodom („exit“), alebo vyjadrením protestu („voice“).⁴¹

Asymetrická závislosť v kontexte mojej výskumnej témy predstavuje vzťah medzi otrokom a pánom. Moc v ňom je dominantne na strane pána, pričom otrok je obmedzený na svojej slobode a právach. Tento vzťah je dynamický a môže sa vyvíjať v závislosti od rôznych faktorov, čo znamená, že postavenie otroka môže byť premenlivé v závislosti od jeho vzťahu s pánom a kontextu. Tento vzťah je regulovaný náboženskými a právnymi normami stanovenými islamským právom, ktoré ustanovujú práva a povinnosti oboch strán. Udržiavanie tejto asymetrickej závislosti je podporované nielen vzájomnými interakciami medzi pánom a otrokom, ale aj právnymi inštitúciami a spoločenským poriadkom vychádzajúcim zo *šarī‘e*.

Doterajší výskum otroctva nielen vo fatwách

Nasledujúci výber literatúry má za cieľ priblížiť smery doterajšieho výskumu otroctva a zároveň uviesť relevantné zdroje, ktoré sa zameriavajú na témy podobné zameraniu mojej diplomovej práce. Tento výber zahŕňa kľúčové publikácie, ktoré analyzujú historické, právne, a sociálne aspekty otroctva, ako aj metodologické prístupy, ktoré sa používajú na štúdium otroctva v islamskom svete, s osobitným dôrazom na obdobie mamlúckej ríše a právnu problematiku v rámci islamského práva.⁴²

Tématike otroctva na moslimskom Blízkom východe sa venuje hneď niekoľko publikácií. Jonathan Brown, odborník na islamskú históriu a právnu tradíciu, svoje dlhoročné poznatky publikoval v monografii *Slavery and Islam*. Ide o hlbokú a vyčerpávajúcu štúdiu o tom, ako islamský svet chápal a praktizoval otroctvo v priebehu storočí a aké výzvy táto téma predstavuje pre moderné chápanie islamskej etiky. Brown sa snaží vysvetliť, že otroctvo v islamskom kontexte nemožno chápať čiernobielo a zdôrazňuje potrebu citlivého a kontextuálneho prístupu k tejto zložitej otázke.⁴³ Nedá mi

⁴¹ Winnebeck a kol., *On Asymmetrical Dependency*, 2–3.

⁴² Pre detailnejší prehľad literatúry a vývoj doterajšieho výskumu na poli otroctva na moslimskom Blízkom východe vid'.: Hagedorn, *Domestic Slavery in Syria and Egypt*, 1–14.

⁴³ Brown, *Slavery and Islam*;

Vid'. tiež: Jonathan A. C. Brown, Abdullah Hamid Ali, "Slavery and Islam: What is Slavery?," (online: Yaqeen Institute for Islamic Research, 2017), 3.

nespomenúť myšlienku od uznávaného odborníka na históriu otroctva, historika Davida Briona Davisa, ktorú Brown vo svojej knihe cituje: “Čím viac sa o otroctve dozvedáme, tým je ťažšie ho definovať.”⁴⁴ Táto myšlienka poukazuje na zložitosť fenoménu otroctva, ktorý sa v priebehu dejín prejavoval v mnohých rozličných formách a kontextoch, čím sa jeho definovanie stáva stále náročnejším. S touto myšlienkou sa predkladaná práca stotožňuje.

Brown argumentuje, že otroctvo nie je len otázkou vlastníctva či právnych nárokov, ale zahŕňa široké spektrum vzťahov, ktoré sú ovplyvnené spoločenskými normami, mocou a pravidlami. Preto rozlišuje medzi dvoma hlavnými definíciami otroctva, s ktorými táto práca pracuje:

1. Právna definícia: Otroctvo je podľa neho v islamskom právnom kontexte vzťah, v ktorom má "pán" nad "otrokmi" určité práva, zatiaľ čo "otroci" majú obmedzené práva. Táto definícia sa sústreďuje na práva a povinnosti v rámci špecifického právneho systému a zameriava sa najmä na vlastnícke aspekty, ktoré sa môžu výrazne líšiť v závislosti od kultúrneho kontextu.
2. Sociálna a morálna definícia: Brown zdôrazňuje, že otroctvo nemožno redukovať len na vlastníctvo alebo právne obmedzenia, ale treba ho chápať aj z hľadiska mocenských vzťahov. Otroctvo tu znamená vzťah medzi ľuďmi, kde jedna osoba môže zasahovať do života a slobôd inej osoby. V islamskom kontexte sa to prejavuje ako kombinácia mocenskej kontroly, vykorisťovania, ale aj istých právnych povinností pána voči otrokom, ktoré boli navrhnuté na ochranu dôstojnosti otrokov.⁴⁵

Editovaná monografia *Slavery in the Islamic World: Its Characteristics and Commonality* ponúka ucelený pohľad na postavenie otroctva v islamskom svete v kontexte globálnej histórie. Autori sa v nej snažia odpovedať na zásadnú otázku: čo tvorí špecifikum islamského otroctva? Vďaka interdisciplinárnemu prístupu, ktorý zahŕňa históriu, sociológiu, literárne vedy, ženské štúdie, africké štúdie a komparatívny výskum otroctva, táto monografia významne obohacuje vedecké poznanie o fenoméne otroctva v islamských

⁴⁴ V origináli: “The more we learn about slavery, the more difficult we have defining it.” Z: David Brion Davis, *Slavery and Human Progress* (Oxford: Oxford University Press, 1984), 8. in Jonathan A.C. Brown, *Slavery and Islam*, (London: Oneword Academic, 2019), 57.

⁴⁵ Brown, *Slavery and Islam*.

krajinách. Téma islamského otroctva pritom zostáva v rámci globálneho výskumu otroctva stále nedostatočne preskúmaná a málo zastúpená, čo zvyšuje význam tohto príspevku.⁴⁶

Bernard K. Freamon vo svojej knihe *Possessed by the Right Hand: The Problem of Slavery in Islamic Law and Muslim Cultures* ponúka rozsiahlu právnu históriu otroctva a obchodu s otrokmi v islame, pričom vychádza priamo z koránskeho textu. Analyzuje vývoj islamského otrockého práva a jeho aplikáciu v moslimských spoločnostiach, pričom zvažuje vplyv západného abolicionizmu, jeho zlyhanie a dôsledky. Skúma tiež právne nástroje, ktoré z jeho pohľadu podporovali lojalitu otrokov k ich pánom. Aj keď Freamonovo ahistorické uvažovanie vedie k záverom, ktoré sú logické a presvedčivé, no zároveň sa nezhodujú s oveľa chaotickejšou realitou, ktorú odhaľuje história, jeho kniha predstavuje významný prínos k porozumeniu komplexných vzťahov medzi islamským právom a kultúrou, ako aj historických snáh o zrušenie otroctva.⁴⁷

Medzi ďalšie významné monografie, ktoré skúmajú históriu otroctva v islamskom svete sa radia *Race and Slavery in the Middle East*⁴⁸ od Bernarda Lewisa a *Slavery in the Arab World* od Murrayho Gordona.⁴⁹ Lewis sa venuje rasovým aspektom a postojom k otroctvu, zatiaľ čo Gordon analyzuje jeho vývoj od predislamskej éry po moderné časy. Spoločne poskytujú ucelený pohľad na ekonomické, sociálne a kultúrne súvislosti otroctva v regióne.

Kurt Franz vo svojej štúdii „*Slavery in Islam: Legal Norm and Social Practice*“ (v knihe *Slavery and the Slave Trade in the Eastern Mediterranean (c. 1000–1500 CE)*) skúma vzťah medzi právnymi normami a praxou otroctva v islamskej spoločnosti. Opiera sa o štyri princípy, ktoré nachádza v koránskom texte: otrok je majetkom aj človekom, nadmerné vykorisťovanie je neprípustné, právny základ otroctva nie je podmienený rasou a oslobodzovanie je chvályhodné. Uvádza, že domáce otroctvo bolo najrozšírenejšie a vyhovovalo právnym predpisom, no iné formy, ako napr. vojenské otroctvo a viazaná práca, sa od *šarī‘e* odklňali. Podľa Franza sa zánik otroctva v 19. storočí odohral bez výrazného odporu islamských právnikov, keďže právne normy už boli dlhodobo prekonané

⁴⁶ Ann Mary Fay (ed.), *Slavery in the Islamic World: Its Characteristics and Commonality* (New York: Palgrave Macmillan, 2019).

⁴⁷ Freamon, *Possessed by the Right Hand*;

Bruce S. Hall, “Bernard K. Freamon, *Possessed by the Right Hand: The Problem of Slavery in Islamic Law and Muslim Cultures*: book review,” *Journal of Global Slavery* 7/ 1 (2022), Leiden: Brill, 218-221.

⁴⁸ Bernard Lewis, *Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry* (Oxford: Oxford University Press, 1992).

⁴⁹ Murray Gordon, *Slavery in the Arab World* (New York: New Amsterdam Books, 1989).

praxou. Tlak Osmanskej ríše, reformy a vplyv európskych mocností viedli k jeho postupnému utlmeniu, pričom koránsky koncept otroctva stratil praktický význam.⁵⁰

Mojej práci je najviac príbuzná doktorská práca Jana Hinricha Hagedorna, ktorý v rámci svojej dizertačnej práce *Domestic Slavery in Syria and Egypt, 1200-1500* skúmal fenomén domáceho otroctva v Sýrii a Egypte v období od 12. do 15. storočia. Jeho výskum sa zameriava na analýzu vývoja vzťahov medzi pánom a otrokom, pričom tieto vzťahy považuje za nerovné a založené na vzájomnej závislosti. Hagedorn poukazuje na to, že tento vzťah mohol byť transformovaný do vzťahu patrón-klient, najmä v prípade oslobodenia otrokov. Jeho štúdia zahŕňa rôzne aspekty otroctva, ako sú obchod s otrokmi, spôsoby ich predaja a dovozu do týchto regiónov, ako aj ich sociálne postavenie a zapojenie do domácich vzorcov interakcie. Zvláštnu pozornosť venuje procesom socializácie otrokov do ich rolí v domácnostiach a ich integrácii do širšieho sociálneho a právneho rámca. Kľúčovým aspektom jeho práce je aj analýza dokumentov, ako sú kúpne a predajné zmluvy otrokov alebo certifikáty o svedectvách, ktoré poskytujú cenné informácie o tom, ako boli otroci vnímaní v právnom a kultúrnom kontexte tejto doby. Táto práca prispieva k výskumu tým, že po prvýkrát aplikuje relatívne nový prístup odvodený z *agency theory* – tzv. *interagency*⁵¹ – na tento historický kontext a pri štúdiu využíva pramene, ktoré doteraz neboli použité pri skúmaní otroctva.⁵²

Ďalším významným príspevkom k štúdiu otroctva v islame, ktorý rovnako ako ja využíva nový koncept asymetrickej závislosti, je článok Anny Kollatz *"How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts: Reflections on the Hanafī legal commentary al-Hidāya fī sharḥ bidāya al-mubtadī and its British-colonial translation"*. Autorka sa v ňom zaoberá konceptom asymetrickej závislosti z kritického pohľadu v kontexte diela *al-Hidāya*, hanafického právneho komentára z 12. storočia od Burhāna al-Dīna al-Marghīnānīho, a jeho britsko-koloniálneho prekladu. Skúma, ako je v islamských právnych textoch a islamskej jurisprudencii odrážaná asymetrická závislosť. Zdôrazňuje,

⁵⁰ Franz, „Slavery in Islam,“ 52–53, 124–126, 246.

⁵¹ *Agency theory* je teória, ktorá analyzuje vzťahy medzi dvoma stranami: princípálom (osoba, ktorá deleguje určitú úlohu alebo rozhodnutia) a zástupcom (osoba, ktorá koná v mene princípála). *Interagency* označuje koordinovanú spoluprácu medzi rôznymi inštitúciami a agentúrami pri riešení komplexných problémov. Pre bližšie info viď. priamo: Hagedorn, *Domestic Slavery in Syria and Egypt*, 6, 11–29, 43–80.

⁵² Hagedorn, *Domestic Slavery in Syria and Egypt*, 1–11.;

Vid'. tiež: Jan Hagedorn, „Time, Age, and Experience in the Working Lives of Slaves.” príspevok prezentovaný na 4th Conference of the School of Mamluk Studies, (The School of Mamluk Studies 2017) dostupné na: Jan Hagedorn, „Time, Age, and Experience in the Working Lives of Slaves (SMS 2017),” YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=a2IExe8Gb> (navštívené 11.11. 2024).

že islamské právo rozlišuje viaceré stupne silnej asymetrickej závislosti, ktoré presahujú otroctvo. Uvádza špecifické arabské výrazy pre otroctvo a iné formy podriadenosti a analyzuje ich sémantické posuny pod vplyvom kolonializmu. Jej štúdia zdôrazňuje, že závislosť nie je statická, ale formovaná historickými a kultúrnymi dynamikami, podporujúc tak nuansované interpretácie právnych textov. Prichádza k záveru, že praktika prepúšťania a čiastočného alebo postupného oslobodzovania zotročených osôb v priebehu dlhšieho obdobia vedie k vzniku rôznych stupňov silnej asymetrickej závislosti. Tieto pojmy v článku sleduje a umiestňuje ich na kontinuum závislosti, pričom okrem konceptu asymetrickej závislosti využíva aj koncept vyvinutý Davidom Eltisom a Stanleyom L. Engermanom. Ich koncept je známy ako "*slavery and capitalism*" alebo "*the slavery-capitalism thesis*", ktorý sa zaoberá úlohou otroctva ako významného faktora pri vzniku a rozvoji moderného kapitalizmu, najmä v kontexte transatlantického obchodu a koloniálnej ekonomiky.⁵³

Jazyková poznámka a transkripcia arabského jazyka

Pre prepis arabských mien, pojmov, výrazov a citovaných zdrojov je v práci použitá zjednodušená vedecká transkripcia do latinky, ktorá odráža špecifiká slovenskej abecedy a diakritiky (viď. Obrázok 1 – Transkripcia arabských písmen). Dlhé vokály *á*, *ú*, *í* sú prepisované ako *ā*, *ū*, *ī*. Hamza na počiatku slov je v prepise zachovaná a určité členy sú asimilované. Nunácia *-un* alebo *-atun* nie je uvádzaná. Arabské názvy sú uvádzané v kurzívach buď priamo v texte alebo v zátvorke vo forme singuláru (sg.) a plurálu (pl.).

Arabské výrazy, názvy miest a mená, ktoré majú svoje ekvivalenty v slovenskom jazyku (napr. šáfiovský madhab, šejch, imám, muftí a pod.), boli ponechané v tejto podobe. Slovo *fatwā* je v texte prepisované ako *fatwa*, je skloňované a nie je uvádzané v kurzívach.

Vlastné mená nie sú v snahe o zachovanie správnosti a úplnosti slovenskej transliterácie z arabčiny skloňované. Skloňované je len posledné z mien, ktoré by sme v našej tradícii mohli považovať za priezvisko.⁵⁴

⁵³ Anna Kollatz, "How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts: Reflections on the Hanafi legal commentary al-Hidāya fī sharḥ bidāya al-mubtadī and its British-colonial translation," in Jeannine Bischoff, Stephan Conermann (eds.), *Semantics and Lexical Fields of Strong Asymmetric Dependencies, Beyond Slavery and Freedom 1* (Berlin/ Boston: De Gruyter, 2022), 179–203.; David Eltis, Stanley L. Engerman, "Dependence, Servility and Coerced Labor in Time and Space," in David Eltis ed. a kol., *The Cambridge World History of Slavery*, Volume 3/ AD 1420–1804 (New York: Cambridge University Press, 2011), 1–21.

⁵⁴ T.j. v celej práci nie sú zámerne skloňované 'ism, nasab, kunja. Skloňované sú laqab alebo nisba.

V miestach, kde by spoločný výskyt arabského a slovenského písma vedľa seba spôsobil typografické problémy, bola zvolená transkripcia (uvedené v kurzívach), a nie arabský originál, a to z dôvodu ľahšieho formátovania textu. Naopak, pokiaľ to formátovanie dovolilo (platí primárne pre väčšie úseky textu), objavuje sa arabský originál presne tak, ako je uvedený v používanej zbierke. Táto dvojité forma bola zvolená zámerne kvôli zachovaniu arabského originálu. Čitateľovi to umožňuje prijímať text presne tak, ako je prezentovaný v študovanej zbierke a ďalej nad ním individuálne uvažovať. Z rovnakého dôvodu nie sú jednotlivé fatwy preložené.

Názov písmena	Arabský prepis	Transliterácia
hamza	ء	‘
bā’	ب	<i>b</i>
tā’	ت	<i>t</i>
ṭā’	ٹ	<i>ṭ</i>
džīm	ج	<i>dž</i>
ḥā’	ح	<i>ḥ</i>
chā’	خ	<i>ch</i>
dāl	د	<i>d</i>
ḍāl	ذ	<i>ḍ</i>
rā’	ر	<i>r</i>
zāj	ز	<i>z</i>
sīn	س	<i>s</i>
šīn	ش	<i>š</i>
ṣād	ص	<i>ṣ</i>
ḍād	ض	<i>ḍ</i>
ṭā’	ط	<i>ṭ</i>
ẓā’	ظ	<i>ẓ</i>
‘ajn	ع	‘
ghajn	غ	<i>gh</i>
fā’	ف	<i>f</i>
qāf	ق	<i>q</i>
kāf	ك	<i>k</i>
lām	ل	<i>l</i>
mīm	م	<i>m</i>
nūn	ن	<i>n</i>
hā’	ه	<i>h</i>
wāw	و	<i>w</i>
jā’	ي	<i>j</i>

Obrázok 1 – Transkripcia arabských písmen

Metodológia a rozdelenie kapitol

Základným prameňom, z ktorého táto diplomová práca vychádza, je rozsiahla trojdielna zbierka fatiev imáma al-Bulqīnīho s názvom *at-Tadžarrud al-ihitimām*, ktorá obsahuje fatwy týkajúce sa rôznorodých tém. K dispozícii som mala len verziu tejto zbierky v podobe skenov, ktoré neumožňovali textové vyhľadávanie. Bežne používané OCR systémy, ktoré prostredníctvom optického rozpoznávania znakov umožňujú digitalizáciu tlačených dokumentov, si nedokázali poradiť s vyše 1700 stranami arabského textu, a preto nebolo možné zbierku efektívne digitalizovať.

Tieto dostupné OCR systémy spravidla fungujú spoľahlivo pri jazykoch s menším počtom znakov, ako je napríklad angličtina. Predpokladám však, že práve charakter arabského písma bol dôvodom, prečo sa mi nepodarilo zbierku alebo aspoň jej časti spracovať do podoby, ktorá by umožňovala rýchle vyhľadávanie podľa relevantných slov. Takáto možnosť by výrazne urýchlila úvodnú fázu môjho výskumu, pretože by mi umožnila identifikovať slovnú zásobu najčastejšie sa vyskytujúcu vo fatwách týkajúcich sa otroctva a následne ich efektívne zhromaždiť. V mojom prípade som však musela postupovať manuálne.

Veľkou výhodou pre výskumníka je, že zbierka obsahuje pomerne prehľadné registre a tematicky usporiadané kapitoly, ktoré mi výrazne uľahčili identifikáciu fatiev týkajúcich sa otroctva. Všetky registre a kapitoly som opakovane manuálne prehľadala, pričom som sa riadila názvami jednotlivých fatiev (viď. ukážky registrov nižšie).

الصفحة	المسألة
٣١٨	● مسألة في إجبار السيد عبده على النكاح
٣١٨	● مسألة في وطء المبعوض جاريته التي ملكها ببعضه الحر
٣١٩	● مسألة في تزويج المبعوض أمته
٣٢٠	مسألة فيما يلزم في الطلاق أو الفسخ قبل الدخول بسبب عيب في الزوجة
٣٢٠	مسألة في ثبوت أحكام الوطء باستدخال المرأة حشفة زوجها

Obrázok 2 – Ukážka fatiev z registra (Kapitola o manželstve)⁵⁵

⁵⁵ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad at-tānī, 488.

المسألة	الصفحة
● مسألة في بيع العبد إذا أتلّف شيئاً بأمر سيّده	٣٤٤
● مسألة في عتق المعسر عبده الجاني جنائياً توجب قصاصاً	٣٤٤
● مسألة في بيع الفضولي جارية	٣٤٥
مسألة في بيع ماء العيون، وحكم الشرب منه بلا إذن، والقدر الواجب في زكاة	
الزروع التي تسقى به	٣٤٦
مسألة في قبض المبيع في المكيلات والموزونات قبل تقديره	٣٦٧
مسألة في بيع ما فيه معدن الذهب بالذهب	٣٦٩
مسألة في بيع الذهب بالفضة مؤجلاً	٣٧١
● مسألة في جريان الربا بين السيد وعبده	٣٧٣
مسألة فيمن اشترى نصف بستان، بشرط أن يخدم النصف الآخر بيده	٣٧٤

Obrázok 3 – Ukážka fatiev z registra (Kapitola o predaji)⁵⁶

كتاب العتق إلى آخر الفقه	١٧٣-١٨٤
● مسألة في عتق بعض الشركاء نصيبه من العبد	١٧٥
● مسألة فيمن قال: إذا أعتقت نصيبك فنصيبى حر	١٧٥
● مسألة في شراء العبد نفسه	١٧٦
● مسألة في امرأة عتقت جارتها في مرض موتها	١٧٦
● مسألة في مملوكة حامل اشترت نصف رقبتها من سيدها	١٧٧

Obrázok 4 – Ukážka fatiev z registra (Kapitola o prepustení otroka na slobodu)⁵⁷

V registroch a vo fatwách som vyhl'adávala nasledovné slová týkajúce sa otroctva ('*ubūdiya* alebo *riqq*) alebo antonymne slobody (*hurrija*): otrok (sg. '*abd*', pl. '*abīd*' alebo sg.

⁵⁶ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 659

⁵⁷ al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 538.

raqīq, pl. *'ariqqā*);⁵⁸ otrokyňa (sg. *'ama*, pl. *-āt* alebo sg. *džārīja*, pl. *-āt*); slobodný/emancipovaný človek (pre mužský rod: sg. *ḥurr*, pl. *'aḥrār* alebo tiež sg. *mamlūk*, pl. *mamālīk*; pre ženský rod: sg. *ḥurra*, pl. *-āt* alebo sg. *mamlūka*, pl. *-āt*); pán (sg. *sajjid*, pl. *-ūna*); pani (sg. *sajjida*, pl. *-āt*); prepustenie (*'itq*) alebo iné slová odvodené od koreňa ' - *t* - *q*, ako prepustený (mužský rod: sg. *'atīq*, pl. *'utaqā* alebo sg. *mu'attaq*, pl. *-ūna*; ženský rod: sg. *'atīqa*, pl. *-āt* alebo sg. *mu'attaqa*, pl. *-āt*);⁵⁹ vlastníctvo (*milk*); vlastník otroka (sg. *mālik*, pl. *-ūna*); vlastníčka otroka (sg. *mālik*, pl. *-āt*); spoluvlastníctvo otroka (*mukātaba*, *kitāba*); spoluvlastnený otrok (sg. *mukātab*, pl. *-ūna*); spoluvlastnená otrokyňa (sg. *mukātaba*, pl. *-āt*); podmienne prepustený otrok po zaplatení istej sumy svojmu pánovi (sg. *ma'dūn*, pl. *-ūna*) alebo takáto otrokyňa (sg. *ma'dūna*, pl. *-āt*); záruka pre otroka od jeho vlastníka ho po jeho smrti oslobodiť (*tadbīr*), takto zaručený otrok (sg. *mudabbar*, pl. *-ūna*) alebo otrokyňa (sg. *mudabbara*, pl. *-āt*); otrokyňa, ktorá svojmu pánovi porodila dieťa (*'umm walad* = doslova „matka dieťaťa“) ⁶⁰ a pod.⁶¹ Tieto a ďalšie výrazy budú nižšie diskutované v príslušných kapitolách.

⁵⁸ Plurál *'ibād* (= otroci) sa používa v náboženskom kontexte vo význame *'ibāda 'l-llāh/ 'ibād Allāh* (= veriaci, moslimovia).

Ejtaal, Hans Wehr 4th ed., Arabic Almanac v6.1 - powered by Mawrid Reader v3.1, “‘abd,” <https://ejtaal.net/aa/#hw4=698,il=2023,ls=5,la=2776,sg=683,ha=461,br=618,pr=102,aan=392,mgf=579,vi=254,kz=1552,mr=409,mn=886,uqw=1041,umr=690,ums=573,umj=512,ulq=1176,uqa=279,uqq=228,bdw=h576,amr=h414,asb=h629,auh=h1008,dhq=h356,mht=h575,msb=h154,tla=h70,amj=h504,ens=h1,mis=h1391> (navštívené 6.1. 2025), 685.;

Hans Wehr, “‘abd,” in J. Milton Cowan (ed.), *A Dictionary of Modern Written Arabic: Arabic-English*, (Urbana IL: Spoken Language Services, 1994) 685.;

Pre prehľad veršov z Koránu, v ktorých sa tento výraz používa vid'. napr.: al-Qurān al-Karīm, “Ājāt ‘an ‘ibād fī al-Qurān,”

https://surahquran.com/ayat.php?search_word=%D8%B9%D8%A8%D8%A7%D8%AF&page=1 (navštívené 6.1. 2025).

⁵⁹ Sémantike týchto slov sa venuje napr. Kollatz, “How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts,” 179–203.

⁶⁰ Joseph Schacht, “‘Umm al-Walad,” in *The Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Volume X (2000), (Leiden: Brill, 1960–2004), 876–879.

⁶¹ Pri štúdiu slovnej zásoby a pojmov týkajúcich sa otroctva som čerpala zo základných šáfiovských zbierok fiqhu *Minhādž at-tālibīn*, *ar-Risāla fī ‘uṣūl al-fiqh* a *al-‘Umm*, ktoré používajú jednotnú právnu terminológiu a slovnú zásobu typickú pre tento madhab. Tiež boli použité študovaná zbierka *at-Tadžarrud wa al-ihtimām* a *Slavery in Islam*.;

Mahīudin Abu Zakaria Yahya Ibn Sharif En Nawawī, *Minhaj et talibin: A manual of Muhammadan law according to the school of Shafii*, translated into English from French edition of L. W. C. Van den Berg by E. C. Howard, (London: W. Thacker & Co., 1914), 145–147, 299–305, 320, 327, 365–372, 537–559.;

Muḥammad Ibn ‘Idrīs aš-Šāfi‘ī, *al-Risāla fī uṣūl al-fiqh: Treatise on the Foundations of Islamic Jurisprudence*, preklad Majid Khadduri, Second Edition (Cambridge: The Islamic Texts Society, 1961).;

Muḥammad Ibn ‘Idrīs aš-Šāfi‘ī, *Kitāb al-‘Umm, taḥqīq wa tachrīd Rif‘at Fawzī ‘Abd al-Muṭālib* (al-Qāhira: Dār al-wafā’, 2001).;

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 283–284, 341, 344–346, 373–374, 386–388, 395–398, 432, 536, 548, 553.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 166, 181, 290, 293–294, 310–319, 325, 423, 431, 437–444.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 23–24, 175–184, 351, 353–354, 357–358, 377, 392, 420–421.;

Vyhľadane fatwy týkajúce sa otroctva som následne doslova spolu s poznámkovým aparátom prepísala. Vznikol tak korpus 65 fatiev,⁶² ktorý som priložila k obhajovanej práci. Keďže korpus bol vytvorený individuálnym úsilím, je možné, že jeho rozsah nemusí byť úplný – vzhľadom na veľké množstvo spracovávaných textov mohlo dôjsť k neúmyselne stať, že niektoré fatwy zostali prehliadnuté a neboli do finálneho korpusu zahrnuté.

Je dôležité poznamenať, že korpus bol vytvorený nielen s cieľom umožniť rýchle vyhľadávanie v texte, ale aj s cieľom získať z neho cenné poznatky kľúčové pre pochopenie problematiky otroctva. Rozhodla som sa do neho zaradiť všetky fatwy, ktoré sa mi podarilo zhromaždiť. Hoci rozsah tejto diplomovej práce neumožňuje detailnú analýzu každej uvedenej fatwy, závery prezentované v tejto práci sú na korpuse priamo založené. Z dôvodu potenciálnej užitočnosti pre ďalší výskum alebo ako podklad pre moju vlastnú budúcu prácu som sa rozhodla zaradiť korpus do prílohy.

Diplomová práca sa zameriava na skúmanie otroctva prostredníctvom analýzy zbierky fatiev šáfiovského mamlúckeho muftího Sirādž ad-Dīn al-Bulqīnīho (zomrel r. 1403 AD) ako špecifického prejavu asymetrickej závislosti. Koncept asymetrickej závislosti, ktorý definovali Winnebeck a kol., predstavuje inovatívny analytický nástroj na prekročenie tradičného dichotomického pohľadu „otroctvo verus sloboda“, ktorý dlhodobo dominuje výskumu otroctva. Namiesto tejto binárnej kategorizácie zdôrazňuje asymetrická závislosť dynamické vzťahy moci, kde jeden subjekt kontroluje základné aspekty života druhého. Metodologický prístup diplomovej práce spočíva v skúmaní konkrétnych praktík, životných sfér a sociálnych vzťahov, pričom osobitná pozornosť je venovaná rozsahu činností jednotlivých aktérov (pán, otrok, právne inštitúcie a ich zástupcovia).⁶³ Týmto spôsobom práca umožní analyzovať právo súvisiace s otrokmi nielen ako statickú právnu normu, ale ako dynamický prejav asymetrickej závislosti, ktorá formovala sociálne štruktúry mamlúckej spoločnosti.

V súlade s návrhmi výskumníkov z Centra pre štúdium závislosti a otroctva v Bonne (*Bonn Center for Dependency and Slavery Studies*, BCDSS) využívam mikrohistorický a praxeologický prístup. Mikrohistorický prístup uplatňujem prostredníctvom štúdia otroctva

Franz, „Slavery in Islam,” 51–141.;

Wael B. Hallaq, *Shari‘a: Theory, Practice, Transformations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 289–357.

⁶² Pre detailnejší rozpis fatiev, ich čísel a kapitol v ktorých sa nachádzajú vid’ korpus a obsah korpusu v prílohe k tejto práci.

⁶³ Winnebeck a kol., *On Asymmetrical Dependency*, 4–8, 27–28.

Winnebeck a kol., „The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency,” 1–59.

v kontexte mojej výskumnej otázky, pričom sa zameriavam na dielo šáfiovského mamlúckeho muftího Sirādž ad-Dīn al-Bulqīnīho. Skúmané fatwy pochádzajú z obdobia prelomu 14. a 15. storočia, avšak vzhľadom na ich charakter majú neobmedzenú platnosť, čo umožňuje analyzovať ich význam aj v širšom právnom a historickom kontexte. Praxeologický prístup, umožňuje detailne skúmať jednotlivé prípady reprezentované vo fatwách a interpretovať ich v kontexte každodenných praktík a sociálnych vzťahov v islamskej spoločnosti.⁶⁴ Tieto prístupy umožňujú identifikovať a popísať kľúčové dynamiky vzťahov asymetrickej závislosti.

V tejto práci pristupujem k otrokom primárne ako k homogénnej skupine, bez osobitného zohľadnenia ich pohlavia, etnicity, náboženstva či sociálneho a kultúrneho pozadia, pokiaľ nie je priamo vo fatwe uvedené inak. Špecifiká sú vždy zdôraznené, ak majú zásadný význam, napríklad ak sa konkrétne jedná o otrokyňu–ženu namiesto otroka–muža, alebo o situáciu, keď je otrokyňa manželkou svojho pána a zároveň má postavenie *’umm walad* (matky jeho dieťaťa). Tieto špecifiká uvádza buď samotný pýtajúci sa v otázke, alebo šejch al-Bulqīnī v odpovedi, pretože sú dôležité pre správnu aplikáciu práva.

Práca je rozdelená do štyroch kapitol. Prvou kapitolou práce je stručný prehľad o otroctve v moslimských spoločnostiach.

Autorovi fatiev muftímu al-Bulqīnīmu a rozboru zbierky *at-Tadžarrud wa al-ihitimām* je venovaná druhá kapitola.

Tretia kapitola sa zaoberá fatwou všeobecne a charakteristikou al-Bulqīnīho fatwy. Skúma, ako jeho fatwy vznikali, čo mi umožňuje popísať ich sociálnu a právnu rovinu. V kapitole sú uvádzané konkrétne príklady fatiev z jeho zbierky.

Analýzou jednotlivých aspektov otroctva vo fatwách za využitia konceptu asymetrickej závislosti sa zaoberá štvrtá kapitola práce. Prvá podkapitola v nej vychádza z Kapitoly o predajoch,⁶⁵ z ktorej je analyzovaných celkom 10 fatiev (konkrétne fatwy č. 106, 107, 113, 129, 138, 140, 275 a 281). Z Kapitol o manželstvách,⁶⁶ rozvodoch⁶⁷ a *’idde*⁶⁸ bolo analyzovaných 8 fatiev (konkrétne fatwy č. 529, 550, 551, 555, 556, 566, 692 a 693).

⁶⁴ Winnebeck a kol., On Asymmetrical Dependency, 4–8, 27–28.

Winnebeck a kol., “The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency,” 1–59.

⁶⁵ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad al-’awwal, 339–566.

⁶⁶ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad at-tānī, 281–326.

⁶⁷ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad at-tānī, 365–427.

⁶⁸ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad at-tānī, 429–477.

Kapitola o prepustení na slobodu⁶⁹ nebola analyzovaná, pretože fatwy v nej sa týkali prevažne dedičského alebo majetkového práva a nie priamo aspektov otroctva.

⁶⁹ al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālīt, 173–184.

1. Otroctvo v moslimských spoločnostiach

Táto kapitola sa zaoberá stručným prehľadom vývoja otroctva v moslimských spoločnostiach s dôrazom na právne aspekty vzťahu pána a otroka podľa islamského práva. Vo výraznej miere sa opiera o kapitolu v mojej bakalárskej práci *Tradičné otroctvo v blízkovýchodných spoločnostiach*.⁷⁰

1.1 Historický vývoj otroctva na Blízkom východe

Otroctvo v blízkovýchodných spoločnostiach bol historicky významný fenomén, ktorý formoval spoločenské, hospodárske a politické pomery od predislamských čias až do začiatku 20. storočia.⁷¹ Na Blízkom východe existovalo už pred príchodom islamu. Otroci pracovali ako domáci sluhovia, vojenský personál, pastieri či poľnohospodárski robotníci. Islam túto prax nezrušil, no pokračoval v nej a kodifikoval ju.⁷²

Od siedmeho storočia, po expanzii islamských ríš dobytím Blízkeho východu a značnej časti Stredomoria, sa rozvinul rozsiahly obchod s otrokmi. Dovážaní boli predovšetkým čierni otroci z Afriky (sg. *ʿabd*, pl. *ʿabīd*) a bieli otroci z Európy (sg. *saqālibī*, pl. *saqāliba*).⁷³ Ich dovážanie prebiehalo cez trans-saharské obchodné cesty, Indický oceán a Stredozemné a Červené more.⁷⁴

V raných islamských štátoch otroci slúžili prevažne v domácnostiach, ale aj v háremoch alebo zastávali posty v armáde či administratíve.⁷⁵ Abbásovcovia si už od začiatku svojej vlády zaobstarávali do armády otrokov z turkických etníc v Strednej Ázii a ďalšie dynastie v tejto praxi pokračovali. V južnom Iraku hrali za Abbásovcov významnú úlohu otroci z východnej Afriky obhospodárujúci pôdu v údolí horného Nílu a v oázach na Sahare.⁷⁶

⁷⁰ Medved'ová, "Moderné otroctvo," 21–31.

⁷¹ Ehud R. Toledano, „An Empire of Many Households: The Case of Ottoman Enslavement,” in Laura Culbertson (ed.), *Slaves and Households in the Near East* (Illinois: Edwards Brothers, 2011), 14.

⁷² Hourani, *Dějiny arabského světa*, 122–123.

⁷³ Robert C. Davis, *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast, and Italy, 1500-1800* (London: Palgrave Macmillan, 2003), 3-65.; Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slave culture,” <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/Slave-culture> (navštívené 22.5.2021).

⁷⁴ Richard Hellie, Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slavery,” 24.8.2020, <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology> (navštívené 5.7.2020).

⁷⁵ Helena Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,” *Kulturní studia I* (2017), 8.

⁷⁶ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 122–123.

Prevažná časť otrokov pracovala v domácnostiach,⁷⁷ a to nielen v raných obdobiach islamu ale aj neskôr počas obdobia Osmanskej ríše. Boli to hlavne ženy a deti afrického pôvodu, ktoré v počtoch značne prevažovali nad mužskými otrokmi. Okrem žien vykonávali úlohy domácich otrokov aj eunuchovia, ktorí zohrávali špecifickú úlohu pri ochrane súkromia pánovej domácnosti. Mužskí otroci sa vo významnej miere uplatňovali najmä ako vojenský personál alebo členovia štátneho aparátu, čo dokumentujú napr. mamlúcky sultanát v Egypte či správa Osmanskej ríše.⁷⁸

1.2 Práva, povinnosti a postavenie otrokov v moslimských spoločnostiach

Blízkovýchodná spoločnosť sa tradične delila na slobodných ľudí a otrokov.⁷⁹ Ďalšie spoločenské kategórie zahŕňali moslimov a inovercov, mužov a ženy.⁸⁰ Platila istá spoločenská hierarchia, no neznamenal to, že otroci mali v tomto spoločenskom usporiadaní nutne najnižšie miesto na spoločenskom rebríčku. Napr. čierny otrok menom Bilāl v dobe Proroka Muḥammada (pokoj a mier s ním) vykonával rešpektovanú funkciu prvého muezína pre moslimskú komunitu.⁸¹ Samotné islamské právo neurčuje žiadnu hierarchiu medzi otrokmi, no vníma ich ako jednu právnu kategóriu.⁸²

Moslimovia vnímali otrokov a otroctvo inak ako západné spoločnosti. Postavenie otroka v spoločnosti kodifikovala a upravovala *šarī'a*. Stanovovala, že slobodne narodený

⁷⁷ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 122–123.;
Toledano, „An Empire of Many Households,” 86.;
Lewis, *Race and Slavery in the Middle East*, 35–36.

⁷⁸ Sue Peabody, Encyclopedia.com, s.v. „Slavery and the Slave Trade,” Encyclopedia of the Early Modern World, 23.5.2018, <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/slavery-and-slave-trade> navštívené 15.5.2021 (navštívené 15.4.2021).;

Ehud R. Toledano, Encyclopedia.com, s.v. „Slave Trade.”;
Albert Hourani, *A History of the Arab Peoples* (London: Faber and Faber, 2005), 150–151.

⁷⁹ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 122–123.;
Hourani, *A History of the Arab Peoples*, 150.

⁸⁰ Ibid., 150–151.

⁸¹ Paul Zeleza, Encyclopedia.com, s.v. „African Diaspora,” New Dictionary of the History of Ideas, <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/african-diaspora> (navštívené 15.4.2021).;

Medved'ová, „Moderné otroctvo,” 25.

⁸² En Nawawī, *Minhaj et talibin*, 145–147, 299–305, 320, 327, 365–372, 537–559.;
al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 283–284, 341, 344–346, 373–374, 386–388, 395–398, 432, 536, 548, 553.;
Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 166, 181, 290, 293–294, 310–319, 325, 423, 431, 437–444.;
al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 23–24, 175–184, 351, 353–354, 357–358, 377, 392, 420–421.;

Franz, „Slavery in Islam,” 51–141.;

Hallaq, *Sharī'a*, 289–357.;

Brown, „Slavery and Emancipation in the Sharia.”

moslim sa nemôže stať otrokom. Otrokmí sa mohli stať len inoverci, ktorí boli vojnovými zajatcami. Otrokmí boli aj ich deti, ktoré sa do tohto stavu už narodili.⁸³

Islamské právo stanovovalo presné pravidlá pre správanie sa pána k svojim otrokom. Tieto usmernenia sa medzi jednotlivými právnymi školami mohli mierne odlišovať. *Šarī'a* prikazovala pánom zaobchádzať s otrokmí láskavo a spravodlivo, zabezpečiť im stravu, oblečenie a ochranu v starobe alebo chorobe. Pán mal povinnosť predať otroka v prípade nezhôd s ním a nesmel oddeľovať zotročených rodičov od ich detí ani manžela od manželky.⁸⁴

Častokrát sa otrok v podstate stal členom rodiny, s ktorou bol spätý celé generácie.⁸⁵ Postupom času sa stalo bežnou praxou, že otroci po niekoľkých rokoch služby získali určitú mieru integrácie do spoločnosti, čím prešli od postavenia „outsidera“, teda osoby stojacej mimo spoločenského rámca, k postaveniu „insidera“, prijatého do širšieho sociálneho kontextu.⁸⁶ Prepustenie otroka bolo silne nábožensky motivované a považované za bohumilý skutok. Korán a hadísy nabádali moslimov k prepúšťaniu otrokov, čo viedlo k tomu, že mnohí otroci získali slobodu po niekoľkých rokoch služby. Na tomto základe je možné tvrdiť, že otroctvo bolo zamýšľané ako dočasný stav, ktorý nielen pre danú osobu ale aj ako inštitúcia nemal trvať večne.⁸⁷

Ženské otrokyne zohrávali dôležitú úlohu v domácnostiach ako slúžky, dôverníčky či konkubíny. Pán mal právo nadviazať s otrokyňou sexuálny vzťah, pričom ich potomok sa narodil ako slobodný. Z tohto dôvodu mohli otrokyne pánovi slúžiť ako sexuálne a reprodukčné zdroje. Ak otrokyňa porodila dieťa, získala status *'umm walad* (doslova „matka dieťaťa“),⁸⁸ čo znamenalo, že nemohla byť predaná a po smrti pána získala

⁸³ Brown, *Slavery and Islam*, 130–271, 399–400.;

Brown, „Slavery and Emancipation in the Sharia.”

⁸⁴ Brown, *Slavery and Islam*, 130–271, 399–400.;

En Nawawi, *Minhaj et talibin*, 145–147, 299–305, 320, 327, 365–372, 537–559.;

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 283–284, 341, 344–346, 373–374, 386–388, 395–398, 432, 536, 548, 553.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 166, 181, 290, 293–294, 310–319, 325, 423, 431, 437–444.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 23–24, 175–184, 351, 353–354, 357–358, 377, 392, 420–421.;

Franz, „Slavery in Islam.” 51–141.;

Hallaq, *Sharī'a*, 289–357.;

⁸⁵ Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,” 9–10.

⁸⁶ Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slave culture.”

⁸⁷ Brown, *Slavery and Islam*, 130–271, 399–400.

⁸⁸ Schacht, „Umm al-Walad,” 876–879.

slobodu. V niektorých prípadoch si páni brali svoje otrokyne za manželky, a oslobodzovali ich čím zlepšovali ich sociálne postavenie.⁸⁹

Isté skupiny otrokov, najmä v mamlúckej ríši⁹⁰ alebo Osmanskej ríši⁹¹, dosahovali vysoké spoločenské postavenie a disponovali politickou mocou, čo ich výrazne odlišovalo od otrokov nasadzovaných v iných sférach napr. v hospodárstve. Napriek tomuto privilegovanému postaveniu sa všeobecne uznávalo, že aj menej významní domáci otroci a otrokyne často žili v lepších podmienkach než zvyšok slobodného obyvateľstva ríše – dostávali kvalitnejšiu stravu, oblečenie a mali väčšiu mieru ochrany. Životné podmienky otrokov však priamo záviseli od majetkového a sociálneho postavenia ich vlastníkov – otroci a otrokyne v domácnostiach mestských elít mali podstatne lepší život než tí, ktorí slúžili v odľahlých častiach ríše. Významnú úlohu zohrávala aj povaha a správanie ich pánov, ktoré určovali spôsob zaobchádzania s otrokmi.⁹²

Bohaté mestské rodiny vlastnili často desiatky otrokov a ich počet či pôvod mohli majiteľovi priniesť prestíž. Napriek tomu, že otroci boli právne podriadení, ich životné podmienky boli často lepšie ako u slobodných nižších vrstiev, keďže mali zabezpečenú stravu, oblečenie a ochranu.⁹³ V niektorých prípadoch od svojich pánov dostávali mzdu, za ktorú sa mohli po určitom čase vykúpiť z otroctva.⁹⁴

1.3 Zánik otroctva na Blízkom východe

V 19. storočí, pod tlakom európskych mocností, najmä Británie, začali moslimské krajiny postupne rušiť obchod s otrokmi. Hoci tieto snahy vyvolávali odpor,⁹⁵ trh s otrokmi bol zrušený v Perzskom zálive v roku 1849 a v Zanzibare v roku 1876.⁹⁶ Osmanská ríša

⁸⁹ Gordon, *Slavery in the Arab World*, 79-80.;

Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,“ 9–10.;

Toledano, „Slave Dealers, Women, Pregnancy, and Abortion,“ 53–57.

⁹⁰ Mamlúci, ktorí v rokoch 1250–1517 panovali v Egypte a Sýrii, boli pôvodne otroci vycvičení pre vojenskú službu, potom prestúpili na islam a dostali slobodu. Tvorili však zvláštnu skupinu, ktorá mala lepšie postavenie než väčšina ostatných ľudí, ktorí sa do otroctva dostali. Vid'.: Hourani, *A History of the Arab Peoples*, 150.

⁹¹ Peabody, Encyclopedia.com, s.v. „Slavery and the Slave Trade.“;

Toledano, Encyclopedia.com, s.v. „Slave Trade.“

⁹² Toledano, Encyclopedia.com, s.v. „Slave Trade.“ ;

Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,“ 9–10.

⁹³ Gordon, *Slavery in the Arab World*, 13, 58-59.;

Laura Culbertson (ed.), *Slaves and Households in the Near East* (Illinois: Edwards Brothers, 2011), 13.;

⁹⁴ Klein, *Historical Dictionary of Slavery*, 11.;

Toledano, „Slave Dealers, Women, Pregnancy, and Abortion,“ 54-55.

⁹⁵ Klein, *Historical Dictionary of Slavery and Abolition*, 19.

⁹⁶ Toledano, Encyclopedia.com, s.v. „Slave Trade.“

zakázala obchod s otrokmi až so zánikom ríše v roku 1922.⁹⁷ V niektorých jej nástupníckych štátoch v oblasti „Arábie“ a Perzského zálivu otroctvo pretrvával aj potom.⁹⁸ Následkom vyhlásenia Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN a prijatia Európskeho dohovoru o ľudských právach po druhej svetovej vojne bolo zrušené otroctvo vo väčšine islamských krajín.⁹⁹ Napriek oficiálnemu zrušeniu otroctva sa zdá, že v určitých prípadoch a regiónoch pretrvávajú v modernejších a skrytejších podobách aj dnes.¹⁰⁰

Omán na konci 17. storočia dobyl Zanzibar a ostrov sa stal najväčším centrom obchodu s otrokmi na východe, čo neprestalo ani po získaní nezávislosti v roku 1861. Otroci sa odtiaľ dostávali do Ománu, Arábie, Perzského zálivu a Indie, kde slúžili hlavne v domácnostiach. Vid'.: Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,“ 12-13.

Otroctvo v Zanzibare bolo oficiálne zrušené Britmi v roku 1897. Vid'.: Klein, *Historical Dictionary of Slavery and Abolition*, 19–20.

⁹⁷ Toledano, *Encyclopedia.com*, s.v. „Slave Trade.“

⁹⁸ *Encyclopedia.com*, „Slavery and Abolition, Middle East.“

⁹⁹ Hellie, *Encyclopaedia Britannica*, s.v. „Slavery,“;

Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slave culture,“;

Ako prvý zrušil otroctvo v regióne Bahrajn v roku 1937, Kuvajt v roku 1949, v roku 1952 nasledoval Katar, Saudská Arábia v roku 1962, Spojené arabské emiráty v roku 1963 a posledný Omán v roku 1970.

¹⁰⁰ Lucie Kokešová, „*Otroctví a jeho novodobé aspekty*,“ diplomová práca, (Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta), 2016.

2. Imám al-Bulqīnī a zbierka fatiev *at-Tadžarrud wa al-ihitimām*

Nasledujúca kapitola sa zameria na význam osobnosti imáma al-Bulqīnīho. Priblíži jeho život, dielo, učenie a trvalý odkaz na právnu a teologickú tradíciu islamského sveta. Okrem predstavenia jeho intelektuálneho prínosu kapitola zdôrazňuje aj jeho úlohu v náboženskom živote svojej doby. Práve jeho fatwy, ktoré neúnavne vydával, nám aj dnes sprostredkujú otázky a problémy náboženského života veriacich, čím poskytujú cenný pohľad na právne a duchovné otázky tej doby a stále zostávajú významným odkazom v oblasti islamského práva a učenia.

Druhá časť kapitoly sa sústreďí na rozbor zbierky al-Bulqīnīho fatiev, ktorú zostavil jeho syn ‘Alam ad-Dīn al-Bulqīnī. Táto zbierka poskytuje kľúčový pohľad na právne stanoviská, ktoré sa týkali otroctva a práv otrokov, a slúži ako cenný prameň pre hlbšie porozumenie vplyvu islamského práva na postavenie tejto skupiny ľudí.

2.1 Osobnosť al-Bulqīnīho a jeho odkaz

Šejch Sirāḏ ad-Dīn al-Bulqīnī, celým menom Abū Ḥafṣ Sirāḏ ad-Dīn al-Bulqīnī (724 – 805 hidžry = 1324 – 1403), patrí medzi najvýznamnejších učencov islamskej právnej vedy z obdobia mamlúkov.¹⁰¹ Pôsobil ako právnik, sudca, muftí a učiteľ v niekoľkých známych školách.¹⁰² Patrili medzi ne univerzita *al-‘Azhar*, školy *al-Hidžāzīja*,¹⁰³ *al-Baḏīrīja*¹⁰⁴ a mnoho ďalších.¹⁰⁵ Nielen učil, ale aj viedol niekoľko vplyvných škôl ako *al-Churrūbīja*¹⁰⁶ a *al-Bajbarsīja* a bol aktívny aj v oblasti výučby

¹⁰¹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 7–26.

¹⁰² al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 8.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad at-tālī, 79–80.;

Jonathan Porter Berkey, *The transmission of knowledge in medieval Cairo: a social history of Islamic education* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1992), 42, 121–122.

¹⁰³ Madrasa založená po sobáší dcéry mamlúckeho sultána an-Nāšir Muḥammad, ktorá si za manžela vzala mamlúckeho amíra menom Baktimur al-Hidžāzī, od ktorého *nisby* bol odvodený názov školy. Vid’.: Berkey, *The transmission of knowledge*, 163.;

Carl F. Petry, *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981), 329.

¹⁰⁴ Túto školu postavil Našīr ad-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad ibn Baḏīr al-‘Abbāsī v roku 758 hidžry (1357/ 1358) v oblasti *al-Džamālīja* pri bráne *al-Šadr* školy *aš-Šāliḥīja al-Nadžmīja*.

¹⁰⁵ Taktiež viedol výučbu v mešitách al-Tūlūn a al-Šāliḥīja. Učil v *az-Zāhirīji*, v *al-Bahā’īji*.

Vid’.: Berkey, *The transmission of knowledge*, 122, 163.

¹⁰⁶ Ide o školu pri meste *al-Fustāt* (dnešná Káhira), ktorú postavil veľký obchodník Muḥammad ibn Muḥammad ibn ‘Alī al-Charrūbī v roku 750 hidžry (1349/ 1350). Je známa ako al-Qubba Mosque v starej Káhire. Vid’.: Berkey, *The transmission of knowledge*, 42.

hadísov v škole *al-ʿAšrafīja*.¹⁰⁷ Jeho práca predstavuje významný míľnik v šáfííjovskom madhabe. Zohral v ňom kľúčovú úlohu v systematizácii právnej metodológie a v precíznom hodnotení autenticity hadísov, čím prispel k rozvoju islamského práva a jeho aplikácie v spoločenskom živote. Ako sudca bol aktívny doma v Egypte a po istú dobu aj v Damašku.¹⁰⁸

Imám al-Bulqīnī sa narodil v malom egyptskom meste al-Bulqīn, nachádzajúcom sa v oblasti delty Nílu. Už v detstve prejavoval výnimočné nadanie, keď ako jeden z mála učencov ovládal Korán naspamäť už vo veku siedmich rokov. Od útleho veku prejavoval hlboký záujem o islamské vedy, čo podnietilo jeho otca, aby ho vo veku desiatich rokov priviedol do Káhiry – vtedajšieho centra islamského intelektuálneho života. V Káhire sa al-Bulqīnī venoval intenzívnemu štúdiu právnej vedy pod vedením popredných učencov tej doby, čím si postupne vybudoval pevné základy v šáfííjovskej právnej tradícii.¹⁰⁹ Medzi jeho učiteľov patrili Taqī ad-Dīn as-Subkī a ďalší významní predstavitelia šáfííjovskej právnej školy.¹¹⁰

Pochádzal z rodiny al-Bulqīnī,¹¹¹ ktorá je dnes popisovaná ako “najbrilantnejšia sudcovská rodina v Egypte počas stredoveku.”¹¹² Rodinní príslušníci tejto významnej rodiny zastávali vysoké úradnícke posty, čím sa stali najvýznamnejšou z Káhirských študovaných rodín.¹¹³ Postavenie si rodina udržiavala vzdelávaním svojich synov a využívaním svojho vplyvu v ich prospech.¹¹⁴ Šesť generácií al-Bulqīnīovcov pôsobilo ako poprední šáfiovskí učitelia, počnúc otcom a strýkom Sirādž ad-Dīna, a pokračujúc jeho synmi, ktorí pokračovali v rodinnej tradícii učenosti.¹¹⁵

Vplyv al-Bulqīnīho a jeho rodiny sa ešte viac upevnil a rozšíril po jeho svadbe s dcérou významného učenca a sudcu, šejcha Bahāʾ ad-Dīn Ibn ʿAqīla, v roku 752 hidžry (1351/ 1352). Toto manželstvo nielenže posilnilo jeho spoločenské postavenie, ale aj prehĺbilo intelektuálne a právne väzby medzi poprednými učenými rodinami tej doby, čím

¹⁰⁷ Škola, ktorá sa nachádzala pri hrobke matky kráľa aš-Šāliha. Bola miestom pohrebu kráľa al-ʿAšraf Chālīl ibn Qalāwūna (v roku 693 hidžry = 1293/ 1294). Vid': Berkey, *The transmission of knowledge*, 42.

¹⁰⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿawwal, 68–77.

¹⁰⁹ Konkrétne u šejcha al-Maidumīho, šejcha Šams ad-Dīna, šejcha Al-Isfahaniho, šejcha Taqī ad-Dīn as-Subkīho a ďalších. Vid': al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿawwal, 68–77.

¹¹⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿawwal, 14, 68–77.

¹¹¹ Pre detailné informácie o rodine al-Bulqīnī vid': Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 232–240.

¹¹² Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 232–233.

¹¹³ Ibid., 240.

¹¹⁴ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 121.

¹¹⁵ Ibid.

al-Bulqīnīho rodina získala ešte väčší vplyv v rámci šáfiovskej právnej školy a káhirskej intelektuálnej elity.¹¹⁶

Študenti a ďalší učenci mali veľký záujem o učenie al-Bulqīnīho. Jeho syn ‘Alam ad-Dīn o otcovom úspechu medzi učencami napísal: „*Prichádzali k nemu študenti z rôznych kútov sveta, z Hidžázu, Jemenu, Iraku a krajín Adžám, nehovoriac o Levante. (...) Počet jeho žiakov je nespočítateľný, a medzi nimi sú takí, o ktorých môžeme povedať, že boli najvýznamnejšími postavami svojej doby.*“¹¹⁷ Títo študenti a spoluúčenci svojho učiteľa častokrát ospevovali v básňach a biografiách.¹¹⁸ Medzi jeho najvýznamnejších študentov patrili jeho vlastní synovia Džalāl ad-Dīn ‘Abd ar-Raḥmān a ‘Alam ad-Dīn Sāliḥ al-Bulqīnī.¹¹⁹ Obaja svojho času zastávali pozíciu šáfijovského *qādī al-quḍā’* Káhiry, pozíciu, ktorú ich otec aj napriek svojim znalostiam a moci nikdy nedosiahol.¹²⁰ Ďalšími jeho významnými študentmi boli napr. Ibn Hadžar ‘Asqalānī¹²¹ a Badr al-Dīn al-‘Ajnī.¹²²

Rešpekt a uznanie nezískal iba svojou mimoriadnou pamäťou, bystrým myslením a výnimočnými intelektuálnymi schopnosťami, ale aj neochvejným dodržiavaním etických princípov. Dôsledne odmietal finančné dary od svojich bohatých podporovateľov, čím si zachoval nezávislosť a morálnu integritu, a neváhal obhajovať pravdu aj pred samotným sultánom. Svoju náklonnosť voči širokým vrstvám obyvateľstva si získal najmä vďaka ochote komunikovať s bežnými ľuďmi a pravidelným kázňam, ktorými oslovoval najmä

¹¹⁶ Joseph Schacht, "Ibn ‘Aḳīl," in Bernard Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, Joseph Schacht (eds.), *The Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Volume III: H–Iram (Leiden: E. J. Brill, 1986), 698–699.

¹¹⁷ Schacht, "Ibn ‘Aḳīl," 698–699.;

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 26–46.

¹¹⁸ al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālīt, 79–80.;

Najrozsiahljšiu biografriu pod názvom *Tārīḥ as-Sirādž al-Bulqīnī* napísal jeho syn ‘Alam ad-Dīn Sāliḥ al-Bulqīnī. Al-Bulqīnīho životopis je taktiež obsiahnutý v početných historických a biografických dielach, ako napr. *Ṭabaqāt aš-šāfi‘īja* od Ibn Qādī Šuhby; *An-Nudžūm az-zāhira fī mulūk Miṣr wa al-Qāhira* od Ibn Taghrībirdīho; *Ṭabaqāt al-ḥuffāz* od imáma as-Sujūṭīho.

¹¹⁹ Berkey, *The transmission of knowledge*, 209.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālīt, 79–80.

¹²⁰ Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 233.

¹²¹ Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī (1372 – 1449) bol klasický sunnitský islamský učenec patriaci k šáfiovskému madhabu. Napísal mnoho diel o hadísoch, histórii, biografii, exegéze Koránu, poézii a šáfiovskej právnej škole. Jeho najcennejším dielom je komentár k *Šaḥīḥ al-Buḥārī* s názvom *Fatḥ al-Bārī*. Je tiež známy pod svojimi čestnými prívlastkami *Ḥāfiẓ al-‘aṣr*, *Šajḥ al-islām* a *amīr al-mu‘minīn fī al-hadīṭ*. Vid’: W. Ludwig Adamec, *Historical Dictionary of Islam*, Third Edition (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2017), 136.;

Joseph Schacht, "Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī," Bernard Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, Joseph Schacht (eds.), *The Encyclopaedia of Islam*, Second Edition. Volume III: H–Iram (Leiden: E. J. Brill, 1986), 776.

¹²² Abū Muḥammad Maḥmūd ibn Aḥmad ibn Mūsā Badr al-Dīn al-‘Ajnī (1360 – 1453) bol významný sunnitský učenec považovaný za jedného z najvplyvnejších hanafistických právníkov a učencov hadísov svojej doby. Vid’: Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 70.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālīt, 79–80.;

chudobných. Jeho pokora a prístupnosť výrazne prispeli k jeho popularite a rešpektu nielen medzi učenou elitou, ale aj medzi obyčajným ľudom.¹²³

Po smrti šejcha Ibn 'Aqīla v roku 769 hidžry (1367/ 1368) prevzal al-Bulqīnī vedenie jeho školy,¹²⁴ čím sa stal jej hlavným učiteľom a autoritou v právnych otázkach. Počas nasledujúcich tridsiatich šiestich rokov až do svojej smrti pokračoval vo vyučovaní v mešite a aktívne šíril učenie šáfiovského madhhabu. Vynikal svojou hlbokou znalosťou islamského práva a precíznosťou vo vydávaní právnych stanovísk (fatwy), čo mu prinieslo uznanie nielen medzi jeho súčasníkmi, ale aj od samotného Ibn 'Aqīla, ktorý ho ešte počas svojho života označil za najvhodnejšiu osobu na vydávanie právnych rozhodnutí. Al-Bulqīnīho fatwy a právne názory mali zásadný vplyv na ďalší rozvoj právnej praxe, pretože jeho fatwy boli tie, na základe ktorých sa v jeho dobe rozhodovalo. Hovorievalo sa, že sa nikto neodvážil rozhodnúť bez toho, aby mal jeho fatwu.¹²⁵

Al-Bulqīnī bol známy tým, že nedokončil väčšinu svojich diel. Dôvodom mu bola jeho neustála zaneprázdnenosť prednášaním a vydávaním fatiev, čo mu zanechávalo len veľmi málo voľného času na rozsiahle písanie. Jeho denný režim pozostával z ranného vyučovania v školách až do obeda, po ktorom sa venoval písaniu fatiev. Jediný čas na oddych mal medzi obedom a poobedím a počas noci.¹²⁶ Napriek tomu sa mu podarilo dokončiť niekoľko významných diel, medzi ktoré patrí napr. *Taṣḥīḥ al-Minhādž*, komentár k *Minhādž at-Tālibīn* od imáma an-Nawawīho alebo *Šarḥ at-Tirmīdī*, komentár k *Šaḥīḥ at-Tirmīdī*.¹²⁷ Jeho syn, 'Alam ad-Dīn al-Bulqīnī, zohral dôležitú úlohu pri zaznamenávaní a spracovaní jeho tvorby, čím zabezpečil uchovanie al-Bulqīnīho diela pre budúce generácie.¹²⁸

Al-Bulqīnī neúnavne pokračoval vo vyučovaní, výklade Koránu, prednášaní, vedení ľudí a vydávaní fatiev až kým ho úplne nevyčerpala choroba, na ktorej následky zomrel roku 805 hidžry (1402/ 1403). Jeho smrť spôsobila hlboký zármutok v celej

¹²³ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 68–77.; al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 79–80.

¹²⁴ Ide o zāwīju známu ako *al-Chushābīja*, malý priester v mešite 'Amr ibn al-Ās v Káhire, kde sedával imám aš-Šāfi'ī. Neskôr tu postavil obmedzenú ochranu (*maqṣūra*) Šalāh ad-Dīn al-Ajjūbī, ktorý ustanovil šejcha a zriadil pre tento priester pozemok, ktorý bol venovaný na opravu a údržbu tejto školy. Názov *al-Chushābīja* pochádza z mena Mūdžid 'Issā al-Chushhāba, ktorý v nej učil. Vid'.: Berkey, *The transmission of knowledge*, 42.

¹²⁵ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 68–77; Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 45–47.

¹²⁶ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 26–46

¹²⁷ Pre výpočet diel vid'. kapitolu o al-Bulqīnīho tvorbe: al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 46–67.

¹²⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 26–46.

učeneckej komunite, pričom jeho pohreb sa stal významnou udalosťou zaznamenanou v historických prameňoch.

Pri tejto smutnej príležitosti mnohí významní učitelia vyjadrili svoj smútok básňami. Jeden z nich o ňom napísal: „*On postavil svetlo náboženstva, ktoré bolo jasné, jeho svetlo osvetlilo svet pre ľudstvo. (...) On oživil pre nás civilizáciu náboženstva veľkým úsilím.*“ Básnik ďalej vyzdvihol jeho zbožnosť a učenosť: „*A chránil pevnosť islamu s horlivosťou, a z jeho práce vyšiel krásny klenot plný perál.*“ S obavou nad stratou takej významnej osobnosti pokračoval otázkou: „*Kto bude dávať fatwy a riešiť problémy, keď sa ľudia dostanú do ťažkostí a zmätku?*“ Záver básne uzatvára dojímavými slovami: „*Takto sa zatvorila kapitola o al-Bulqīnī, a jeho pamiatka zostáva svetlom, ktoré nikdy nezhasne, aj keď čas a roky plynú.*“ Tieto slová zachytávajú nielen smútok nad jeho odchodom, ale aj trvalý odkaz, ktorý al-Bulqīnī zanechal v islamskom intelektuálnom a duchovnom svete.¹²⁹

2.2 Zbierka fatiev *at-Tadžarrud wa al-ihtimām*

Zbierka *At-tadžarrud wa al-ihtimām bi-džam ʿ fatawā Šajch al-islām Sirāḏ ad-Dīn Abī Ḥafṣ ʿ Umar bin Raslān al-Bulqīnī*¹³⁰ predstavuje rozsiahly súbor fatiev, ktoré za svojho života vydal a zdokumentoval šáfiovský muftí, Sirāḏ ad-Dīn Abī Ḥafṣ ʿ Umar bin Raslān al-Bulqīnī (791 – 868 hidžry = 1389 – 1464). Ako už prezrádza arabský názov zbierky, ide o al-Bulqīnīho fatwy, ktoré sa jeho synovi, imámovi ʿ Alam ad-Dīn Sālih al-Bulqīnīmu, podarilo zozbierať, spísať a prehľadne usporiadať do rozsiahlej zbierky.¹³¹ Ako sám píše, jeho cieľom bolo zachovať dielo svojho otca a významného učenca v jednej osobe. Chcel tým veriacim uľahčiť prístup k právnym názorom (fatwám) a poskytnúť im náboženské vedenie v každodennom živote.¹³²

Všetky dochované al-Bulqīnīho fatwy jeho syn najskôr starostlivo zhromaždil z rôznych zdrojov,¹³³ vrátane otcových vlastnoručných zápiskov a jeho poznámok v dielach

¹²⁹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿ awwal, 75.

¹³⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿ awwal.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad aṭ-ṭānī.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad aṭ-ṭālī.

¹³¹ Ibid.

¹³² al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿ awwal, 117–120.

¹³³ Najväčšie množstvo zozbieraných fatiev pochádza z Hawāšī ar-Rawḏa aṭ-ṭālibīn.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad aṭ-ṭālī, 341–344.

iných, nielen šáfiovských autorov, ktorí citovali jeho právne názory.¹³⁴ Formu týchto fatiev následne zjednotil, t.j. každú fatwu uvádza v nasledovnom formáte: “*mas’ala* [číslo fatwy]: [samotná otázka]” a “*’adžāba*: [odpoveď al-Bulqīnīho].” Následne fatwy rozdelil do dvoch hlavných častí nesúcich názov *qism al-mu’āmalāt*¹³⁵ (Občianskoprávne vzťahy) a *qism al-’ibādāt*¹³⁶ (Rituálne úkony/ Náboženské povinnosti). V rámci týchto častí ich usporiadal do kapitol a podkapitol vždy podľa hlavnej témy, ktorá ich spája. Toto usporiadanie sa nijako nelíši od systému usporiadania, ktorý sa bežne používa aj v dnešných knihách islamskej jurisprudencie (*fiqh*).¹³⁷

Zbierka začína Kapitolou o rituálnej čistote (*Kitāb at-ṭahāra ’ilā aṣ-ṣalāt*), nasleduje Kapitolou o modlitbe (*Kitāb aṣ-ṣalāt ’ilā az-zakāt*), za ktorou je kapitola o náboženskej dani zakāt (*Kitāb az-zakāt ’ilā al-bujū’*), tá zas pokračuje Kapitolou o obchode (*Kitāb al-bujū’ ’ilā a-’idžāra*) a pod.¹³⁸ Zbierka končí Kapitolou o prepustení otroka (*Kitāb al-’itq ’ilā āchir al-’fiqh*), ktorú nájdeme v treťom zväzku. V zbierke nenájdeme kapitolu, ktorá by sa venovala priamo otroctvu, čo sa na prvý pohľad môže zdať prekvapivé. Otroctvo však tvorilo neoddeliteľnú súčasť islamských spoločností,¹³⁹ takže špecifické právne ustanovenia týkajúce sa závislých osôb sú rozptýlené vo všetkých zväzkoch zbierky. Na konci každého zväzku zbierky je prehľadný obsah a register fatiev.¹⁴⁰

Rozsiahle dielo al-Bulqīnīho má kvôli svojej váhe a aktuálnosti fiqhu medzi právnymi knihami stále svoje miesto, čím si zaslúžilo aj pozornosť súčasných autorov. V

¹³⁴ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal, 117–120.

¹³⁵ Termín *mu’āmalāt* sa vzťahuje na pravidlá islamskej jurisprudencie (*fiqh*) týkajúce sa medziľudských a obchodných vzťahov, teda oblastí ako zmluvy, obchod, pôžičky, vlastnícke právo a pod. Tento termín zahŕňa všetky právne vzťahy medzi ľuďmi vynímajúce náboženské povinnosti (’*ibādāt*).; Hourani, *Dějiny arabského světa*, 165.;

Kollatz, "How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts," 11.

¹³⁶ Termín *’ibādāt* označuje časť islamskej jurisprudencie (*fiqh*) zameranú na bohoslužobné povinnosti a náboženské úkony, ktoré moslimovia vykonávajú vo vzťahu k Bohu. Zahŕňa oblasti ako modlitba (*ṣalāt*), pôst (*ṣawm*), púť (*hadždž*), almužna (*zakāt*) a pod.;

Hourani, *Dějiny arabského světa*, 165.;

Kollatz, "How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts," 11.

¹³⁷ Z dvoch používaných šáfiovských metód pre usporiadanie právnych kníh sa rozhodol pre metódu usporiadania právnych textov známu ako “metóda Chorasánovcov,” t.j. učencov z Chorasánu. Viac info v poznámke 1 na strane 120.;

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal, 117–120.

¹³⁸ Môžeme vidieť, že názov samotnej kapitoly je vždy vo formáte od–do, napr. *Kitāb az-zakāt ’ilā al-bujū’* = Kapitola o *zakāte* až po predaje, t.j. kapitola hovorí o všetkom, čo sa týka *zakātu*, a za ňou nasleduje Kapitola o predajoch až po [xy].

¹³⁹ Kurt. “Slavery in Islam,” 51–141.

¹⁴⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-ṭānī.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-ṭālī.

súčasnosti existuje hneď niekoľko verzií tohto textu.¹⁴¹ Za najpresnejšiu a najprepracovanejšiu verziu sa považuje vydanie zbierky, ktoré vzišlo zo spolupráce štvorice editorov: ‘Umar Ḥasan al-Qijām, ‘Amdžad Rašīd, Muḥammad ‘Umar al-Kāf a Hamza Muḥammad Wasīm al-Bakrī.¹⁴² Kompletnú prepracovanú zbierku vydali v troch zväzkoch v roku 2015 v jordánskom vydavateľstve ‘Arwīqā po dvoch rokoch usilovnej práce.¹⁴³ Predkladaná magisterská práca pracuje výhradne s touto verziou al-Bulqīnīho zbierky.

Editori pokračovali v spracovaní a komentovaní pôvodnej zbierky fatiev *At-tadžarrud wa al-ihtimām* od imáma ‘Alam ad-Dīn Sālīḥ al-Bulqīnīho. Vydali sa rovnakou cestou ako syn šejcha al-Bulqīnīho, t.j. znovu prechádzali a študovali všetky pramene, z ktorých on sám čerpal. Všetky fatwy boli overované aj na základe zachovaných rukopisov.¹⁴⁴ Výsledkom ich dlhoročnej práce je prepracovaná verzia rozsiahleho súboru 945 fatiev s novým komentárom a rozsiahlou úvodnou 76–stranovou štúdiou.¹⁴⁵ Dôslednou prácou sa im tiež podarilo objaviť ďalších 128 fatiev, ktoré imám ‘Alam ad-Dīn Sālīḥ al-Bulqīnīho prehliadol. Rozhodli sa tieto otázky zhromaždiť, usporiadať a doplniť na koniec tretieho zväzku zbierky. Tento dodatok nazvali *al-‘Itmām li-Kitāb at-Tadžarrud wa al-ihtimām*.¹⁴⁶

Prvý zväzok zbierky obsahuje úvodné slovo editorov joránskeho vydania, kritiku iných vydaní zbierky, ktoré vyšli v posledných rokoch a nachádzajú sa v ňom fatwy 1 – 359. Druhý zväzok zbierky nadväzuje na ten prvý a obsahuje fatwy s číslami 360 – 738. V

¹⁴¹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, ‘alif – hā.

Autori verzie, s ktorou pracujem ja pomerne ostro kritizujú saudsko-egyptské vydanie zbierky al-Bulqīnīho fatiev od autora Muṣṭafā Maḥmūd al- ‘Azharī zo saudsko-arabského vydavateľstva Dār al-Qajīm a egyptského Dār Ibn ‘Affān z roku 2014. Podľa ich slov je toto vydanie len “krátkym zhrnutím hadíthov bez vysvetlenia s unáhleným úvodom o autorovi a niektorých kapitolách”, v zbierke majú chýbať citácie a zdroje, ktoré sám autor v originále uvádza. Viď. kapitolu Pár slov kritiky ku dvom vydaniám: al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, ‘alif – hā.

¹⁴² Na prvom zväzku sa podieľali ‘Umar Ḥasan al-Qijām a ‘Amdžad Rašīd, na druhom ‘Amdžad Rašīd, Muḥammad ‘Umar al-Kāf a za tretím zväzkom stojí Hamza Muḥammad Wasīm al-Bakrī.

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī.

¹⁴³ Ibid.

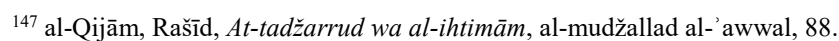
¹⁴⁴ Pre viac info o konkrétnych rukopisoch viď.: al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 78–79.

¹⁴⁵ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 1–117.

¹⁴⁶ Autormi dodatku *al-‘Itmām li-Kitāb at-Tadžarrud wa al-ihtimām* sú editori ‘Amdžad Rašīd a Hamza al-Bakrī.;

Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 339–429.

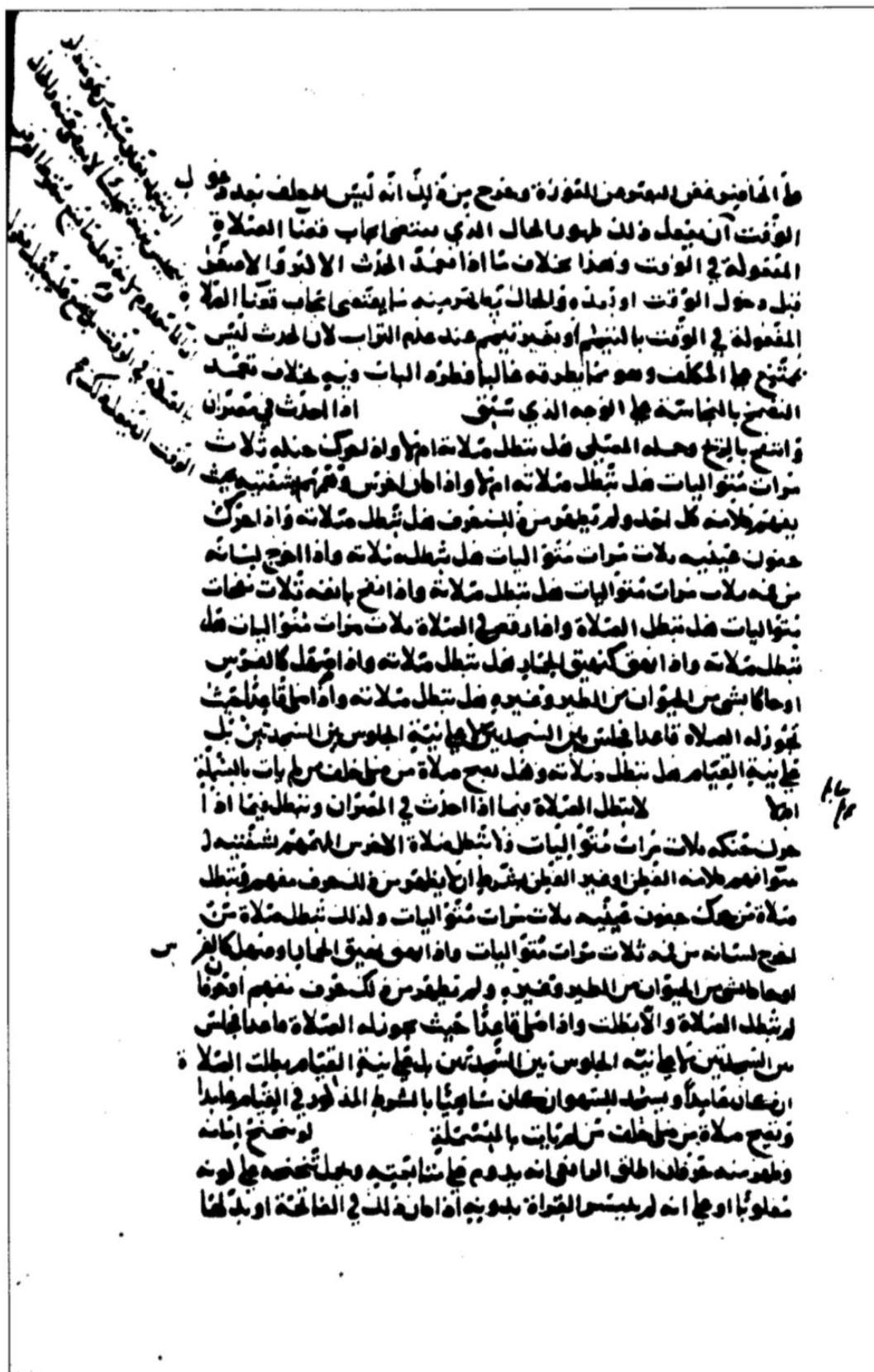
Obrázok 5 – Ukážka z rukopisu al-Bulqīnīho (tzv. Sulejmánovský rukopis) – titulná strana¹⁴⁷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَصَلَ بِهِ الْعَالَمِينَ وَصَلَ بِهِ الْعَالَمِينَ وَصَلَ بِهِ الْعَالَمِينَ
 أَمَّا بَعْدُ حَمْدُ اللَّهِ مَا خَلَقَ الْفَضْلَ وَالْإِحْسَانَ وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى
 الْمُبْعُوثِ مِنْ عَدْنَانَ صِلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَعَلَى الْأَصْحَابَةِ أَهْلِ الْفَضْلِ وَالْعِزَّةِ وَعَلَى الْوَالِدَيْنِ
 لَهُمْ بِالْإِحْسَانِ فَقَدْ اسْتَحَقَّتْ اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَسَنُ الْكَرِيمُ فِي تَرْتِيبِ مَا يَحْضُرُ فِي تَرْتِيبِ
 مِنْ قَنَاوِي سَيِّدِي وَاسْتَادِي وَالَّذِي شَرَعَ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ بِقِيَّةِ الْمُجْتَهِدِينَ سِرَاجِ الدِّينِ
 فِي حَقِّهِ عَمَّا لَمْ يَكُنْ فِي الْبَلْقِيَّةِ الشَّافِعِي حَمَلُ اللَّهِ تَعَالَى رُوحَهُ الشَّرِيفَةَ فِي عِلْمَيْنِ وَتَرْتِيبِ
 بِهِ وَسَارِ الْمُسْلِمِينَ أَمْرًا تَعَالَى تَرْتِيبِ أَبْوَابِ الْفَقْهِ عَلَى قَاعِ الْأَصْحَابِ الْأَمَانِيِّينَ كَثَرَتِ
 مِنْ سِقَاتِ الْمُسْتَفِينَ الْمُرْتَبِينَ وَاسْمُ هَذَا الْجَمْعِ الْقَوْدُ وَالْأَهْلَامُ جَمْعُ قَنَاوِي الْوَالِدِ
 شَيْخِ الْإِسْلَامِ جَمَلُهُ اللَّهُ خَالِصًا لَوْ جِهَةِ الْكُفَرِ بِفَضْلِ الْعَمِيمِ وَاحْسَانُهُ الْحَسَنُ وَأَدْوَانُ
 بَقَا أَيْ عَنِ الزَّمَانِ لِسَانِ الْمُتَكَلِّمِينَ سَيِّفِ الْمُنَظَّرِينَ رَحْلَةَ الْمُجْتَهِدِينَ بِقِيَّةِ الْمُجْتَهِدِينَ
 فَاضِلِ الْقِيَّاهِ جَلَالِ الدِّينِ الْفَضْلُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَالَمِينَ كِتَابُ
 النَّظْمِ إِلَى الصَّلَاةِ مُسَلِّمَةً أَذْ قُلْنَا أَنَّهُ يَعْنِي عَنْ أَكْلِ دُودِ الْقَاهِيَةِ
 وَالْجَنِّ وَمَا فِي مَعْنَى ذَلِكَ مَعَهُ تَعَاظِلُ بِحَبِّ غَسَلِ الْقَوْمِ مِنْهُ وَيَكُونُ الْمَعْفُومَةُ هُوَ الْأَكْلُ
 فَقَطُّ لِلْعَسْرِ وَالْمُسْتَعْنَى أَمْ يَقُولُ أَنَّهُ مَعْفُومُهُ مَطْلَقًا حَتَّى لَا يَجِبُ غَسَلُ الْقَوْمِ مِنْهُ
 أَحَابُ لَا يَجِبُ غَسَلُ الْقَوْمِ تَعْرِيفًا عَلَى الْخَاسَةِ لِأَنَّ هَذِهِ خَاسَةٌ مَعْفُومُهُ لَا تَلِيقُ
 بِهَا أَيْ جَابِ غَسَلِ كَذَلِكَ الْبَرَاغِثِ الْمَعْفُومَةُ مُسَلِّمَةً أَذْ أَجْعَلُ الْجُورِ فِي نَارِ خَاسَةٍ
 كَالْكُرْسِ أَوْ جُورِ الْخَطَا بِخَاسَةٍ وَتَجَرُّهُ وَكَانَتْ نَارًا بِرُطْبَةٍ أَوْ بَدَنِهِ رُطْبًا هَلْ يَتَخَسَّرُ
 الثُّوبُ أَوِ الْبَدَنُ أَمْ لَا أَذْ أَوْ تَدَسَّرُهُ مِنْ هَلَاوَةِ النَّارِ أَلَيْ وَتَوَدَّهَا تَجَسَّرُ هَلْ يَتَخَسَّرُ
 الشَّعْثُ أَذْ أَكْلُ طَعَامًا مُتَخَسِّرًا بِخَاسَةِ كَلْبٍ أَوْ أَكْلُ لَحْمِ كَلْبٍ وَتَغُوطُ هَلْ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَغْسِلَ
 الْحُلَّ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَحَدَهُنَّ بِالتُّرَابِ بَعْدَ زَوَاغِ الْخَاسَةِ أَمْ لَا وَأَذْ أَنْغُوطُ بَعْدَ غَسَلِ الْحُلِّ
 سَبْعَ مَرَّاتٍ أَحَدَهُنَّ بِالتُّرَابِ هَلْ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَغْسِلَ الْحُلَّ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَحَدَهُنَّ بِالتُّرَابِ
 أَمْ لَا أَحَابُ لَا يَتَجَسَّرُ نَارُهُ أَنْ كَانَتْ رُطْبَةً وَلَا بَدَنُهُ أَنْ كَانَ رُطْبًا لِأَنَّ دُخَانَ
 الْخَاسَةِ لَا يَرْتَفِعُ مَعَهُ جَرْمٌ مِنَ الْخَاسَةِ كَمَا لَوَاحِدَتْ وَمَوْضِعُ الْحَدَثِ رُطْبٌ لَمْ يَتَخَسَّرْ وَلَا
 يَجِبُ الِاسْتِحْضَاءُ فِي الْأَصَحِّ وَهَذَا اخْتِلَافٌ بَيْنَ الْخَاسَةِ فَانَّهُ يَرْتَفِعُ مَعَهُ جَرْمٌ مِنَ الْخَاسَةِ
 فِي حَالِ اسْتِحْضَاءِ النَّارِ وَتَوَدَّهَا لَا تَجَسَّرُ الشَّعْثُ الْمَوْتُورَةُ مِنْ هَلَاوَةِ النَّارِ أَلَيْ وَتَوَدَّهَا
 تَجَسَّرُ وَبِحَبِّ عَلَيْهِ أَذْ أَكْلُ طَعَامًا مُتَخَسِّرًا بِخَاسَةِ كَلْبٍ أَوْ أَكْلُ لَحْمِ كَلْبٍ وَتَغُوطُ أَنْ يَغْسِلَ الْحُلَّ
 سَبْعَ مَرَّاتٍ أَحَدَهُنَّ بِالتُّرَابِ وَلَا يَحْسَبُ السَّبْعُ إِلَّا بَعْدَ زَوَاغِ الْخَاسَةِ أَنْ غَسَلَهُ مُثَلًّا
 أَوْ أَقْلَ مِنْ ذَلِكَ فَيَغْسِلُهُ وَاحِدَةً وَيَغْسِلُ بَعْدَ ذَلِكَ سَبْعًا وَلَا يَدْخُلُ التُّرَابُ فِي غَسَلِهِ مِنْ
 الْفَضْلَاتِ وَلَا يَجِبُ غَسَلُ الْحُلِّ بَعْدَ ذَلِكَ أَذْ أَنْغُوطُ سَبْعَ مَرَّاتٍ لِلْعَسْرِ نَحْضُ عَلَيْهِ الشَّافِعِيُّ
 وَقِيَاسُ ذَلِكَ أَذْ تَجَسَّرُ ذِكْرُ خَاسَةِ كَلْبِهِ وَوُطِئَ رُوحَتُهُ فَانَّهُ يَجِبُ عَلَيْهِ غَسَلُ مَا ظَهَرَ مِنْ
 فَرْجِهِمَا عِنْدَ حُلُوهَا عَلَى الْقَدَمَيْنِ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَحَدَهُنَّ بِالتُّرَابِ وَلَا يَجِبُ بَعْدَ ذَلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ
 أَذْ أَوْ طَبِهَا الزَّوْجُ بَعْدَ غَسَلِ ذَلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ وَلَا يَجِبُ عَلَيْهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَذْ أَوْ طَبِهَا كُنْ يَغْسِلُ
 ذِكْرَهُ غَسَلَةً وَاحِدَةً وَكُلًّا أَوْ طَبِهَا يَغْسِلُ ذِكْرَهُ غَسَلَةً وَاحِدَةً وَهِيَ كَذَلِكَ مُسَلِّمَةً مَا

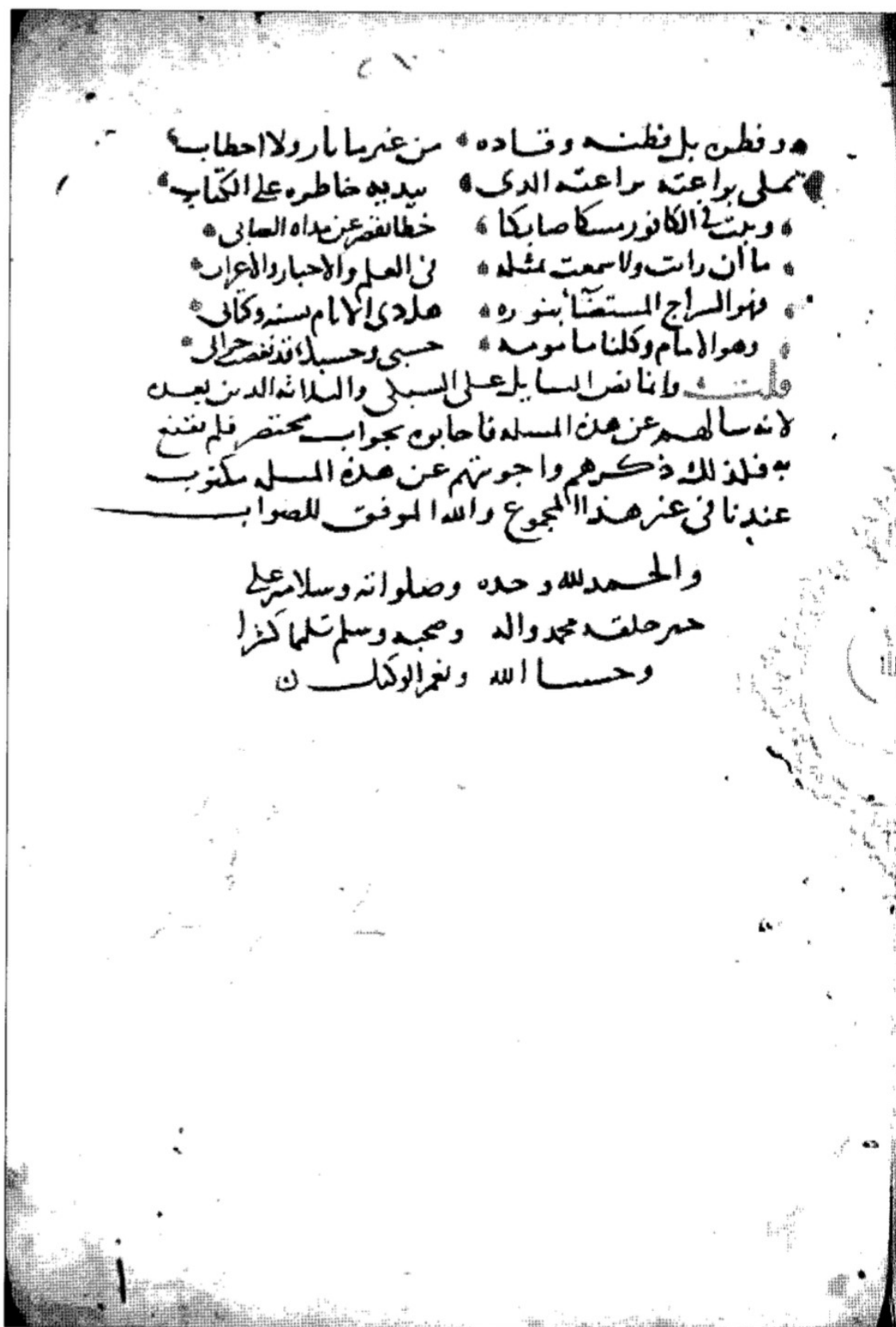
Obrázok 6 – Ukážka z rukopisu (tzv. Sulejmánovský rukopis) – prvá strana¹⁴⁸

¹⁴⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-taḏḏarrud wa al-ihtimām*, al-muḏḏallad al-ʿawwal, 89.

Obrázok 7 – Ukážka z rukopisu (tzv. Oxfordská kópia rukopisu) – postranný komentár¹⁴⁹

¹⁴⁹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad al-’awwal, 97.

Obrázok 8 – Ukážka z rukopisu (tzv. Azharský rukopis) – posledná strana¹⁵⁰

3. Charakteristika al-Bulqīnīho fatwy

Nasledujúca kapitola sa zameria na predstavenie fatwy. V druhej časti kapitoly je osobitná pozornosť venovaná spôsobu, akým sú tieto právne stanoviská spracované v zbierke muftího¹⁵¹ al-Bulqīnīho. Text poskytne charakteristiku jednotlivých fatiev, čím umožní lepšie pochopenie ich špecifických charakteristík a významu v kontexte islamského práva.

3.1 Fatwa

Fatwa (sg. *fatwā*, pl. *fatāwā*) je právne stanovisko alebo nábožensko-právne odporúčanie, ktoré vydáva muftí – znalec islamského práva. Tento koncept zohráva kľúčovú úlohu v islamskej spoločnosti, pretože poskytuje riešenia či usmernenia v oblastiach, ktoré môžu byť pre jednotlivca nejasné alebo kontroverzné. Fatwy sa vydávajú v rôznych situáciách – od každodenných životných otázok a morálnych dilem až po komplexné právne spory a politické rozhodnutia.¹⁵²

Proces žiadania a vydávania fatwy (*futjā*)¹⁵³ sa začína položením otázky (*istiftā*)¹⁵⁴ jednotlivcom, ktorý potrebuje jasné nábožensko-právne usmernenie. Táto osoba, označovaná ako *mustaftī* (t. j. žiadateľ o právne stanovisko),¹⁵⁵ predkladá otázku, pričom jej obsah má zahŕňať iba relevantné fakty a vynechať konkrétne mená alebo identifikáciu osôb, ktorých sa problém týka. Muftí, ktorý otázku prijme, ju následne upraví do vhodnej právnej podoby a poskytuje odpoveď (*iftā*)¹⁵⁶ založenú na svojich odborných znalostiach *šarīʿe* a *fiqhu*, pričom zohľadňuje princípy islamského práva.¹⁵⁷

Na získanie postavenia muftího je nevyhnutné splniť niekoľko zásadných požiadaviek. Predovšetkým musí byť kandidát na túto funkciu bezúhonný a spravodlivý, čo zahŕňa vysokú úroveň morálnej integrity a dôveryhodnosti. Rovnako sa od neho

¹⁵⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-ʿawwal, 107.

¹⁵¹ Vikør, *Between God and the Sultan*, 356.;

Hourani, *Dějiny arabského světa*, 120, 151–152.

¹⁵² Ibid., 143.

¹⁵³ Ibid., 143.

¹⁵⁴ Ibid., 351.

¹⁵⁵ Ibid., 357.

¹⁵⁶ Ibid., 143.

¹⁵⁷ Ibid., 149.;

Muhammad Khalid Masud, Brinkley Messick, David S. Powers (eds.), *Muftis, Fatwas and Islamic Legal Interpretation* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), 3, 5–6.;

očakáva hlboké odborné vzdelanie v oblasti islamského práva, pričom kľúčovými piliermi jeho znalostí sú Korán, hadísy a právne doktríny jednotlivých islamských právnych škôl. Z teoretického hľadiska môžu aj ženy zastávať funkciu muftího, pričom neexistujú žiadne jednoznačné právne prekážky v islamskom práve, ktoré by im túto rolu zakazovali. Avšak v praxi sa ich pôsobenie často obmedzuje, najmä v súvislosti s výkonom funkcie sudcu. V niektorých islamských právnych systémoch nie je ženám povolené zastávať sudcovský úrad.¹⁵⁸

Muftí by mal byť schopný objektívne hodnotiť právne otázky a odpovedať len na tie, na ktoré pozná odpoveď. Pri hľadaní odpovedí na ne vychádza priamo zo *šarī‘e*. Pokiaľ nenachádza priame odpovede v nej, uplatňuje *idžtihād* (vlastné interpretačné úsilie, založené na analýze základných prameňov islamského práva).¹⁵⁹ Ak nie je schopný poskytnúť kvalifikované stanovisko k otázke, ktorú mu *mustaftī* predložil, je jeho povinnosťou odporučiť žiadateľa na iného odborníka v danej oblasti, aby sa zabezpečilo získanie relevantného a presného riešenia.¹⁶⁰

Objektívna odpoveď muftího sa tradične zaznamenáva priamo na dokument, ktorý obsahuje otázku, čím sa garantuje autenticita rozhodnutia a eliminuje sa riziko manipulácie alebo pozmeňovania obsahu fatwy. Celý proces sa spravidla uzatvára formuláciou „Boh vie najlepšie“ (*wa Allahu ‘a‘lam*). Táto fráza symbolizuje pokoru muftího a jeho uvedomenie si, že výsledná odpoveď je len interpretáciou Božieho zákona z pohľadu ľudského poznania a chápania.¹⁶¹

Fatwy nepredstavujú nemenné právne normy, ale sú odpoveďami prispôbenými konkrétnemu historickému obdobiu a okolnostiam, za ktorých boli vydané. Ak sa ich obsah časom stane neaktuálnym, prestávajú byť aplikované. V prípade, že fatwy zostávajú v súlade so *šarī‘ou* a naďalej spĺňajú požiadavky právnej praxe, môžu byť začlenené medzi právne texty a často slúžia ako referencie pre neskoršie právne stanoviská. Fatwa sa môže transformovať z názoru konkrétneho právnik na záväzný princíp právnej školy alebo na oficiálny výklad platného práva. Takto formulovaná fatwa sa spravidla sústreďuje na

¹⁵⁸ Vikør, *Between God and the Sultan*, 140, 147.

¹⁵⁹ Ibid., 140, 147, 53–54, 151–156.;

Hourani, *Dějiny arabského světa*, 165–166.;

Predpokladá sa, že muftí disponuje kvalifikáciou mudžtahida, teda osoby, ktorá dosiahla najvyšší stupeň schopnosti vykonávať idžtihād. V tomto kontexte musí byť muftí dôkladne oboznámený s obsahom Koránu, hadísom a právnych vied. Učenci vykonávajúci funkciu muftího sa ďalej členia do rôznych kategórií na základe stupňa ich odbornosti a pôsobnosti v rámci jednej alebo viacerých právnych škôl. Vid’: Vikør, *Between God and the Sultan*, 154–156.

¹⁶⁰ Ibid., 146.

¹⁶¹ Ibid., 143, 150.

interpretáciu existujúcich právnych noriem, nie na ich tvorbu. Tento proces ilustruje dlhodobú dynamiku vývoja islamského práva naprieč storočiami.¹⁶²

Fatwa má ustálenú formálnu štruktúru, ktorá začína tým, že *mustaftī* predloží otázku týkajúcu sa konkrétneho právneho problému (*mas'ala*). Otázka je spravidla formulovaná veľmi konkrétne, pričom zvyčajne znie v podobe: „Ak je situácia takáto, aké je právne rozhodnutie (*hukm*) v danej veci?“ Muftí následne poskytne odpoveď vo forme právneho stanoviska, ktorá znie: „Za daných okolností je právne riešenie takéto...” Muftí poskytuje odpoveď (*'idžāba*) výlučne na základe skutočností uvedených v otázke. Obsah otázky považuje za fakty, bez skúmania ich pravdivosti, a na ich základe vyvodzuje právne stanovisko.¹⁶³ Najbežnejšou a najuznávanejšou formou je fatwa v písanej forme, no teoreticky môže mať aj ústnu formu.¹⁶⁴

Fatwy môžu nadobúdať rôzne formy a plniť odlišné funkcie v závislosti od adresáta a účelu, na ktorý sú vydané. V rámci islamskej právnej praxe sa rozlišujú tri základné kategórie fatwy:

1. Súkromné fatwy – sú určené jednotlivcom, ktorí sa obracajú na muftího so žiadosťou o usmernenie v osobných alebo rodinných záležitostiach. Obsah týchto fatiev sa vzťahuje na každodenné situácie, ako je správne vykonávanie náboženských povinností (napríklad modlitby), alebo právne otázky týkajúce sa manželstva, rozvodu a dedenia a pod.
2. Súdne fatwy – vydávajú sa na požiadanie sudcov (sg. *qāḍī*, pl. *quḍā*), ktorí potrebujú odborné právne stanovisko k riešeniu konkrétnych prípadov. Hoci muftí poskytne právny názor, konečné rozhodnutie je vždy v kompetencii sudcu.
3. Politické fatwy – tieto fatwy sú vydávané na žiadosť politických lídrov alebo štátnych inštitúcií a ich cieľom je legitimizácia politických opatrení či rozhodnutí. V historickom kontexte islamských štátov zohrávali politické fatwy významnú úlohu pri upevňovaní autority panovníkov a stabilizácii vládnej moci.¹⁶⁵

Vzťah medzi muftím a sudcom je v islamskom právnom systéme špecifický. Sudca je štátnym úradníkom, ktorý vynáša rozsudky na základe islamského práva, zatiaľ čo muftí

¹⁶² Ibid., 143, 164.

¹⁶³ Masud, Brinkley Messick, *Powers, Muftis, Fatwas and Islamic Legal Interpretation*, 20–26.

¹⁶⁴ Vikør, *Between God and the Sultan*, 149.

¹⁶⁵ Ibid., 141–142, 212–213;
Hourani, *Dějiny arabského světa*, 165–166.

je nezávislý znalec, ktorý poskytuje právne usmernenia. Rozsudok vždy prijíma sudca, no fatwa môže byť dôležitým podkladom pri rozhodovaní.

Od 10. storočia sa fatwy začali systematicky zaznamenávať a zhromažďovať do zbierok, ktoré sa stali dôležitými prameňmi islamského práva. Tieto zbierky boli užitočné nielen pre sudcov, ale aj pre muftíov, ktorí ich používali ako referenčné pramene pri vydávaní nových stanovísk. Niektoré zbierky sa časom stali oficiálnymi prameňmi práva v rôznych islamských krajinách.¹⁶⁶

3.2 al-Bulqīnīho fatwa

Fatwy vydané muftím al-Bulqīnīm v zbierke *At-tadžarrud wa al-ihtimām* sa nijako nelíšia od klasickej formy fatwy, ako bolo uvedené vyššie. Jeho fatwy sa týkajú rôznych problémov týkajúcich sa veľmi špecifických situácií. Tieto fatwy v zbierke sú zaznamenané písomne, sú primárne súkromného charakteru a sú anonymizované.¹⁶⁷ Fatwy uvedené v zbierke často obsahujú odkazy na iné právne diela alebo priame citácie z Koránu a hadísov, čím posilňujú svoju autoritatívnosť a prepojenie so zdrojmi islamského práva (viď. nižšie).

Majú klasickú formu: otázka *mustaftīho* – odpoveď muftího (*mas'ala – idžāba*), viď. napr. fatwa č. 102, ktorá rieši podmienky a platnosť predaja otroka:¹⁶⁸

مسألة في عدم انعقاد البيع بصيغة الاستفهام

[١٠٢] مسألة: لو قال البائع: (تشتري عَبدِي بألف؟)، فقال المشتري: (اشتريتُ)، هل

يُنْعَقْدُ الْبَيْعُ أَمْ لَا؟

أجاب: لَا يُنْعَقْدُ الْبَيْعُ¹، قِياساً على ما لو قال الولي: (تَزَوَّجْتُ بِنْتِي؟)، فقال الزوج:

(تَزَوَّجْتُ). فَإِنَّ الْمَجْزُومَ بِهِ هُنَاكَ عَدَمُ الْإِنْعِقَادِ.²

¹⁶⁶ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 163.

¹⁶⁷ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī.

¹⁶⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 341.

¹ إلا أن يقول بعده: (بعثك) أو نحوه؛ فإن جوابه قبولٌ يفتقر إلى الإيجاب فلا يكفي بدونه، كما في «الروض مع شرحه» لشيخ الإسلام (٢: ٤). وانظر: «الحاوي» (٥: ٤١) و«تحفة المحتاج» (٤: ٢٢١) و«مغني المحتاج» (٥: ٢).
وقد ذكر المصنّف هذه المسألة بعينها في «حواشيه على الروضة» (٣: ٥٧) من غير صيغة السؤال والجواب، لكنه لم يأت - كما هنا - بالاستثناء الذي نقلته آنفاً.
² لأنه استفهام؛ إلا أن يقول الولي بعده: زوجتك. «روضة الطالبين» (٧: ٣٩).

Príkladom krátkych fatiev, v ktorých sú jasne položené otázky pýtajúcim sa a muftí al-Bulqīnī na ne podáva rovnako jasné odpovede sú napr. fatwa č. 556 o otázke prinútenia otroka pánom k sobášu¹⁶⁹ alebo č. 566 o otrokovi, ktorý sa oženil bez povolenia svojho pána a následne sa rozviedol:¹⁷⁰

مسألة في إجبار السيد عبده على النكاح

[٥٥٦] مسألة: هل للسَّيِّد إجبارُ عبده على النكاح؟

أجاب: ليسَ للسَّيِّد إجبارُ عبده على النِّكاح، صغيراً كان أو كبيراً.¹

¹ وهو القول الجديد للشافعي كما نص عليه في «روضة الطالبين» (٦: ٩٨)، وانظر: «تحفة المحتاج» (٧: ٢٩٣)، «مغني المحتاج» (٣: ١٧٢)، «نهاية المحتاج» (٦: ٢٦٨).

مسألة في عبد تزوّج بغير إذن سيِّده، ثم طلق ثلاثاً، ثم عتق

[٥٦٦] مسألة: عبدٌ تزوّج بغير إذن سيِّده، ثم طلق زوجته ثلاثاً، ثم عتق، فهل تحلُّ له

زوجته بغير مُحلّل؟

أجاب: نعم، له ذلك.¹

¹ بناءً على أن زواجه باطل ويتعلق مهر المثل برقبته، فلا يعتدّ بطلاقه ثلاثاً وتعود له زوجته بلا محلّل، انظر: «أسنى المطالب» (٣: ٥٨)، «تحفة المحتاج» (٧: ٢٩٢)، «مغني المحتاج» (٣: ١٧١)، «نهاية المحتاج» (٦: ٢٦٧).

¹⁶⁹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihimām*, al-mudžallad al-¹awwal, 318.

¹⁷⁰ Ibid., 325.

Vo fatwe č. 689 *mustafī* pokladá muftímu hned' dve otázky súvisiace s témou *istibrā'* (čakacej dobe po zmene vlastníctva pre otrokyňu):¹⁷¹

مسألة أخرى في استبراء الجارية

[٦٨٩] مسألة: الجارية العائدة على السَّيِّد التي اشتراها المكاتب، هل يحتاجُ السَّيِّد إلى استبرائها؟ وجارية المأذون له في التجارة إذا كان عليه ديونٌ فقضيت، هل يحتاجُ السَّيِّد إلى الاستبراء أم لا؟

أجاب: نعم، يحتاجُ سيِّد الجارية العائدة إلى استبرائها، وكذلك جارية المأذون له في التجارة إذا كان عليه ديونٌ فقضيت الديون، فإن السيد يحتاجُ إلى الاستبراء؛ لأنها كانت مُحَرَّمَةً عليه.¹

فإن قيل: غايئها كالمرهونة.

قلنا: لا، بل أمرها يزيدُ على المرهونة في أنَّ وطأه يُوجبُ المهرَ على وجهٍ مرجَّحٍ.

¹ نقل الفتوى الولي العراقي في «تحرير الفتاوى» (٢ : ٨٤٩)، وهو المعتمد: انظر: «أسنى المطالب» (٣ : ٤١٠)، «تحفة المحتاج» (٨ : ٢٧١)، «نهاية المحتاج» (٧ : ١٦٤).

V závislosti od kontextu otázky sú vo fatwách používané rôzne výrazy pre otroka, ktoré špecifikujú jeho konkrétne postavenie. Vo všeobecnosti sú väčšinou použité základné výrazy *'abd* pre mužského otroka. Vid'. napr.: fatwu č. 106 o poškodení majetku otrokom na príkaz jeho pána¹⁷² alebo fatwu č. 113 o úžere medzi pánom a jeho otrokom¹⁷³:

مسألة في بيع العبد إذا أتلَف شيئاً بأمر سيِّده

[١٠٦] مسألة: إذا أَمَرَ السَّيِّدُ عَبْدَهُ بِإِتْلَافِ شَيْءٍ، وَكَانَ الْعَبْدُ أَعْجَمِيًّا يَعْتَقِدُ وَجُوبَ طَاعَةِ الْأَمْرِ، أَوْ غَيْرَ¹ مُمَيَّزٍ، وَقُلْتُمْ: إِنَّهُ لَا يَتَعَلَّقُ² الضَّمَانُ بِرَقِيَّتِهِ³ كَمَا هُوَ الْأَصَحُّ، وَلَا يُمْكِنُ إِجَابُ الْقِصَاصِ؛ لِأَنَّهُ كَالْأَلَةِ⁴، وَلَا يَتَعَلَّقُ بِالذِّمَّةِ⁵ أَيْضًا، فَهَلْ يَصَحُّ بَيْعُهُ؛ تَفْرِيعًا عَلَى الْأَصَحِّ؟
أجاب: بَيْعُهُ صَحِيحٌ إِذَا فَرَعْنَا عَلَى الْأَصَحِّ.⁶

¹ قوله: «أو غير» تكرر في (م).
² في (ز): «يتعين».

¹⁷¹ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 437.

¹⁷² al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 344.

¹⁷³ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 373–374.

³ معنى تعلّق الضمان برقبة العبد: أنه يباع في الشيء الذي أتلّفه إن لم يُقْدِهِ سَيِّدُهُ بالأقلّ من قيمته والمال. انظر: «بغية المسترشدين» (ص ١٣٢).

⁴ فالقصاص حينئذٍ على السَّيد . انظر: روضة الطالبين (٩: ١٤٠).

⁵ معنى تعلّق الضمان بذمة العبد: أنه لا يطالبُ ببدل ما أتلّفه حتى يَغْتَق. انظر: «بغية المسترشدين» (ص ١٣٢).

[فائدة] قال الخطيب الشَّزِينِي في «مغني المحتاج» (٢: ٩٩): «والضابطُ فيها يُتلّفه العبدُ أو يَتَلَفُ تحت يده: إن لَزِمَ بغير رضا مستحقّه كِتْلَافٌ أو تَلَفٌ بغصب؛ تعلّق الضمانُ برقبته ولا يتعلّق بذمته في الأظهر. وإن لَزِمَ برضا مستحقّه كما في المعاملات؛ فإن كان بغير إذن السيد تعلّق بذمته يُتَّبَعُ به بعد عتقه، سواء رآه السيدُ في يد العبد فتركه أم لا. أو بإذنه تعلّق بذمته وكسبه ومال تجارته».

⁶ صرّح في «تحفة المحتاج» (٨: ٣٩٠): بأن للسَّيد التصرف في العبد حينئذٍ. انتهى.

قلت: ذكر المصنّف هذه المسألة في «حواشيه على الروضة» (٣: ٧٦) مستدرِكاً إياها على الإمام النووي.

مسألة في جريان الربا بين السيد وعبده

[١١٣] مسألة: هل يجري الربا بين السيّد وعبده¹؟

أجاب: نصّ الشافعي رضي الله عنه في «البُؤَيْطِيّ» في (باب المُكَاتِبِ) على أنه لا ربا. ولفظه

«وكان الشافعي لا يرى بين المُكَاتِبِ وبين سيّده ربا». وهذا غريب.²

¹ سيأتي للمصنّف في (كتاب العتق إلى آخره) جوابٌ على مثل هذا السؤال، وهو برقم (٨٨٥)، فليُنظر.

² ذكر المصنّف هذه المسألة في «حواشيه على الروضة» (٣: ١١٤) ونصّها: «لا ربا بين السيّد وبين عبده، قاله ابنُ المنذر في «الإشراف» عن جماعة من أهل العلم. ثم قال: «وهذا على مذهب الشافعي، وبه يقول». انتهى وقد رأيتُ في البُؤَيْطِيّ في باب المُكَاتِبِ: «وكان الشافعي لا يرى بين المُكَاتِبِ وبين سيّده ربا». وهذا غريب. قلت: رجعتُ إلى النسخة المحققة من «مختصر البويطي» في الجامعة الإسلامية بالمدينة المنورة؛ فوجدتُ أصولها الثلاثة متفقةً على إسقاط (لا) النافية، وعليه فتنفرد نسخة المصنّف من بين هذه النسخ بما ذكره من النفي.

Výrazy *džārīja* alebo *'ama* sú používané pre ženskú otrokyňu. Vid'. napr. fatwu č.

108 o probléme týkajúcom sa predaja otrokyne sprostredkovateľom bez súhlasu jej pána¹⁷⁴

alebo fatwu č. 552 o oslobodení otrokyne svojim pánom pred jeho smrťou.¹⁷⁵

مسألة في بيع الفضولي جاريةً

[١٠٨] مسألة: فُضُولِيٌّ باعَ جاريةً لشخصٍ وسلّمَهَا للمُشْتَرِي، وشَرَطَ أنّها [غيرُ] هاربة¹، ثم

أَرَادَ² بَيْعَهَا فدفعَهَا لِدَلَالٍ فهِرَبَتْ مِنَ الدَّلَالِ، فهل للمُشْتَرِي الرجوعُ على البائع؟ وهل على الدَّلَالِ

ضمانُ الجارية؟ وهل البيعُ صحيح؟

¹⁷⁴ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-¹awwal, 345–346.

¹⁷⁵ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 313–314.

أجاب: للمُشْتَرِي الرجوعُ على البائع³ بالثَّمَنِ الذي دفعه له. والمُشْتَرِي ضامنٌ لقيمةِ الجاريةِ لمالكها⁴، وكذلك الدَّلالُ ضامنٌ ذلكَ لمالكها⁵، وإذا كان الدَّلالُ عالمًا: بأنَّ البيعَ الصادرَ كانَ مِنْ غيرِ مالك؛ فقرارُ الضمانِ عليه⁶، وإنْ لم يَعْلَمْ الحالَ في ذلكَ فقرارُ الضمانِ على المُشْتَرِي⁷.
والبيعُ مِنْ أصلِهِ غيرُ صحيح.⁸

- ¹ في الأصول الخطية: «وشرط أنها هاربة». والمناسبُ للسياق إثبات ما جعلته بين معقوفتين، والله أعلم.
- ² أي: المشتري.
- ³ الذي هو الفضولي.
- ⁴ لأن المشتري قَبَضَها ببيع فاسد، والمقبوضُ به كالمغصوب، فعليه ضمانه.
- ⁵ لأن يَدَهُ ترتبت على يَدِ المشتري، ويَدُ المشتري يدُ ضمان؛ لأنه قابضٌ بالبيع الفاسد فهو كغاصب، والأيدي المترتبةُ على يد الغاصب أيدي ضمان وإن جهل صاحبها الغصب، لكن لا يَأْتُم عند الجهل. وعلى أنه ضامن كالمشتري فإنَّ مالكَ الجارية يطالبُ أيُّهما شاء. انظر: «تحفة المحتاج» (٦: ١٣ - ١٤).
- ⁶ فإذا ضمن المشتري قيمةَ الجارية لمالكها كان له الرجوعُ بما ضمنه على الدلال.
- ⁷ فليس له حينئذٍ الرجوعُ بما ضمن على الدلال.
- ⁸ لأنه بيع فضولي؛ وهو باطل؛ لقوله صلى الله عليه وسلم: «لا يَبِيعُ إِلَّا فيما تملك». رواه أبو داود برقم (٢١٩٠) بإسناد صحيح كما قال الحافظ ابن الملن في «تحفة المحتاج» (٢: ٢٠٦).

مسألة: إذا أعتق المريضُ أمته في مرض موته، ثم تزوّجها، ووضعت منه [٥٥٢] مسألة: إذا أعتق مريضُ أمته في مَرَضِ موته، ونكحها على مهرٍ سَمَاه، ودخل بها ووَضَعَتْ منه بِحَبَلٍ بعد العقدِ ما¹ يحصلُ به الاستيلادُ، هل يَثْبُتُ الإرثُ أم لا؟
أجاب: نعم، يَثْبُتُ الإرثُ إذا حصل ذلك؛ لأنَّ العِلَّةَ المقتضيةَ لِعَدَمِ الإرثِ حصولُ الدَّوَرِ، وهي في هذه الصَّوَرَةِ لا يَمَكُنُ عِتْقُهَا من الثُّلُثِ لحصول ما يقتضي عِتْقَهَا من رأسِ المالِ فَتَرِثُ².

- ¹ في (ت) و(ز): «بما».
- ² نقل هذه الفتوى الشهاب الرمي في «حاشيته على أسنى المطالب» وأقرها (٣: ١٩٦)، وكذلك ابنه الشمس في «نهاية المحتاج» (٦: ١٠)، وابن حجر في «تحفة المحتاج» (٦: ٣٨٧).

V zbierke sa nachádzajú fatwy rôzneho rozsahu – od stručných, pozostávajúcich z niekoľkých riadkov (viď. napr. fatwu č. 550 o probléme týkajúcom sa otca, ktorý mal styk s kúpenou otrokyňou svojho syna, pred jej prevzatím synom)¹⁷⁶ až po rozsiahle texty

¹⁷⁶ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihitimām*, al-mudžallad at-tānī, 312–313.; Fatwa bude uvedená nižšie v Kapitole o manželstvách, rozvodoch a 'idde.

siahajúce na niekoľko strán,¹⁷⁷ pričom ich dĺžka závisí od povahy položenej otázky a zložitosti riešeného problému.

Zaujímavosťou je, že al-Bulqīnī niektoré fatwy zámerne rýmuje (vid'. fatwu č. 467)¹⁷⁸ a či priamo odpovedá vo veršoch (vid'. fatwu č. 467).¹⁷⁹

وقَدْ أَفْتَيْتُ هَذِهِ الْمَرْأَةَ بِذَلِكَ، لِمَا رَأَيْتُ مِنَ الْمُقْتَضِي لَذَلِكَ، فَإِذَا جَرَتْ
الْمَرْأَةُ عَلَى ذَلِكَ تَخَلَّصْتُ مِنْ هَذِهِ الشَّبَائِكِ، وَتَسَهَّلَتْ لَهَا الْمَسَالِكُ، بِمَا ظَهَرَ مِنَ
الْمَدَارِكِ، اللَّهُمَّ نَجِّنَا مِنَ الْمَهَالِكِ، فَلَكَ الْحَمْدُ وَالشُّكْرُ عَلَى مَا مَنَحْتَ هُنَا
وَهُنَاكَ وَهَنَالِكَ، وَالْمَقْصُودُ دَفْعُ الْحَرْجِ عَنْ أَهْلِ الدِّينِ، وَنَفْعُ الْمُهْتَدِينَ.

Obrázok 9 – ukážka rýmu vo fatwe č. 129¹⁸⁰

فَالْمُلْكُ وَالِدَيْنُ فِيهِ لَيْسَ مَجْتَمِعاً
وَذَاكَ كَافٍ بِهِ التَّعْلِيلُ فِي عِلْنِ
فِي هَذِهِ الْحَالِ فَتَوَانَا بِهِ أَبَداً
وَاللَّهُ أَعْلَمُ ذُو الْإِكْرَامِ وَالْمِنَّنِ
قَدْ قَالَ هَذَا وَبِالْمَكْتُوبِ أَثْبَتَهُ
فَقِيرٌ عَفْوٍ الَّذِي يُنَجِّيه مِنْ فِتْنِ
وَإِنَّهُ عُمُرٌ^(١) يَرْجُو عِمَارَتَهُ
فِي كُلِّ دَائِرَةٍ بِالْفَضْلِ فِي السَّكَنِ

Obrázok 10 – ukážka veršovanej odpovede z fatwy č. 467¹⁸¹

¹⁷⁷ Vid'. napr. fatwu č. 555 o oženeí otrocka pánom za otrokyňu a sprostredkovaní jej vena alebo č. 692 o lehote *istibrā'* pre otrokyňu: Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 316–317; 440–442.

¹⁷⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 387–388.

¹⁷⁹ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 149–151.

¹⁸⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 388.

¹⁸¹ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 151.

4. Asymetrická závislosť vo vzťahu pána ku svojmu otrokovi

Záverečná kapitola diplomovej práce sa zameriava na analýzu vybraných al-Bulqīnīho fatiev z pohľadu asymetrickej závislosti, ako ju definovali Winnebeck a kol. Analyzované fatwy sú sprostredkovateľmi právnych a sociálnych vzťahov vo vzťahu pán – otrok. *Mas'ala* predstavuje sociálnu rovinu, zatiaľ čo *idžāba* reprezentuje právny aspekt riešenia otázky.

Cieľom analýzy je preskúmať, akým spôsobom al-Bulqīnīho fatwy reflektujú asymetrickú závislosť na právnej úrovni prostredníctvom odpovedí mamlúckeho učenca al-Bulqīnīho a na sociálnej úrovni prostredníctvom otázok kladených jednotlivcami. Analyzované sú fatwy z Kapitoly o predaji,¹⁸² o manželstvách,¹⁸³ rozvodoch¹⁸⁴ a '*idde*.¹⁸⁵ Kapitola o prepúšťaní otrokov na slobodu¹⁸⁶ nebola analyzovaná, pretože fatwy v nej sa týkali prevažne dedičského alebo majetkového práva, a nie priamo aspektov otroctva.

4.1 Asymetrická závislosť v Kapitole o predajoch

Na nasledujúcich príkladoch al-Bulqīnīho fatiev z Kapitoly o predajoch¹⁸⁷ v zbierke *At-tadžarrud wa al-ihtimām* môžeme pozorovať asymetriu vo vzťahu pána k jeho otrokovi. Pán má vo vzťahu k svojmu otrokovi určité práva a povinnosti vyplývajúce zo *šarī'e*, ktoré sa podľa okolností menia. Uvidíme, že tento vzťah medzi nimi je vzťahom založeným na vzájomnej závislosti a nie vzťahom, v ktorom by pán mal neobmedzenú moc nad svojím otrokom.

Fatwy č. 106 a 107 ponúkajú konkrétne príklady, ako sa táto asymetria prejavuje v právnej praxi. Vo fatwe č. 106¹⁸⁸ je riešená otázka zodpovednosti za škodu spôsobenú otrokom na príkaz jeho pána. V tomto prípade je za vzniknutú škodu plne zodpovedný pán, ktorý musí odškodnenie hrať zo svojho majetku. Tento princíp vychádza z právneho

¹⁸² al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 339–566.

¹⁸³ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 281–326.

¹⁸⁴ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 365–427.

¹⁸⁵ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 429–477.

¹⁸⁶ al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 173–184.

¹⁸⁷ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 339–566.

¹⁸⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 344.;

V priloženom korpuse fatiev sa nachádza na strane 9.

postavenia otroka, ktorý je vnímaný ako nástroj pána, povinný vykonať jeho pokyny bez ohľadu na ich následky.

Naopak, vo fatwe č. 107,¹⁸⁹ kde otrok poškodí majetok na základe vlastného rozhodnutia, je zodpovednosť za škodu presunutá na samotného otroka. Táto situácia ilustruje dôležitý právny a sociálny moment – aj keď otrok plní úlohu nástroja vo vlastníctve pána, jeho schopnosť konať na základe vlastnej vôle mu nie je odňatá. Jeho autonómne rozhodovanie je však sprevádzané osobnou zodpovednosťou za následky takýchto činov.

Tieto dve fatwy odhaľujú zložitý charakter asymetrickej závislosti, kde otrok síce z právneho hľadiska zostáva majetkom pána, avšak jeho ľudská podstata a schopnosť samostatne konať nie sú popreté. Táto právna konštrukcia zvyrazňuje paradoxnú povahu otrockého postavenia – otrok je zároveň nástrojom a právnym subjektom, pričom jeho práva a povinnosti sú určované tým, či koná na základe príkazu, alebo z vlastnej iniciatívy. Takto formulované právne pravidlá umožňujú analyzovať asymetriu moci nielen z hľadiska nerovnomerného rozdelenia práv a povinností, ale aj z pohľadu zodpovednosti za konanie, čím sa odhaľuje premenlivý a hybridný charakter postavy otroka v mamlúckej spoločnosti.

Fatwa č. 281¹⁹⁰ ustanovuje, že otrok má právo ujsť zo zlých podmienok, ak je vystavený zlému zaobchádzaniu, či už zo strany svojho pána alebo inej osoby.

Z pohľadu asymetrickej závislosti je táto fatwa zaujímavá tým, že čiastočne narušuje absolútnu moc pána nad otrokom tým, že priznáva otrokovi istú mieru schopnosti konať samostatne – konkrétne právo reagovať na zlé zaobchádzanie útekom. Napriek tomuto právu na útek však zotrúva asymetria vo vzťahu pána a otroka, keďže pán je ten komu vznikla škoda. Táto fatwa tak ukazuje asymetriu moci, kde otrok môže konať na základe vlastného rozhodnutia, avšak jeho činy stále podliehajú právnemu rámcu, ktorý privileguje pána a jeho práva nad otrokom.

Fatwa č. 275¹⁹¹ rieši otázku právneho postavenia otroka a jasne stanovuje, že otroka môže prepustiť len jeho legitímny pán. Ak je otrok uzurpovaný treťou stranou, ktorá ho

¹⁸⁹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal, 344–345.; V priloženom korpuse fatiev na strane 10.

¹⁹⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal, 553.; V priloženom korpuse fatiev na strane 17.

¹⁹¹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal, 548.;

bud' ďalej predáva, alebo dokonca prepúšťa, takéto konanie nie je právne platné. Všetky rozhodnutia, ktoré sa týkajú otroka – vrátane jeho oslobodenia – musia byť výlučne v kompetencii jeho pána, pretože len on má nad ním právnu moc.

Z pohľadu asymetrickej závislosti fatwa č. 275 zdôrazňuje extrémnu nerovnováhu vo vzťahu pána a otroka, kde pán disponuje absolútnou právomocou nad právnym statusom otroka. Tento právny princíp poukazuje na skutočnosť, že otrok je považovaný za právny objekt, nad ktorým rozhoduje výlučne jeho vlastník. Tretia strana, ktorá sa pokúsi zasiahnuť do tohto vzťahu, koná v rozpore s právom a jej činy nemajú žiadne právne dôsledky.

Fatwa tým potvrdzuje rigidnú hierarchiu mocenských vzťahov a ukazuje, že moc pána je nedeliteľná a neprevoditeľná bez jeho výslovného súhlasu. Táto situácia zdôrazňuje, že napriek určitému uznaniu ľudskej podstaty otrokov sa ich právne postavenie nezmení, pokiaľ o tom pán výslovne nerozhodne.

Fatwa č. 108¹⁹² rieši ďalší aspekt asymetrickej závislosti medzi pánom a otrokom, konkrétne výlučné vlastnícke právo pána nad otrokom. Táto fatwa stanovuje, že otroka môže predat' len jeho pán, prípadne osoba ním výslovne splnomocnená. Akékoľvek rozhodovanie ohľadom vlastníctva otroka je teda výhradným právom pána, čím sa otrokov právny status redukuje na predmet, ktorý podlieha úplnej kontrole majiteľa.

Z hľadiska asymetrickej závislosti je dôležité zdôrazniť, že otrok nemá žiadne právne možnosti ovplyvniť svoju prácu, postavenie či budúceho majiteľa. Všetky rozhodovacie právomoci sú výlučne v rukách pána, čo zreteľne demonštruje mocenskú nerovnováhu vo vzťahu pán-otrok. Táto situácia zároveň ukazuje, že aj keď otrok v určitých situáciách (ako naznačujú predchádzajúce fatwy) môže niesť právnu zodpovednosť za vlastné činy, vo veciach týkajúcich sa jeho postavenia v spoločnosti a vlastníctva je plne závislý od svojho pána.

Právne pravidlo uvedené v tejto fatwe podčiarkuje nadradenosť pána vo všetkých otázkach týkajúcich sa vlastníctva otroka, čím ďalej prehľbuje asymetriu vzťahu. Takéto usporiadanie jasne demonštruje, že otrok ako subjekt, hoci môže niesť určitú zodpovednosť, nemá kontrolu nad svojím životom ani pracovnými podmienkami. Týmto

V priloženom korpuse fatiev na strane 16.

¹⁹² al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 345–346.;

V priloženom korpuse fatiev na strane 10.

spôsobom fatwa poskytuje ďalší príklad pre analýzu asymetrickej závislosti v právnej rovine a potvrdzuje koncepciu pána ako neobmedzeného držiteľa moci.

Fatwa č. 113¹⁹³ sa zaoberá otázkou úžery vo vzťahu medzi otrokom a pánom, pričom špecificky rieši situáciu *mukātaba* – otroka, ktorý sa zaviazal splatiť svojmu pánovi dohodnutú sumu peňazí na získanie slobody. Táto situácia predstavuje výnimočný prípad, v ktorom dochádza k čiastočnému presunu práv zo strany pána na otroka. Na základe tejto dohody získava otrok právo samostatne zarábať a nakladať s peniazmi s cieľom vykúpiť sa zo závislého postavenia.

Z hľadiska asymetrickej závislosti, fatwa ukazuje, že aj keď otrok stále zostáva právne závislý od pána, jeho postavenie sa v tomto špecifickom kontexte mení. Otroka *mukātab* získava istú mieru autonómie – musí mať možnosť podnikat' alebo vykonávať prácu, z ktorej môže splatiť dohodnutú sumu. Tento dočasný presun časti práv naznačuje, že moc pána nad otrokom sa v určitých situáciách môže obmedziť zmluvnou dohodou, čím vzniká relatívna právna rovnováha.

Napriek tomu, že otrok týmto spôsobom získava určitú kontrolu nad svojím osudom, konečné rozhodnutie o jeho oslobodení stále závisí od pána, ktorý na základe splnenia podmienok dohody musí prepustenie vykonať. Táto situácia je ukážkou, že asymetrická závislosť vo vzťahu pán-otrok nie je stála – v určitých prípadoch môže byť právne obmedzená alebo dočasne modifikovaná. Fatwa č. 113 teda ilustruje zaujímavý moment, v ktorom otrok získava možnosť prelomiť svoju úplnú závislosť, hoci stále pod podmienkami stanovenými pánom.

Fatwa č. 140¹⁹⁴ sa zaoberá situáciou otroka, ktorý si od svojho pána kúpi slobodu, čím získava právne postavenie slobodného človeka. Tento prípad predstavuje zásadný moment, kedy sa asymetrická závislosť medzi pánom a otrokom definitívne stráca, pretože otrok nadobúda nezávislosť a stáva sa plnohodnotným právnym subjektom.

Z hľadiska asymetrickej závislosti dochádza v tejto situácii k úplnému zániku mocenskej nerovnováhy, ktorá bola základom vzťahu pána a otroka. Dôležitým aspektom tejto fatwy je aj to, že samotný otrok si slobodu vykúpi vlastnými prostriedkami, čím

¹⁹³ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 373–374.; V priloženom korpuse fatiev na strane 11.

¹⁹⁴ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 397–398.; V priloženom korpuse fatiev na strane 14.

demonštruje schopnosť rozhodovať o svojom živote a finančných záležitostiach. Tento akt prepustenia zároveň potvrdzuje právne pravidlo, že po splatení dohodnutej sumy stráca pán akékoľvek práva na svojho bývalého otroka.

Táto fatwa preto ilustruje možnosť zániku asymetrickej závislosti prostredníctvom slobodnej dohody a vykúpenia, čo poukazuje na dynamiku právneho postavenia otrokov v islamskom právnom systéme. V tomto prípade sa otrok z právneho hľadiska emancipuje a asymetrický vzťah sa mení na rovný, čím fatwa reflektuje dôležitosť dohody a plnenia záväzkov v rámci právnej a sociálnej praxe.

Fatwa č. 129¹⁹⁵ rieši otázku otrokyne, ktorá bola predaná svojím otcom do otroctva ako dieťa, a okrem právneho aspektu predaja sa venuje aj otázke náboženských odmien za vykonanie malej púte (*umra*). Fatwa jasne uvádza, že odmeny za náboženské skutky, či už ide o slobodného človeka alebo otroka, sú pripisované výlučne vykonávateľovi týchto činov, nie jeho pánovi. Táto zásada podčiarkuje, že otrokov náboženský status je nezávislý od jeho právneho postavenia – hoci je právne podriadený pánovi, duchovne a nábožensky zostáva autonómnou osobou.

Z pohľadu asymetrickej závislosti, táto fatwa poukazuje na dôležité obmedzenie moci pána nad otrokom v oblasti náboženstva. Kým pán má úplnú právnu a sociálnu kontrolu nad otrokovým životom a prácou, nemá žiadne právo na náboženské skutky a duchovné zásluhy otroka. Tento aspekt asymetrickej závislosti ukazuje, že duchovná sféra ostáva mimo sféry pánovej moci, čo naznačuje, že otrok má isté neodňateľné práva v rámci náboženského života.

Fatwa tak zdôrazňuje, že aj napriek nerovnomernému rozdeleniu moci vo vzťahu pán-otrok existujú oblasti, kde sa tento vzťah neaplikuje, pričom náboženská sféra je jednou z nich. Táto perspektíva dopĺňa obraz asymetrickej závislosti tým, že ukazuje, že úplná kontrola pána nad otrokom nie je absolútna a že otrok má právo na vlastnú duchovnú identitu.

Fatwa č. 138¹⁹⁶ rieši otázku trestu za čin otroka, ktorý ublížil alebo zabil svojho pána či niektorého člena rodiny. V tomto prípade fatwa stanovuje, že rodina má právo pomstiť sa bez ohľadu na právne postavenie páchatel'a – či ide o otroka, alebo slobodného

¹⁹⁵ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 386–388.;
V priloženom korpuse fatiev na strane 11.

¹⁹⁶ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 396.;
V priloženom korpuse fatiev na strane 13–14.

človeka. Tento prístup vychádza z princípu *qiṣāṣ* (odplaty), ktorý je súčasťou islamského právneho systému a zabezpečuje právo poškodených na spravodlivú odvetu.

Z hľadiska asymetrickej závislosti táto fatwa demonštruje, že hoci otrok podlieha právnej moci svojho pána, existujú situácie, v ktorých sa naňho vzťahujú rovnaké pravidlá ako na slobodných ľudí. Fatwa ukazuje, že v prípade závažných trestných činov, ako je vražda, sa asymetrická závislosť dočasne stráca, pretože otrok nie je chránený svojím postavením veci alebo majetku pána – namiesto toho sa uplatňuje všeobecné právo na spravodlivosť, ktoré rodine umožňuje vykonať odvetu bez ohľadu na otrokovo právne postavenie.

Tento príklad asymetrickej závislosti potvrdzuje, že v určitých oblastiach, ako sú trestné činy a odplata, sa otrok právne približí postaveniu slobodného človeka. Fatwa tak ilustruje dynamiku právnej a sociálnej roviny vo vzťahu pán-otrok, kde sa pri každodenných otázkach asymetria uplatňuje v plnej miere, avšak pri zásadných otázkach spravodlivosti dochádza k zrovnoprávneniu.

4.2 Asymetrická závislosť v Kapitole o manželstvách, rozvodoch a ‘*idde*

Dynamicnosť vzťahu medzi pánom a otrokom ďalej potvrdzujú fatwy analyzované v tejto kapitole pochádzajúce z Kapitol o manželstvách,¹⁹⁷ rozvodoch¹⁹⁸ a ‘*idde*.¹⁹⁹ V prípade týchto otázok je odpoveď vždy špecifická pre danú situáciu a odpoveď sa líši na základe pohlavia otroka.

Fatwy č. 529, 555 a 566²⁰⁰ upravujú otázky týkajúce sa sobášov otrokov, pričom sa jasne prejavuje asymetrická závislosť otroka od jeho pána. Podľa fatwy č. 529 môže otrok uzavrieť manželstvo iba so súhlasom svojho pána, pretože tento akt priamo ovplyvňuje pánove práva a povinnosti. Pokiaľ by tento súhlas udelil svojej otrokyni, automaticky na ňu stráca právo na intímne vzťahy s ňou a právo na plodenie detí. V prípade mužského otroka vzniká ďalšia asymetria, keďže ten musí finančne zabezpečovať svoju manželku, čo vyžaduje, aby mu pán povolil pracovať za mzdu. Taktiež platí pravidlo, že rodiny

¹⁹⁷ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 281–326.

¹⁹⁸ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 365–427.

¹⁹⁹ “Čakacia lehota” pre manželku po tom, čo skončilo manželstvo (*istibrā’*) u otrokyní trvajúca približne 2 mesiace. Táto doba sa u slobodných žien nazýva ‘*idda* a je o mesiac dlhšia. Vid’: Vikør, *Between God and the Sultan*, 352.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 429–477.

²⁰⁰ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 290, 316–317, 325.

V priloženom korpuse fatiev na strane 19, 23, 26.

otrokov by nemali byť od seba oddelované, čo znamená, že sobáš otroka vyžaduje pánovu koordináciu.

Fatwa č. 555 uvádza, že ak pán neumožní otrokovi pracovať a tvoriť finančné rezervy, môže prevziať povinnosť hradiť náklady na veno (mahr) pre manželku otroka, pokiaľ je otrok nemajetný, a ďalšie výdavky spojené s manželstvom otroka. Tento mechanizmus zachováva nadradené postavenie pána, ktorý rozhoduje o finančných otázkach týkajúcich sa otrokovho manželstva.

Fatwa č. 566 stanovuje, že ak otrok uzavrie manželstvo bez pánovho súhlasu, takéto manželstvo sa považuje za neplatné. Táto fatwa zreteľne ukazuje, že pán má výhradné právo kontrolovať a schvaľovať akékoľvek vzťahy svojich otrokov, čím sa zachováva jeho mocenská prevaha a zotrváva asymetrická závislosť.

Celkovo tieto fatwy demonštrujú, ako manželstvo otroka obmedzuje pánove práva, čo zároveň odôvodňuje jeho výhradné právo rozhodovať o tejto otázke. Napriek tomu, že manželstvo otroka má určité právne uznanie, jeho platnosť a praktické fungovanie sú plne podmienené vôľou pána, čím sa potvrdzuje nerovnomerné rozdelenie moci.

Fatwa č. 556²⁰¹ sa zaoberá otázkou nútenia otroka k sobášu zo strany jeho pána a potvrdzuje, že pán nemá právo svojho otroka k sobášu prinútiť. Tento princíp poskytuje otrokom určitú mieru autonómie a ochranu pred nátlakom v intímnych a osobných záležitostiach.

Fatwa tým poukazuje na to, že hoci je otrok podriadený svojmu pánovi, islamské právo mu priznáva základné právo na osobnú voľbu v otázke manželstva, čo naznačuje určitú hranicu moci pána nad otrokom. Tento právny názor ukazuje, že otroci mali v niektorých oblastiach vlastný priestor na rozhodovanie, čím sa zmiernovala absolútna asymetria ich vzťahu k pánovi.

Z pohľadu asymetrickej závislosti táto fatwa reflektuje, že vzťah medzi pánom a otrokom nebol úplne neobmedzený – pokiaľ išlo o osobné rozhodnutia, ako je voľba životného partnera, otrok mal možnosť rozhodnúť podľa vlastnej vôle. Tým sa potvrdzuje, že hoci páni disponovali nad otrokmi širokou kontrolou, určité osobné práva zostávali chránené a nepodliehali ich plnej autorite.

²⁰¹ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 318.
V priloženom korpuse fatiev na strane 24.

Fatwy č. 550 a 692²⁰² rozoberajú otázky vlastníctva otrokyne a práv spojených s jej statusom v rámci islamského práva, pričom jasne odrážajú komplexnú povahu vzťahu medzi pánom a otrokyňou, ktorý je prepojený s rodinným právom a otázkou určenia otcovstva.

Podľa fatwy č. 550 má pán výhradné právo na sexuálny styk so svojou otrokyňou, avšak tento styk si vyžaduje jej súhlas. Ak otrokyňu vlastní viacerí spolumahajitelia, musia sa najskôr dohodnúť, ktorý z nich bude toto právo vykonávať. Tento aspekt ukazuje prepojenie otroctva s rodinným právom, najmä s otázkou určenia otcovstva detí narodených z takéhoto vzťahu. Fatwa zdôrazňuje, že islamské právo je veľmi komplexné a otroctvo nemožno skúmať izolovane, keďže ovplyvňuje aj ďalšie právne oblasti života moslima, vrátane manželstva, rodiny a dedičstva.

Fatwa č. 692 upravuje situáciu, keď pán nemôže vykonávať svoje právo na styk s otrokyňou z dôvodu jej zdravotného stavu alebo iného hendikepu. V takom prípade má právo ju vrátiť pôvodnému majiteľovi alebo predajcovi. Táto fatwa demonštruje, že otroctvo v islamskom právnom systéme zahŕňa nielen otázky vlastníctva a práv, ale aj obchodných transakcií, ktoré sa riadia špecifickými pravidlami týkajúcimi sa kvality a funkčnosti otroka ako „majetku“.

Z pohľadu asymetrickej závislosti tieto fatwy ukazujú výraznú moc pána nad otrokyňou, ktorá je limitovaná iba určitými právnymi a morálnymi normami stanovenými *šarī'ou*. Otrokyňa, hoci je objektom práv svojho pána, má stále určitú mieru osobnej integrity, ktorú islamské právo berie do úvahy. Tieto fatwy sú príkladom prepojenia rôznych právnych oblastí v islame a potvrdzujú nerovnosť a mocenskú asymetriu vo vzťahu pán–otrok.

Fatwa č. 551²⁰³ sa zaoberá špecifickým postavením otrokyne nazývanej *'umm walad*, ktorá tento štatút nadobudne, pokiaľ porodí dieťa svojmu pánovi. Ten prináša niekoľko významných právnych dôsledkov pre pána, ich spoločné deti aj samotnú otrokyňu.

Deti, ktoré sa narodili z tohto zväzku, majú rovnaký právny status ako ostatné slobodné deti pána. Sú považované za jeho legitímnych potomkov, čo im dáva právo na dedičstvo bez akéhokoľvek rozdielu oproti deťom zo slobodných manželstiev. Tento

²⁰² Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 312–313, 440–442.; V priloženom korpuse fatiev na strane 20, 29–31.

²⁰³ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 313.; V priloženom korpuse fatiev na strane 21.

aspekt zdôrazňuje, že otroctvo sa neprenáša na deti a ich právny štatút je slobodný, čo znamená, že otroctvo vo vzťahu pán–otrok nie je dedičné.

Ďalším dôležitým právnym pravidlom je, že *'umm walad* nemôže byť predaná. Jej postavenie je pevne viazané na jej pána a dieťa. Po smrti pána má byť prepustená na slobodu, čo ukazuje, že jej štatút sa mení v závislosti od životného cyklu jej pána.

Hoci *'umm walad* nemusela byť manželkou svojho pána, často sa stávalo, že pán s ňou uzavrel manželstvo, čím sa jej postavenie ešte viac upevnilo a stalo sa spoločensky akceptovateľnejším. Z právneho hľadiska však nebolo nevyhnutné, aby sa *'umm walad* stala pánovou manželkou na to, aby jej deti mali práva na dedičstvo a slobodu.²⁰⁴

Z pohľadu asymetrickej závislosti táto fatwa odhaľuje, že aj keď je otrok (v tomto prípade *'umm walad*) podriadený svojmu pánovi, existujú právne limity jeho moci a určité práva, ktoré otrokyňa získava v špecifických situáciách. Postavenie *'umm walad* zároveň ukazuje, že otroctvo v islamskom právnom systéme umožňovalo prechod otrokov do slobodného stavu za určitých podmienok. Táto fatwa tiež ilustruje dynamiku právnych vzťahov a prepojenie rodinného práva s otázkou otroctva.

Fatwa č. 693²⁰⁵ sa zaoberá otázkou situácie, keď je otrokyňa predaná novému majiteľovi bez dodržania čakacej lehoty (*istibrā'*), počas ktorej má byť overené, že nie je tehotná so svojím predchádzajúcim pánom. Ak za týchto okolností porodí dieťa u nového pána, právne dôsledky sú jasné – otrokyňa musí byť vrátená pôvodnému majiteľovi, peniaze za ňu musia byť novému majiteľovi vrátené a ona nadobúda štatút *'umm walad* (matky dieťaťa pána).

Táto fatwa zdôrazňuje dôležitosť pravidla *istibrā'* v islamskom práve, ktoré má chrániť práva oboch strán – ako majiteľov, tak aj otrokyň. Z pohľadu asymetrickej závislosti je tu viditeľná ďalšia dimenzia moci pána a otrokyne. Pán rozhoduje o jej osude, ale zároveň z nej prostredníctvom dieťaťa musí urobiť *'umm walad*, čo jej poskytuje osobitné právne postavenie. Fatwa tiež poukazuje na skutočnosť, že v prípade tehotenstva zohráva ochrana práv dieťaťa a určenie jeho pôvodu kľúčovú úlohu, čo ukazuje prepojenie otroctva s rodinným právom.

²⁰⁴ Gordon, *Slavery in the Arab World*, 79–80.;
Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,“ 9–10.;
Schacht, “Umm al-Walad,” 876–879.;

Toledano, „Slave Dealers, Women, Pregnancy, and Abortion,“ 53–57.

²⁰⁵ Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihimām*, al-mudžallad at-tānī, 442.;
V priloženom korpuse fatiev na strane 29–31.

Záver

Diskusia o otroctve v islame nie je ani dnes uzavretou kapitolou dejín. Napriek jeho abolícii pretrváva ako predmet polemík medzi náboženskými učencami a verejnosťou, pričom súčasné debaty zdôrazňujú jeho morálny a právny rozmer.²⁰⁶ Islamské právo vždy považovalo otroctvo za dočasný stav, pričom podporovalo jeho obmedzovanie a postupný zánik prostredníctvom pravidiel, ktoré upravovali práva a povinnosti oboch strán. V historickom kontexte otroctvo predstavovalo špecifický vzťah asymetrickej závislosti, ktorý bol jasne definovaný právnymi normami.²⁰⁷

Otroctvo na Blízkom východe predstavovalo významný a dlhotrvajúci fenomén, ktorý ovplyvnil spoločenské, hospodárske a politické pomery regiónu od predislamských čias až do začiatku 20. storočia.²⁰⁸ Po príchode islamu sa systém otroctva neanuloval, ale bol kodifikovaný, pričom otroci zohrávali rôzne úlohy, od domácich služobníkov po vojenských a administratívnych pracovníkov.²⁰⁹ Islamské právo upravovalo postavenie otrokov, pričom pán mal povinnosť zaobchádzať s nimi spravodlivo, a v prípade nezhôd mohol byť otrok prepustený. Postavenie žien, najmä otrokýň, bolo komplexné, pričom v niektorých prípadoch získavali ochranu a slobodu po narodení dieťaťa.²¹⁰

²⁰⁶ Brown, *Slavery and Islam*, 256–334.;

Brown, “Jonathan Brown: Did Premodern Muslim Scholars Consider Slavery Evil?;

Freeman, *Possessed by the Right Hand*, 138.;

Klein, *Historical Dictionary of Slavery and Abolition*, 19.

Vid'. napr. webovú stránku s audio podcastami Muslim Central a výsledky pod heslom “slavery.”

<https://muslimcentral.com/?s=slavery#gsc.tab=0&gsc.q=slavery&gsc.page=2> (navštívené 11.11.2024).

²⁰⁷ Brown, *Slavery and Islam*, 84–90, 150–176.;

Brown, “Jonathan Brown: Did Premodern Muslim Scholars Consider Slavery Evil?;

Franz, “Slavery in Islam,” 65, 81–82.

²⁰⁸ Medved'ová, “Moderné otroctvo,” 21–31.;

Toledano, „An Empire of Many Households, 14.

²⁰⁹ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 122–123.;

Hourani, *A History of the Arab Peoples*, 150–151.;

Hanzlíčková, „Otroctví v Perském zálivu,” 8.

²¹⁰ Gordon, *Slavery in the Arab World*, 79–80.;

En Nawawi, *Minhaj et talibin*, 145–147, 299–305, 320, 327, 365–372, 537–559.;

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 283–284, 341, 344–346, 373–374, 386–388, 395–398, 432, 536, 548, 553.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī, 166, 181, 290, 293–294, 310–319, 325, 423, 431, 437–444.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 23–24, 175–184, 351, 353–354, 357–358, 377, 392, 420–421.;

Franz, “Slavery in Islam,” 51–141.;

Hallaq, *Shari'a*, 289–357.;

Brown, *Slavery and Islam*, 130–271, 399–400.;

Brown, “Slavery and Emancipation in the Sharia.”

Zrušenie otroctva na Blízkom východe prebiehalo postupne, najmä pod tlakom európskych mocností v 19. storočí. Hoci bolo obchodovanie s otrokmi oficiálne zakázané, v niektorých oblastiach regiónu pretrvávalo až do 20. storočia.²¹¹ Napriek oficiálnemu zrušeniu otroctva existujú obavy, že moderné formy otroctva môžu pretrvávať, a to aj v skrytých podobách.²¹²

Skúmanie fatiev významného šáfiovského muftího Sirādh ad-Dīn al-Bulqīnīho²¹³ pohľadom asymetrickej závislosti, tak ako ju definovali Winnebeck a kol. z BCDSS²¹⁴ v zbierke fatiev *at-Tadžarrud wa al-ihtimām* umožnilo analyzovať otrocké vzťahy nielen z právnej, ale aj zo sociálnej perspektívy.²¹⁵ V kontexte mamlúckej spoločnosti sa ukazuje, že otroctvo bolo regulované ako dynamická forma závislosti, ktorú formovali konkrétne právne a sociálne podmienky.²¹⁶ Táto práca prispieva k širšiemu pochopeniu otrockého práva ako komplexného systému, ktorý vytváral priestor pre vyjednávanie postavenia otroka a pána v konkrétnych životných situáciách. Asymetrická závislosť tak poskytuje novú perspektívu pri analýze týchto minulých foriem spoločenskej závislosti.

Uvedený výber literatúry v práci poskytol prehľad doterajšieho výskumu otroctva, s dôrazom na jeho historické, právne a sociálne aspekty, pričom sa zameriava na islamský svet, konkrétne na obdobie mamlúckej ríše a právnu problematiku v rámci islamského práva. Kľúčovými publikáciami sú práce, ktoré skúmajú rôzne prístupy k otroctvu, od jeho právneho a sociálneho rámca až po jeho kultúrne a historické interpretácie. Jonathan Brown vo svojej knihe *Slavery and Islam* zdôrazňuje komplexnosť a historickú promennosť otroctva v islamskom svete, pričom rozlišuje medzi právnymi a sociálnymi definíciami otroctva. Bernard K. Freamon (vo svojej knihe *Possessed by the Right Hand*:

²¹¹ Hellie, Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slavery,“; Klein, *Historical Dictionary of Slavery and Abolition*, 19.; Encyclopedia.com, „Slavery and Abolition, Middle East.“;

Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slave culture,“; Toledano, Encyclopedia.com, s.v. „Slave Trade.“;

²¹² Kokešová, „*Otroctví a jeho novodobé aspekty*,“; Medveďová, „*Moderné otroctvo*.“

²¹³ Berkeley, *The transmission of knowledge*, 42, 121–122, 163.; Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 232–233, 329.

²¹⁴ Winnebeck a kol., On Asymmetrical Dependency.; Winnebeck a kol., „The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency,“ 1–59.

²¹⁵ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal.; Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-ťānī.; al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-ťālīt.

²¹⁶ Hourani, *Dějiny arabského světa*, 120–121, 165.; Hourani, *History of the Arab Peoples*, 150.;

The Problem of Slavery in Islamic Law and Muslim Cultures) a Kurt Franz (vo svojej štúdií „*Slavery in Islam: Legal Norm and Social Practice*” (vo svojej štúdií „*Slavery in Islam: Legal Norm and Social Practice*”)) sa vo svojich prácach zameriavajú na vývoj islamského otrockého práva a jeho aplikáciu v praxi. V kontexte môjho výskumu je relevantná aj dizertačná práca Jana Hinricha Hagedorna (*Domestic Slavery in Syria and Egypt, 1200-1500*), ktorý sa sústreďuje na domáce otroctvo v Sýrii a Egypte a analyzuje vzťah medzi pánom a otrokom z pohľadu vzájomnej závislosti a mocenských štruktúr. Anna Kollatz v svojom článku o asymetrickej závislosti („*How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts: Reflections on the Ḥanafī legal commentary al-Hidāya fī sharḥ bidāya al-mubtadī and its British-colonial translation*”) analyzuje sémantické posuny v islamských právnych textoch a prispieva k lepšiemu pochopeniu dynamiky závislosti v islamskom práve, čo je koncept, ktorý tiež využívam v tejto práci. Tento výber literatúry ilustruje široké spektrum metodologických prístupov a teórií, ktoré sú nevyhnutné pre hlboké pochopenie fenoménu otroctva, najmä v islamskom kontexte.

Šejch Sirāḏ ad-Dīn al-Bulqīnī bol kľúčovou postavou v oblasti islamského práva v období mamlúkov. Ako významný učiteľ, sudca a muftí, jeho práca zásadným spôsobom prispela k rozvoju šafííjovskej právnej tradície. Počas svojho života sa venoval nielen výučbe, ale aj vydávaniu fatiev, ktoré mali dlhodobý vplyv na právnu prax. Al-Bulqīnīho význam sa pretavil aj do jeho rodiny, ktorá sa stala synonymom právnej učnosti v Egypte.²¹⁷ Jeho dielo bolo zhromaždené jeho synom ‘Alam ad-Dīn Sāliḥ al-Bulqīnīm v zbierke *At-Tadžarrud wa al-ihtimām*, ktorá poskytuje komplexný prehľad jeho právnych rozhodnutí a názorov.²¹⁸

Táto zbierka bola starostlivo zrevidovaná a doplnená modernými editormi.²¹⁹ Výsledkom je dielo, ktoré aj dnes predstavuje neoceniteľný zdroj pre štúdium islamského

²¹⁷ Berkey, *The transmission of knowledge*, 42, 121–122.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī, 79–80.;

Hourani, *Dějiny arabského světa*, 121, 165.;

Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 232–233, 329.

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal, 7–46, 68–77, 117–120.

²¹⁸ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī.

²¹⁹ Práve toto vydanie zbierky skúma táto práca:

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-’awwal.;

Rašīd, al-Kāf, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tānī.;

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālī.;

práva a teológie.²²⁰ Al-Bulqīnīho život a dielo tak zostávajú “svetlom, ktoré osvetľuje cestu” nielen pre právnikov a učencov, ale aj pre širokú verejnosť hľadajúcu náboženské a právne vedenie.²²¹

Fatwa je významný nástroj islamského práva, ktorý zohráva kľúčovú úlohu v riešení právnych, etických a morálnych problémov v rámci islamskej spoločnosti. Proces jej vydávania je dôsledne upravený, pričom muftí, ako odborník na *šarī‘u*, poskytuje nezaujaté a kvalifikované právne poradenstvo na základe hlbokých znalostí islamského práva. Jeho odpovede sú často prispôbené konkrétnym okolnostiam a nepredstavujú nemenné právne normy, ale sú dynamické a vyvíjajú sa v závislosti od historického a spoločenského kontextu.

Význam fatiev, ich rôzne formy a kategórie, ako aj spôsob ich aplikácie v islamských právnych systémoch, poukazujú na flexibilitu a prispôsobivosť islamského práva. Zbierka al-Bulqīnīho *at-Tadžarrud al-ihtimām* reflektuje klasický prístup k vydávaniu fatiev a poskytuje konkrétne riešenia pre rôzne právne problémy. Fatwy al-Bulqīnīho sú písomne zaznamenané, majú klasickú formu “*mas’ala*: [samotná otázka]” a “*‘adžāba*: [odpoveď al-Bulqīnīho].” Fatwy obsahujú citácie z Koránu, hadísov a právnych diel, čím posilňujú ich autoritu a prepojenie so základnými prameňmi islamského práva.

Zbierky fatiev, ako aj samotný proces ich vytvárania, svedčia o bohatstve a komplexnosti islamského právneho systému, ktorý umožňuje riešiť širokú škálu problémov, od osobných otázok až po právne otázky týkajúce sa spoločnosti. Tento proces zároveň ukazuje na neustály vývoj islamského práva, ktorý reflektuje zmeny v spoločenských a politických podmienkach.

Zvolenie žánru fatwy a konkrétnej zbierky *at-Tadžarrud wa al-ihtimām* od významného právneho znalca al-Bulqīnīho umožnilo detailné skúmanie právnych a sociálnych aspektov otroctva v období mamlúckej ríše. Fatwy poskytujú jedinečný pohľad na aplikáciu práva v každodennom živote a odhaľujú dynamiku asymetrických mocenských vzťahov medzi pánmi a otrokmi. Vďaka právnej autorite muftího al-Bulqīnīho²²² majú tieto pramene vysokú výpovednú hodnotu, pričom zároveň odrážajú pluralitnú, ale právne stabilnú spoločnosť mamlúckej ríše.

²²⁰ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 1–117.

²²¹ al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-‘awwal, 75.

²²² Berkey, *The transmission of knowledge*, 42, 121–122.;

Štúdium tejto konkrétnej zbierky umožnilo vymedziť presný mikrohistorický rámec, v ktorom bolo možné analyzovať mechanizmy udržiavania spoločenského poriadku prostredníctvom práva. Získané poznatky prispievajú k hlbšiemu porozumeniu fungovania otrockého systému v islamskej spoločnosti a vytvárajú základ pre ďalšie výskumy obdobných právnych a sociálnych tém v širšom geografickom a historickom kontexte.

Táto práca sa zaoberá analýzou zbierky fatiev imáma al-Bulqīnīho s názvom *at-Tadžarrud al-ihtimām*, ktorá sa sústreďuje na rôzne právne otázky vrátane tých týkajúcich sa otroctva v mamlúckej spoločnosti. Korpus fatiev, priložený k práci je analyzovaný prostredníctvom metodologického prístupu, ktorý zahŕňa mikrohistorický a praxeologický prístup, pričom sa zameriava na konkrétne praktiky, životné sféry a vzťahy medzi rôznymi aktérmi (pánmi, otrokmi, právnymi inštitúciami). Tento prístup pomáha identifikovať dynamiku vzťahov asymetrickej závislosti, ktorá je kľúčová pre pochopenie praktík otroctva v mamlúckej spoločnosti.

Záver tejto diplomovej práce zdôrazňuje význam asymetrickej závislosti ako dynamického a vzťahového procesu, ktorý sa neustále mení v závislosti od rôznych faktorov, ako sú spoločenské, ekonomické a kultúrne podmienky. Tento koncept je aplikovaný na analýzu vzťahu medzi otrokmi a pánmi, kde moc je jednoznačne na strane pána, pričom otrok je limitovaný vo svojej slobode a právach. Asymetrická závislosť v tomto kontexte ukazuje, že postavenie otroka nie je fixné, ale podlieha vplyvom náboženských a právnych noriem, najmä islamského práva. Udržiavanie tejto závislosti je podporované nielen osobnými vzťahmi medzi pánom a otrokmi, ale aj právnym a inštitucionálnym rámcom, ktorý zabezpečuje, že otrok nemá možnosť zmeniť svoju situáciu bez zásadného narušenia spoločenského poriadku.

Z analyzovaných fatiev vyplynulo, že otroctvo v mamlúckej spoločnosti bolo podrobené komplexnému právnemu režimu, ktorý zahŕňal rôzne oblasti života otrokov – od ich pracovného postavenia, cez manželstvo až po ich právo na slobodu. V aspektoch otroctva z fatiev je možné identifikovať významný prvok asymetrickej závislosti, ktorá charakterizovala vzťah medzi pánom a otrokom. Tento vzťah bol založený na

al-Bakrī, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad at-tālīt, 79–80.;

Hourani, *Dějiny arabského světa*, 121, 165.;

Petry, *The Civilian Elite of Cairo*, 232–233, 329.

al-Qijām, Rašīd, *At-tadžarrud wa al-ihtimām*, al-mudžallad al-'awwal, 7–46, 68–77, 117–120.

nerovnomernom rozdelení moci, kde pán mal dominantné právo rozhodovať o otrokovom živote a jeho činnosti, pričom otrok mal len obmedzenú autonómiu.

Napriek tejto asymetrii však fatwy odhaľujú, že islamské právo poskytovalo určitú mieru ochrany otrokov a uznávalo ich ľudskú podstatu. Príklady z fatiev č. 556 a 281 ukazujú, že otrok mal právo na slobodnú voľbu ohľadom manželstva a mal možnosť uniknúť z neľudských podmienok. V niektorých prípadoch dokonca nadobúdali právne výsady, ako je to uvedené vo fatwe č. 113, kde otrok typu *mukātab* získava právo na zárobok a možnosť vykúpiť sa zo svojho postavenia.

Ďalší aspekt asymetrickej závislosti vyplýva z fatiev týkajúcich sa majetkových vzťahov. Fatwy č. 108 a 275 jednoznačne zdôrazňujú, že právo disponovať otrokom malo výlučne pán, a to vrátane jeho prepustenia alebo predaja. Fatwa č. 529 zase ukazuje, že aj otrokov sobáš musel byť schválený pánom, keďže manželstvo mohlo ovplyvniť pánovo právo na otroka a jeho služby.

Osobitné právne postavenie *'umm walad* (otrokyne, ktorá porodila dieťa svojmu pánovi) ukázalo, že otrok môže za určitých okolností získať významnejšie postavenie v spoločnosti. Fatwy č. 551 a 693 naznačujú, že deti narodené z tohto zväzku sa považovali za slobodné a mali právo dediť, pričom samotná otrokyňa musela byť po smrti pána prepustená. Tieto fatwy odhaľujú, že hoci otrok bol od svojho pána závislý, vzťah pán–otrok nebol vždy jednostranný a podliehal aj nadradeným spoločenským normám a pravidlám, ktoré pán musel dodržiavať.

Z analýzy je zrejmé, že islamské právo týkajúce sa otrokov nemožno vnímať izolovane, ale ako súčasť širšieho právneho a sociálneho systému, ktorý zahŕňal rodinné právo, majetkové vzťahy a náboženské povinnosti. Fatwy naznačujú, že otrok síce bol právne podriadený svojmu pánovi, no zároveň mal niektoré práva, ktoré zaručovali jeho dôstojnosť a ochranu pred svojvoľným zaobchádzaním. Práve táto premenlivosť a hybridný charakter postavenia otrokov umožňuje skúmať právne texty ako prejav dynamiky asymetrickej závislosti, tak ako ju definovali Winnebeck a kol., v ktorej sa prejavovali ako mocenské rozdiely, tak aj určité formy právnej rovnováhy.

Celkový obraz otroctva, ktorý poskytuje analýza fatiev al-Bulqīnīho, poukazuje na prepojenie právnych, sociálnych a náboženských dimenzií tejto inštitúcie. Asymetrická závislosť medzi pánom a otrokom bola kľúčovou črtou mamlúckeho právneho systému, no zároveň islamské právo vytváralo mechanizmy, ktoré tento vzťah regulovali a zavádzali isté hranice pánovej moci. Táto diplomová práca tak potvrdzuje, že právo v islamskej

spoločnosti bolo živým a dynamickým systémom, ktorý dokázal reflektovať sociálne zmeny a reagovať na potreby rôznych vrstiev obyvateľstva, vrátane otrokov.

Bibliografia

Pramene

al-Bakrī , Hamza Muḥammad (ed.), al-Imām ‘Alam ad-Dīn Ṣāliḥ bin ‘Umar al-Bulqīnī. *At-tadžarrud wa al-ihtimām bi-džam‘ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥafṣin ‘Umar bin Raslān al-Bulqīnī*, al-mudžallad at-tālī. Ammán: ‘Arwiqa, 2015.

al-Qijām, Umar Ḥasan, Rašīd, ‘Amdžad (eds.), al-Imām ‘Alam ad-Dīn Ṣāliḥ bin ‘Umar al-Bulqīnī. *At-tadžarrud wa al-ihtimām bi-džam‘ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥafṣ ‘Umar bin Raslān al-Bulqīnī*, al-mudžallad al-‘awwal. Ammán: ‘Arwiqa, 2015.

Rašīd, ‘Amdžad, al-Kāf, Muḥammad ‘Umar (eds.), al-Imām ‘Alam ad-Dīn Ṣāliḥ bin ‘Umar al-Bulqīnī. *At-tadžarrud wa al-ihtimām bi-džam‘ fatawā Šajch al-islām Sirādž ad-Dīn Abī Ḥafṣin ‘Umar bin Raslān al-Bulqīnī*, al-mudžallad at-tānī. Ammán: ‘Arwiqa, 2015.

Literatúra

Adamec, W. Ludwig. *Historical Dictionary of Islam, Third Edition*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2017.

Berkey, Johnatan. *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo*. Princeton: Princeton University Press, 1992.

Bischoff, Jeannine, Conermann, Stephan, Gymnich, Marion. “Introduction: Slavery and Other Forms of Strong Asymmetrical Dependencies.” In Jeannine Bischoff, Stephan Conermann (eds.). *Dependency and Slavery Studies, Slavery and Other Forms of Strong Asymmetrical Dependencies: Semantics and Lexical Fields, Volume 1*, Berlin/ Boston: De Gruyter, (2022): 1–10.

Bischoff, Jeannine, Conermann, Stephan, Gymnich, Marion. “Naming, Defining, Phrasing Strang Asymmetrical Dependencies: Introduction.” In Jeannine Bischoff, Stephan Conermann (eds.). *Dependency and Slavery Studies, Naming, Defining, Phrasing Strang Asymmetrical Dependencies: A Textual Approach, Volume 8*, Berlin/ Boston: De Gruyter, (2023): 1–12.

Böwering, Gerhard (ed). *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2015.

Brown, A. C. Jonathan. *Slavery and Islam*. London: Oneword Academic, 2019.

----- “Slavery and Emancipation in the Sharia: The Islamic Framework for Ethical Treatment of Slaves in the Minhāj fī shu‘ab al-īmān of al-Ḥalīmī.” *Yaqeen Institute for Islamic Research* (2024): 1–26.

----- Hamid Ali, Abdullah. “Slavery and Islam: What is Slavery?.” *Yaqeen Institute for Islamic Research* (2017): 1–21.

Clarence-Smith, William Gervase. *Islam and the Abolition of Slavery*. London: Hurts and Company, 2006.

Coleman, S. James.. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press, 1990.

Culbertson, Laura (ed.). *Slaves and Households in the Near East*. Illinois: Edwards Brothers, 2011.

Davis, C. Robert. *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast, and Italy, 1500-1800*. London: Palgrave Macmillan, 2003.

Davis, David Brion. *Slavery and Human Progress*. Oxford: Oxford University Press, 1984.
Eltis, David, Engerman, L. Stanley. "Dependence, Servility and Coerced Labor in Time and Space." In David Eltis (ed.) a kol., *The Cambridge World History of Slavery, Volume 3/ AD 1420–1804*, New York: Cambridge University Press, 2011, 1–21.

Fay, Ann Mary (ed.). *Slavery in the Islamic World: Its Characteristics and Commonality*. New York: Palgrave Macmillan, 2019.

Franz, Kurt. "Slavery in Islam: Legal Norm and Social Practice." In Reuven Amitai, Christoph Cluse (eds.). *Slavery and the Slave Trade in the Eastern Mediterranean (c. 1000–1500 CE)*. Turnhout: Brepols, 2017.

Freamon , K. Bernard. *Possessed by the Right Hand: The Problem of Slavery in Islamic Law and Muslim Cultures*. Leiden, Boston: BRILL, 2019.

Gordon, Murray. *Slavery in the Arab World*. New York: New Amsterdam Books, 1989.

Guo, Li. "Mamluk Historiographic Studies: The State of the Art." In *Mamlūk Studies Review I*. Middle East Documentation Center, University of Chicago, (1997): 15–43.

Hagedorn, Jan Hinrich. *Domestic Slavery in Syria and Egypt 1200–1500*. doktorská práca. St Andrews: The University of St Andrews, 2019.

Hall, S. Bruce, "Bernard K. Freamon, *Possessed by the Right Hand: The Problem of Slavery in Islamic Law and Muslim Cultures*: book review." *Journal of Global Slavery* 7/ 1 (2022): 218-221.

Hallaq, B. Wael. *Sharī'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Hanzlíčková, Helena. „Otroctví v Perském zálivu.“ *Kulturní studia* 1 (2017): 1–30.

Havránek, Jaromír a kol.. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

Hirschler, Konrad. "Studying Mamluk Historiography. From Source-Criticism to the Cultural Turn." In *Ubi Sumus? Quo Vademus? Mamluk Studies - State of the Art. Mamluk Studies 3*. Göttingen: V & R Unipress, Bonn University Press (2013): 159–186.

Hopper, S. Matthew. *Slaves of One Master: Globalization and Slavery in Arabia in the Age of Empire*. New Haven and London: Yale University Press, 2015.

Hourani, Albert *A History of the Arab Peoples*. London: Faber and Faber, 2005.
---- *Dějiny arabského světa od 7. století po současnost*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010.

Ingallis, B. Matthew. "The Historiography of Islamic Law During the Mamluk Sultanate." In Anver M. Emon, Ahmed Rumei (eds.). *The Oxford Handbook of Islamic Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Klein, A. Martin. *Historical Dictionary of Slavery and Abolition Second Edition*. London and New York: Rowman and Littlefield, 2014.

Kokešová, Lucie. „Otroctví a jeho novodobé aspekty.“ Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2016.

Kollatz, Anna. "How to approach emic semantics of dependency in Islamic legal texts: Reflections on the Ḥanafī legal commentary al-Hidāya fī sharḥ bidāya al-mubtadī and its British-colonial translation." In Jeannine Bischoff, Stephan Conermann (eds.), *Semantics and Lexical Fields of Strong Asymmetric Dependencies, Beyond Slavery and Freedom 1* (2022): 179–203.

Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

Lewis, Bernard. *Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Masud, Muhammad Khalid, Messick, Brinkley, Powers, S. David (eds.), *Muftis, Fatwas and Islamic Legal Interpretation*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.

Medved'ová, Jana. „„Moderné otroctvo“: Súčasná situácia zahraničných pracovníčok v domácnostiach v krajinách Zálivu.“ Bakalárska práca. Praha: Univerzita Karlova, Katedra Blízkeho východu, 2021.

En Nawawi , Mahiudin Abu Zakaria Yahya Ibn Sharif. *Minhaj et talibin: A manual of Muhammadan law according to the school of Shafii*, translated into English from French edition of L. W. C. Van den Berg by E. C. Howard. London: W. Thacker & Co., 1914.

Pelteret, David A. Edgell. *Slavery in Early Mediaeval England: From the Reign of Alfred until the Twelfth Century*. Rochester: Boydell, 1995.

Petry, F. Carl. *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981.

Powers, S. David. "On judicial review in Islamic law." *Law & Society Review*, XXVI, 2 (1992).

Rapoport, Yossef. "Legal Diversity in the Age of Taqlīd: The Four Chief Qāḍīs under the Mamluks." *Islamic Law and Society* 10/ 2 (2003): 210–228.

Rotman, Youval. *Byzantine Slavery and the Mediterranean World*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.

Schacht , Joseph, "'Umm al-Walad.'" In *The Encyclopaedia of Islam, Second Edition, Volume X* (2000). Leiden: Brill (1960–2004): 876–879.

----- "Ibn 'Aḳīl." In Bernard Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, Joseph Schacht (eds.), *The Encyclopaedia of Islam, Second Edition. Volume III: H–Iram*. Leiden: E. J. Brill (1986): 698–699.

----- "Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī." In Bernard Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, Joseph Schacht (eds.), *The Encyclopaedia of Islam, Second Edition. Volume III: H–Iram*. Leiden: E. J. Brill (1986): 776.

aš-Šāfi‘ī, Muḥammad Ibn ‘Idrīs. *al-Risāla fī uṣūl al-fiqh: Treatise on the Foundations of Islamic Jurisprudence*, preklad Majid Khadduri, Second Edition. Cambridge: The Islamic Texts Society, 1961.

----- *Kitāb al-‘Umm, taḥqīq wa tachrīdž Rif‘at Fawzī ‘Abd al-Muṭālib*. al-Qāhira: Dār al-wafā', 2001.

Steenbergen, Jo Van. "Introduction History Writing, Adab, and Intertextuality in Late Medieval Egypt and Syria: Old and New Readings." In *New Readings in Arabic Historiography from Late Medieval Egypt and Syria*. Leiden: Brill (2021): 1–29.

Stichweh, Rudolf. "Values, Norms, and Institutions in the Study of Slavery and other Forms of Asymmetrical Dependency," *Dependent* 22/1 (2022): 4–8.

Toledano, R. Ehud. „An Empire of Many Households: The Case of Ottoman Enslavement.“ In Laura Culbertson ed., *Slaves and Households in the Near East*, 25–42. Illinois: Edwards Brothers, 2011.

----- „Slave Dealers, Women, Pregnancy, and Abortion: The Story of a Circassian Slave-Girl in Mid-Nineteenth-Century Cairo.“ *Slavery and Abolition* 2/1 (1980): 53-68.

Vikør, S. Knut. *Between God and the Sultan: A history of Islamic Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Wehr, Hans. “‘abd.” In J. Milton Cowan (ed.). *A Dictionary of Modern Written Arabic: Arabic-English*. Urbana IL: Spoken Language Services (1994): 685.

Wiegink, Pia, Wimmeler, Jutta. "Beyond Slavery and Freedom?: An Introduction." *Journal of Global Slavery* 9/ 1–2 (2024): 1–16.

Winnebeck, Julia, Sutter, Ove, Hermann, Adrian, Antweiler, Christoph, Stephan, Conermann. *On Asymmetrical Dependency*, Concept Paper 21 (Bonn: Bonn Center for Dependency and Slavery Studies, 2021).

----- “The Analytical Concept of Asymmetrical Dependency.” *Journal of Global Slavery*, Volume 8/ 1 (2023): 1–59.

Zeuske, Michael, *Handbuch Geschichte der Sklaverei: Eine Globalgeschichte von Anfängen bis zur Gegenwart*. Boston, MA: DeGruyter, 2013.

Internetové zdroje

Brown, A. C. Jonathan. “Jonathan Brown: Did Premodern Muslim Scholars Consider Slavery Evil?.” Online prednáška. YouTube. Navštívené 2.12. 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=FJXyjrYpIJU>.

Duve, Thomas. “Asymmetrical Dependency: A view from Global Legal History.” Online prednáška. YouTube. Navštívené 20.11. 2024. https://www.youtube.com/watch?v=2G4p2ffWd_Q.

Ejtaal, Hans Wehr 4th ed., Arabic Almanac v6.1 - powered by Mawrid Reader v3.1. “‘abd.” Navštívené 6.1. 2025. <https://ejtaal.net/aa/#hw4=698,ll=2023,ls=5,la=2776,sg=683,ha=461,br=618,pr=102,aan=392,mgf=579,vi=254,kz=1552,mr=409,mn=886,uqw=1041,umr=690,ums=573,umj=512,ulq=1176,uqa=279,uqq=228,bdw=h576,amr=h414,asb=h629,auh=h1008,dhq=h356,mht=h575,msb=h154,tla=h70,amj=h504,ens=h1,mis=h1391>.

Encyclopaedia Britannica, s.v. „Slave culture.“ Navštívené 22.10. 2025. <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/Slave-culture>.

Gymnich, Marion, Jarzebowski, Claudia Jarzebowski. “Why Dependency and Slavery Studies matter today.” Online prednáška. YouTube. Navštívené 20.11. 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=ZjiNp8Cx6oU&list=PLPJ6-lxjYMhDFcUqWGGFB1Z5MXzhYWkMd&t=27s>.

Hagedorn, Jan. “Time, Age, and Experience in the Working Lives of Slaves (SMS 2017).” YouTube. Navštívené 11.11. 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=a2IExe8Gb>.

Hellie, Richard. *Encyclopaedia Britannica*, s.v. „Slavery.“ Navštívené 5.7.2020. <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology>.

al-Qurān al-Karīm. “Ājāt ‘an ‘ibād fī al-Qurān.” Navštívené 6.1. 2025.
https://surahquran.com/ayat.php?search_word=%D8%B9%D8%A8%D8%A7%D8%AF&page=1.

Matar, Nabil. “Mediterranean Captives in the Arabic Archives, 1517-1798.” Online prednáška, YouTube. Navštívené 20.11. 2024
<https://www.youtube.com/watch?v=9In2Ngjb97I>.

Peabody, Sue. *Encyclopedia.com*, s.v. „Slavery and the Slave Trade.“ Encyclopedia of the Early Modern World. Navštívené 15.4.2021.
<https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/slavery-and-slave-trade> navštívené 15.5.2021.

Zezeza, Paul. *Encyclopedia.com*, s.v. „African Diaspora.“ New Dictionary of the History of Ideas. Navštívené 15.4. 2021. <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/african-diaspora>.

Zoznam obrázkov

Obrázok 1 – Transkripcia arabských písmen

Obrázok 2 – Ukážka fatiev z registra (Kapitola o manželstve)

Obrázok 3 – Ukážka fatiev z registra (Kapitola o predaji)

Obrázok 4 – Ukážka fatiev z registra (Kapitola o prepustení otroka na slobodu)

Obrázok 5 – Ukážka z rukopisu (tzv. Sulejmánovský rukopis) – titulná strana

Obrázok 6 – Ukážka z rukopisu (tzv. Sulejmánovský rukopis) – prvá strana

Obrázok 7 – Ukážka z rukopisu (tzv. Oxfordská kópia rukopisu) – postranný komentár

Obrázok 8 – Ukážka z rukopisu (tzv. Azharský rukopis) – posledná strana

Obrázok 9 – ukážka rýmu vo fatwe č. 129

Obrázok 10 – ukážka veršovanej odpovede z fatwy č. 467

فالشكر لله على ما وفق وأعان، والحمد لله الذي جعلني من خَدَمَةِ العلم النافع. ومن الله تعالى أرجو أن يتقبل هذا العمل مني ويجعله في ميزان حسناتي، ويغفر لي فيما أخطأت فيه. ومن الله تعالى أرجو حسن الخاتمة.

والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات

قالت يانا ميدفيدوفا السلوفاكية البريزنية: وقد تمّ الفراغ من كتابة أطروحة الماجستير هذه في ليلةٍ يُسفر صباحها عن الخامس عشر من شهر رجب من سنة ألف وأربعمائة وستة وأربعين، وكتبها بمدينة بريزنو من أرض سلوفاكيا حرسها الله تعالى وسائر ديار المسلمين وأهل الكتاب والحمد لله رب العالمين.